

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kelam Bilim Dalı

KELAMİ AÇIDAN SOSYAL DARWİNİZM

Mevlana TAŞKAYA

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
PROF DR. METİN ÖZDEMİR

Sivas
Ocak 2010

KELAMİ AÇIDAN SOSYAL DARWİNİZM

Mevlana TAŞKAYA

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

Sivas
Ocak 2010

KABUL VE ONAY

Mevlana TAŞKAYA'nın hazırlamış olduğu "Kelami Açıdan Sosyal Darwinizm" başlıklı bu çalışma, 26.01.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından, "Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kelâm Bilim Dalı"nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İ m z a

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ (Başkan)

İ m z a

Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR(Danışman)

İ m z a

Doç. Dr. Mehmet BAKTIR

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. ..../…./…..

İmza

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Günümüz dünyası geçmişe nazaran çok daha karmaşık olup, her çeşit düşüncenin medya ve internet yolu ile zihin gündemimize oturduğu bir zaman tünelindeyiz. Toplumsal yapının hareketli olduğu, her gün farklı din ve ideolojiye mensup insanlarla karşılaştığımız günümüz dünyasında her doğan yeni düşünceye karşı İslam'ın sözünü çağın diliyle, evrenseli görerek söyletmek mecburiyetindeyiz.

Tezimizin giriş bölümünde inkâr ve çağdaş inkârcı akımlar üzerinde durduk. İnkâr, tarih boyunca insanlık tarihinin en temel problemleri arasında olmuştur. Günümüzde ise dış nedenlerden kaynaklanan bir problem olarak gündemimize girmektedir. Günümüzde inkârcı akımlar Freudizm, Pozitivizm, Darwinizm, Bilimsel Materyalizm olarak ifade edilebilir. Bu akımlar dünyayı son yüzelli yıllık zaman diliminde meşgul etmiş olup günümüzde ise etkilerini yavaş yavaş yitirmeye başlamışlardır. Ancak içlerinden bir kaçı, isimleri değişerek veya isimlerinin başına başka kelimeler eklenerek, varlıklarını devam ettirmektedir.

Birinci Bölüm'de İnsanın Kökeni ve Darwin Nazariyesinin Kritiği meselesini ele aldık. İnsanlık tarihi İslam inancına göre Hz. Âdemle başlar. Tezimizin birinci bölümünde İslam ve diğer anlayışlara göre ilk insanın nasıl ortaya çıktığı meselesini inceledik. Dinler ve düşünce tarihine baktığımızda ilk insanla ilgili çeşitli anlayışlar görmekteyiz. Bir kısım insanlar ilk insanın basit canlıların birleşerek ve değişerek yani evrimleşerek meydana geldiğini ve bugünkü şeklini aldığını ifade ediyorlar. Bu anlayış bugün de ilim camiasının gündemini meşgul etmektedir. Kur'an'a baktığımızda ise ilk insan meselesi insanın tecrübe alanını aşan bir mesele olup, Kur'an'da insanın nasıl varolduğu üzerinde ayrıntılı olarak durulmaktadır. Kur'an, modern ilmin atıf yaptığı toprak ve suya atıf yapar. İnsanın kökeninin su ve toprak olduğu hususunda modern ilmin verileri ile Kur'an'ın verileri paralellik gösterir.

İkinci Bölüm'de doğuşundan günümüze kadar kendisi de evrimleşen evrim anlayışının sosyal alana uyarlanması diyebileceğimiz Sosyal Darwinizm düşüncesini irdelemeye çalıştık. Sosyal Darwinizm, "Güçlü olanın haklı, söz söylemeye yetkili olanın güçlü, büyük balık küçük balığı yutar, zayıf olan ezilir" sözleriyle ifade edilmektedir. Güçlülük eşit, haklılık ve meşruluk diye özetleyebileceğimiz anlayışın insanın fıtratına, toplumsal yapının oluşmasına aykırı olduğunu, ahlak ya da etik

anlayışıyla bağdaşmadığını ifade etmeye çalıştık. İnsanlık tarihine baktığımızda gücün söz konusu olduğu yerde ahlaksızlığın ve zulmün; ahlakın söz konusu olduğu yerde ise genellikle huzur ve mutluluğun olduğunu görmekteyiz. Sosyal Darwinizm, farklı alanlara uyarlanmıştır. Tıp alanında topluma fayda sağlayamayan, üretime katılamayan ve tüketici durumuna düşen insanlar öldürülmelidir. Modern toplumlar ileri olup diğerleri vücut yapıları, sağlık durumları itibariyle zayıf olduklarından geridirler. Sosyal olaylara evrim perspektifinden bakarak toplumsal değişimi evrim temelli okurlar. Dini toplumsal ihtiyaçların ortaya çıkardığını savunurlar. Kapitalist anlayış tarafından da güçlü olma anlayışı kullanılmıştır. Kendilerini güçlü sayan faşistler de kendi toplumlarının diğerlerinden üstün olduğu tezini savunurken Sosyal Darwinizm anlayışını merkeze almışlardır. Günümüzde totaliter rejimleri savunanlarda güçle toplumun değişmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Tezin seçilmesinde ve kaynak temininde yardımlarını esirgemeyen, önceki tez danışmanım Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ'a, daha sonra tez danışmanım olan saygıdeğer Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR'e, tezin geliştirilmesi konusunda katkıları olan Prof Dr. Metin BOZKUŞ ve Doç. Dr. Mehmet BAKTIR'a, tezin bilgisayarda yazımını gerçekleştiren eşim Betül'e teşekkür ediyorum.

Mevlana TAŞKAYA

Sivas, 2010

ÖZET

TAŞKAYA, Mevlana, Kelami Açıdan Sosyal Darwinizm, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2010.

Evrim teorisi 19. ve 20. yüzyılda etkili olan inkârcı akımlardandır. Evrim teorisinin etkisiyle bilimsel materyalizm, Freudizm, Pozitivizm gibi akımlar ortaya çıkmıştır. Evrim teorisi, canlı hayatının ve insanın aşama aşama tesadüfen varolduğunu iddia ediyor. Kur'an'da canlı hayatının ve insanın Allah tarafından yaratıldığı ifade edilmektedir. Evrim teorisinin sosyal hayata uygulanışı olan Sosyal Darwinizm, temelde hayatın bir mücadele olduğu ancak güçlü olanın hayatta kalacağı düşüncesine dayanır. Sosyal Darwinizm, tıp alanında, ahlakın temelini güce dayandırmada, modern toplumların ileri diğerlerinin geri olduğu hususunda, evrim temelli bir sosyoloji oluşturmada, dinin sosyal ihtiyaçların ortaya çıkardığı bir kurum olduğu, güçlü olanların ayakta kaldığı ekonomik düzen olan kapitalizm ve ırkçı anlayışı ifade eden faşizmin fikirlerini temellendirmede etkili olmuştur. İslam Dini ahlakın temeline yaratılış formatı olan fıtratı yerleştirmiştir. İslam'ın insan hayatına koymuş olduğu anlayışla, Sosyal Darwinizmin tezi çelişmektedir.

Anahtar Sözcükler: İnkâr, İman, Freudizm, Pozitivizm, ,Darwinizm Bilimsel Materyalizm, Yaratılış, Sosyal Darwinizm, İslam.

ABSTRACT

TAŞKAYA, Mewlana, Social Darwinism in Terms of Theology , Master Thesis, Sivas, 2010.

Theory of evolution 19 and 20th be effective in the current century is one of the deniers. The theory of evolution under the influence of scientific materialism, Freudizm, trends have emerged, such as Positivism. Evolution theory, stages of life and human life exists by chance claims. Of life of people living in the Qur'an and the words are created by God. The social life application of the theory of evolution, social Darwinism, but basically life is a struggle to survive from the strong opinion is based. Social Darwinism, in medicine, morality the basis of power based in a modern society ahead of the others back that regard, the evolution-based sociology of creating, religion's social needs revealed that an institution as powerful as those who survive the economic order that capitalism and the racist concept that describes the fascism of the ideas based have been effective. Religious morality is the foundation of Islam to the creation of the format of the Creation placed. Islam has been put into people's lives with the understanding that the Social Darwinism contradicts thesis.

Keywords: Denial, Faith, Freudizm, Positivism, , Darwinism, Scientific Materialism Creation, Social Darwinism, Islam.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Madde
Bas.	Baskı
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
D.İ.A.	Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.İ.B. Yay.	Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
diğ.	Diğerleri
mad.	maddesi
Nşr.	Neşreden
Tah.	Tahkik Eden
T.D.V. Yay.	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Terc.	Tercüme Eden
ts.	Tarihsiz
S.B.A.	Sosyal Bilimler Ansiklopedisi
Ş.İ.A.	Şamil İslam Ansiklopedisi
v.	Vefat
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

ÇAĞDAŞ İNKÂRCI AKIMLARA GENEL BİR BAKIŞ

A.KÜFÜR/ İNKÂR PROPLEMİ

Küfr, lügatte "örtü, örtmek, gizlemek ve nankörlük etmek" demektir.[1] Mukatil b. Süleyman'a (v.150/767) göre "küfr" kelimesi Kur'an'da dört manada kullanılmaktadır. 1) Allah'ın birliğini inkâr etmek, Allah'ı inkâr etmektir: "Allah, inkâr edenlerin ve kendi yolundan alıkoyanların işlerini boşa çıkarır."[2] 2) Delili kabul etmemektir: "Vaktaki Allah katından onlara, kendilerinde olanı tasdik eden Kitap geldi –ki onlar bundan önceleri, inkâr edenlere karşı kendilerine yardım gelmesini beklerlerdi, bildikleri gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın laneti inkâr edenlerin üzerine olsun."[3] 3) Küfür, nimeti inkâr ve nimete karşı nankörlük etmektir: "Artık Beni anın! Bende sizi anayım. Bana şükredin, nankörlük etmeyin!"[4] 4) Küfür, beri ve uzak olmak manasına gelmektedir.[5] Nitekim "İbrahim şöyle demişti: Dünya hayatında, Allah'ı bırakıp aranızda putları muhabbet vesilesi kıldınız. Sonra kıyamet günü, birbirinize küfreder ve karşılıklı lanet okursunuz. Varacağınız yer ateştir; yardımcılarınız da yoktur."[6] Dini bir terim olarak küfür; "Kelime-i Şahâdetin muhtevasını ya da Allah'ın Peygamberlerini ve getirdikleri ilahi tebliği inkâr etmek"[7] anlamına gelmektedir.

İnkâr, lügatte "bilmemek, yadırgamak, kabul etmemek, hoş görmemek"[8] anlamlarına gelmektedir. İnkâr da aynı şekilde küfrü ifade eder. İnkâr ve küfür aynı anlamda kullanılırlar.

Kur'an'-ı Kerim'de küfrü ve inkârı ifade eden çok sayıda kelime vardır. Bunlardan biri "cühd"dür. Cühd, bile bile inkâr etmeyi ifade eder.[9]

Küfür ve inkâr kavramının zıddı olarak iman kavramı kullanılmaktadır. İman, "emn" kökünden, "nefsin mutmain olması, korkunun gitmesi ve güvenmek"[10] demektir.

---

[1] İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab,* c.V, s. 144–149; Ragıp el-İsfahani, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an,* s. 435-437; Firüzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit,* s. 605.
[2] Muhammed, 47/1.
[3] Bakara, 2/89.
[4] Bakara, 2/152.
[5] Mukatil bin Süleyman, *Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 116–118.
[6] Ankebut, 29/25.
[7] el-İsfahani, *a.g.e.*, s. 436-437; Muhammed Altaytaş, *Çağdaş İnkârcılık,* İstanbul, 2008, s.12.
[8] İbn Manzur, *a.g.e.*, c.V, s. 232.
[9] El-İsfehani, *a.g.e.*, s. 95.

Terim olarak iman; Allah'a ve Hz. Muhammed'in Allah'tan getirmiş olduğu şeyleri kalple tasdik etmeye denir. Bunları kabul eden mü'min ve müslüman olur. İnkâr eden ise kâfir olarak vasıflanır.[11]

İman gaybî bir husus olup[12] insan-Allah iletişiminin temelini oluşturur. Allah'a iman, gayba imanla ilişkilidir. Maddi gözlerimizle göremediğimiz, bilimin araştırma alanının dışında kalan bir husus olan gayba iman eden mü'min, bu imanını ilmî ve fikrî tecrübelerine dayanarak ispat edebilir; inancını rasyonel bir temele dayandırarak ortaya koyabilir. Aklî melekelerden olan istidlal ve nazar, insanı Allah'a imana götüren iki önemli husustur. İstidlal ve nazar yetenekleri sayesinde insan, imanını akli olarak temellendirir.[13]

Allah kendi varlığının delillerini insanın fıtratına, kalbine ve kâinata nakşetmiş; insanı da bu nakşı okuyup idrak edebilecek kabiliyette yaratmıştır.[14] Kâinat kitabını düzgün okuyan insan, Allah'a iman eder ve hayat yolundaki anlam arayışının sorularını doğru olarak cevaplar. İnsanın iç dünyası, derunî ve ruhî boyutu ve benliği, Allah'ın varlığının idrak edilmesini sağlayan ayetlerdir. "Kendini bilen" ve tanıyan bir insan, Allah'a iman eder. İnkârdan ise fersah fersah uzak olur.

İman etmek süte çalınan maya misaline benzetilebilir. Bilindiği üzere süte çalınan maya, sütün bütün zerrelerine sirayet eder ve onu başka bir şeye, yoğurda veya peynire dönüştürür. İman ederek Allah'a teslim olan insan da kalbî, zihnî ve ahlakî bakımdan topyekûn bir dönüşüm yaşar.[15] İnsan bu imanî dönüşümle tam bir zihniyet devrimi yaparak hayatı Allah yörüngeli ve Tevhid eksenli olarak okur. Olayları Allah ile bağ kurarak anlamlandırır. İyilik ve kötülüğü başka bir gözle idrak eder. Geçmişi ve geleceği farklı değerlendirip algılar. İman, insanın hayata ve olaylara tuttuğu bir projeksiyondur. İmanın ışığı ne kadar güçlü ise insan hayatını o kadar anlamlandırır.

İman, amelsiz sönük kalır. İman, ameli hayatı yönlendirir ve doğru istikametlere sevk eder. İslam düşüncesinde iman-amel ilişkisi üzerinde durulmuş, amel imandan bir cüz müdür, değil midir, konusu, İslam kelamcılarını tarih boyunca meşgul eden bir

---

[10] El-İsfehani, *a.g.e.*, s. 35.
[11] Ömer en-Nesefi, *İslam İnancının Temelleri Akaid,* s. 55.
[12] Bakara, 2/3.
[13] İlhan Kutluer, *İslam'da Bilgi Kaynağı Olarak Akıl*, (İslam'a Giriş: Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar içerisinde), s. 49–53; Ebû Mansur el-Mâtüridî, Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi, Ankara, 2005, s. 3-13.
[14] Altaytaş, *a.g.e.*, s. 13.
[15] Altaytaş, *a.g.e.*, s. 12.

problem olmuştur. Bu hususta şunu söylemek mümkündür ki, iman ve amel birbirlerini etkilerler, imansız amel temelsiz, amelsiz iman ise sönüktür. Şayet iman ve amel bir ağaca benzetilse kökü iman, gövdesi amel, yaprakları ve meyvesi, güzel ahlak olurdu.[16]

İslam düşünce tarihinde dinden çıkma sonucunu doğuracak inanç ve görüşleri savunma 'ilhad' olarak isimlendirilmektedir. İlhad sözlükte, "meyledip yönelmek, gerçekten sapmak, emredileni yerine getirmemek, mücadele ve münakaşa etmek, doğru yoldan sapmak, istikametten ayrılmak ve Allah'a ortak koşmak" manalarına gelir.[17] Kelam terimi olarak "Allah'ın varlığı veya birliğini, dinin temel hükümlerini inkâr etmek, bunlar hakkında kuşku beslemek veya uyandırmak, dini kuralları hafife almaktır." İlhada sapan kimse, "sapan" manasına gelen "mülhid" olarak isimlendirilir. Kur'an'da kelime fiil ve mastar olarak dört yerde geçmekte olup geçtiği yerlerde "Allah'ın isimlerini tahrif ve tağyir ederek O'nu inkâra kalkışmak, Kur'an'ın Allah tarafından gönderildiğine inanmamak ve onu başka birine nispet etmek, haktan sapmak, ayetleri yalanlamak, sapıkça te'vil ve tahrif etmek" şeklinde özetlenebilecek manalarda kullanılmıştır.[18]

İslam tarihinde de ateist, başka bir ifadeyle ilhad hareketlerine rastlanır. Bu hareketler çeşitli isimlerle ifade edilirler. Kur'an'ın inmeye başlandığı dönemde Kur'an, dini hakikatleri kabul etmeyen, Allah'a şirk koşan, nübüvveti inkâr eden kâfirlerden söz eder.[19] İtikâdî anlamda kâfir olan ancak küfürlerini içerlerinde gizleyen münafıklar da Kur'an'ın eleştiri alanı içerisindedirler.[20] Kur'an, Yahudi ve Hıristiyanların da taşıdıkları yanlış inançtan dolayı kâfir olduklarını ve o inançları taşımaya devam ettikleri müddetçe de kâfir olarak kalacaklarını ifade eder.[21]

İslam'dan önce, bazı cahiliye Arapları arasında, dehriye adı altında materyalist bir dünya görüşünün mevcut olduğu Kur'an-'ı Kerim'de, "Dediler ki hayat ancak yaşadığımızdan ibarettir. Ölürüz ve yaşarız, bizi ancak zaman (dehr) helak eder"[22] mealindeki ayetten anlaşılmaktadır.[23] Tabii olay ve hadiseleri tabiata ve zamana

---

[16] Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelâm,* Tekin Kitabevi, Konya, 1998, s. 104–107.
[17] El-İsfehani, *a.g.e.,* s. 451-452; İlhan Kutluer, , *"İlhad"* D.İ.A. c.XXII, s. 90.
[18] Kutluer, *a.g.m.,* c. XXII, s. 90.
[19] Bakara, 2/6.
[20] Bkz. Münafikûn, 73/1–3.
[21] Maide, 5/17, 72–73.
[22] Câsiye, 45/24.
[23] Hayrani Altıntaş, "*Dehriye"* D.İ.A. c. IX, s. 107.

bağlayanlar “Dehriyyun” olarak vasıflandırılarak dinden çıkmanın, Allah’ı ve ahireti inkâr etmenin adı olmuşlardır.[24]

Dini düşünce ve görüşlere aykırı düşünmek, İslam dışındaki dinlerde de yer almaktadır. Hinduizm’de ferdin şimdiki hayatını öncekinin, gelecek hayatını da şimdikinin şekillendireceği tarzındaki sebep-sonuç prensibine dayalı ilahi adalet (karma) ve tenasüh (samsara, yeniden doğuş) anlayışı üzerine temellendirilmiş olan kurtuluş doktrini bulunmaktadır. Fertler kendi kategorilerine göre belirlenmiş kurallara uymadıklarında yeniden doğuş döngüsüne mahkûm olacak, mutlak tanrı Brahma ile aynileşmeyi ve ondan bir parça haline gelmeyi hedefleyen kurtuluşa (nirvana) eremeyeceklerdir. Budizm ve Şih dininde de benzer anlayışlar yer almaktadır.

Yahudi geleneğinde ilhad olgusu genellikle “ahdi bozmak” şeklinde ele alınıp çeşitli sebeplerle dinlerini terk edenlerden bahsedilmekte ve onlar hakkındaki dini hükümler aktarılmaktadır. Dinlerini terk edenler için “mumar”(Yahudi şeriatına karşı çıkan), “kafer”(inkâr eden) ve “musammmed”(inancını terk eden) gibi İbranice kelimeler kullanılmıştır.[25]

Hıristiyanlığın temel öğretisini Hz. İsa’nın kurtarıcılığı, kurtuluşa erebilmek için İsa’ya, öğretilerine ve yeryüzünde onun bedenini temsil eden kiliseye intisap etmenin zorunluluğu oluşturmaktadır. Kilise babaları bu inancı “Kilise dışında kurtuluş yoktur.” şeklinde özetlemişlerdir. Bu dine göre ilhad ise “İsa ve öğretilerini terk etmek veya bunlara karşı çıkmaktır.”[26]

16. yüzyıldan itibaren Batı’da gelişmeye başlayan ilim ve din arasındaki ayrılık, neticede Allah inancından kopuşu, âlem anlayışındaki farklılaşmayı getirmiştir. Önce zihinsel parçalanma yaşayarak düalizme saplanan batılı insan, sonrasında metafiziğe sırtını dönmüştür. Rönesans ve reformun etkisiyle Fransız ihtilali, beraberinde milliyetçilik akımları ve sanayi devrimi, hem Batı’yı hem de dünyayı dönüştüren akımlardır. Fransız ihtilalinin etkisiyle milliyetçilik akımları, sanayinin ilerlemesiyle de hammadde arayışına giden Batı, maddi ilerlemesiyle de kendi dışındaki dünyanın zihinsel silkelenmesine yol açmıştır. Batı dışındaki dünya ise Batı’nın nasıl ve hangi dinamiklerle geliştiğini anlamak yerine kendi geçmişini, dini inanç ve geleneklerini sorgulayarak

[24] Hüsnü Aktaş, “*Küfür*” S.B.A. c.II, s. 428.
[25] Bkz. Sinanoğlu, *a.g.m.*, c. XXII, s. 91.
[26] Sinanoğlu, *a.g.m.*, s.92.

batıdan yediği ağır tokadın etkisiyle hala kendisine gelememiştir. Hâlbuki bu girdaptan kurtulmanın yolu batıda yeşeren ideolojik düşünceleri doğru anlayıp doğru noktada durarak fikri mücadeleyi vermekten geçmektedir.[27]

Batı tesiriyle gelişen inkârcı, dini reddeden, Allah inancını yadsıyan fikirlerin 18, 19, 20 ve 21. yüzyılda dünyayı ve insanı tahripleri, onların ne derece yıkıcı olduklarını görmye yeter. Darwinizm gibi tanrı inancını görmezden gelen, evrenin kendi başına, tanrıya ihtiyaç duymaksızın oluştuğunu iddia eden bir akım, emperyalizmin ve sömürünün meşrulaştırılmasına aracı yapılmıştır. İkinci Dünya savaşına sebep olan aşırı ırkçı akım olan faşizm, Darwin'in fikirlerinden etkilenen kişilerin oluşturduğu bir ideolojidir. Darwinizm, son iki yüz yılı etkileyen fikir ve ideolojilerin başında gelmektedir.[28]

Son asırlarda yeniden canlanan materyalizm ile XlX. Asırda ortaya çıkan pozitivizm ve XX. Yüzyılda maneviyat dünyasını kasıp kavuran komünizm, Allah'ın varlığı ile meşgul olanların önemle dikkate alacakları cereyanlardır. Topaloğlu'nun da ifade ettiği üzere günümüzde insanlara kalp tatmini sağlayan imana engel, fikri, siyasi ve ideolojik akımlara karşı insanlara yardımcı olmalıyız. Bu durum ancak sahih bir imanın önünü açmakla mümkün olacaktır. Sahih iman ise, kalbin yatışması, şüphelerden arı ve duru olması, düşüncenin temel yapı taşlarının doğru bilgi ile kotlanması ve kafayla kalbin sahih izdivacı ile mümkün olabilir. [29]

İmana zıt olan ideolojilerden biri olan ateizm, felsefenin en eski ve en tartışmalı akımı ya da öğretilerinden biri olup, "tanrıya inanmamak veya varlığını reddetmek" anlamına gelmektedir. Ateizmin zıddı olan Teizm ise, kutsal dinlerin ezeli, ebedi, her şeye güç yetiren, mutlak kadir, yaratıcı, aşkın, koruyucu, her şeyi bilen, âdil, iyiliği yaratan, özgür ve düzenleyici tanrı fikirlerini ifade eder.[30]Ateizmin, teorik ateizm, pratik ateizm, olumsuz teorik ateizm, olumlu teorik ateizm, antropolojik ateizm v.b. gibi çeşitleri vardır.

—Tanrı inancını yadsıyan dört türlü yaklaşım görülmektedir. İlk olarak "Tanrı fikrine sahip olmamak" anlamındaki mutlak ateizmdir. Bu felsefi bakış açısına göre

[27] Ali el-Hasenî en-Nedvî, *Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti*, s. 233–236.
[28] en-Nedvî, *a.g.e.* s. 230.
[29] Bekir Topaloğlu, *Allah'ın Varlığı*, s. 16.
[30] Aydın Topaloğlu, "*Ateizm*" mad. c.I, s. 685; Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 89–90.

"Tanrı kavramı", insan zihninde veya dış dünyada mevcut değildir. Var olmayan bir şey hakkında da kavramsal bilgiye sahip olunamaz. Tanrıya inanların yanında David Hume ve Valtaire gibi geleneksel dinleri reddedenler böyle bir anlayışı kabul etmemiş, salt inançsızlığın olabileceğini reddetmişlerdir. Bu anlayışın temsilcileri ise Baron, D'Holbach, C. Brodlaugh, A. Flew[31] gibi düşünürlerdir.

—İkinci olarak "Teorik ateizm denen, bilinçli bir biçimde Tanrı'nın varlığını reddetmek ve varlığı aleyhinde kanıt getirmek" olarak tanımlanmıştır. Felsefede önemli olan ateizm biçimi de budur. Bu tanımlama daha ziyade Tanrı ve inananlar tarafından kullanılmış olup asıl olan teizmdir. Bu durumda ateist, Tanrının varlığını reddetmek için kanıt getirmek durumundadır. Aksi takdirde dogmatik bir duruma düşecektir.

—Üçüncü tür olarak ateizm, "Tanrıyı yaşama sokmamak" veya "sanki Tanrı yokmuşçasına yaşamak" şeklinde tanımlanan pratik ateizmdir. Bu tür ateizmin, aktif, militan ve pasif gibi türleri de vardır.

—Dördüncü tür olarak ateizm, ya Tanrı'nın varlığına ilgisiz kalmak ya da varlığını ve yokluğunu tartışma konusu yapmadan her ikisinin de eşit derecede anlamsız olduğunu ileri sürmek olarak tanımlanmıştır. Mantıkçı pozitivizm ekolü bu tür bir anlayışın güçlenmesinde önemli rol oynamıştır.[32]

Ancak şunu hatırlatmakta fayda vardır. Tarih boyunca Tanrı'nın varlığını kabul edip farklı tanrı anlayışları ileri sürenler ateist olarak kabul edilmemelidir. Bunlar deizm, panteizm, pananteizm ve agnostisizm olarak ifade edilebilirler.

Tarih boyunca ateizmi savunan düşünürler bulunmaktadır. İlk çağda doğa üzerine düşünmeleriyle meşhur olan Leukippos, Demecritos, Epikoros ve Lucratius'un materyalist görüşleri ateizmin ilk habercileri olmuştur. Bunların düşüncelerine Sokrates, Eflatun, Aristo gibi düşünürler gereken cevabı vermişlerdir. Orta çağda ise Varini ve Breuna gibi kiliseye aykırı konuşan kişiler de yargılanıp ölüme mahkûm edilmişlerdir. 18.yüzyıl Avrupa'sında Johan Toland, Juliendela Mattrie, Denish Dix Derod ve Baron

---

[31] Flew, son yazdığı *"Yanılmışım Tanrı Varmış*", çev. Hasan Kaya-Zeynep Ertan, İstanbul, 2008 adlı kitabıyla bu görüşünden dönmüştür.
[32] Aydın Topaloğlu, *a.g.m.*, s. 685–686; Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 21.

D’holbach ateizmin öncüleri durumundadır. Bu düşünürlerin desteklediği materyalist felsefeye iki önemli düşünür olan Descartes ve Kant büyük bir darbe vurmuştur. [33]

19. Yüzyılla birlikte ateizmde yeni boyutlar gözlemlenmiş, felsefi alanın dışında, özellikle materyalist çalışmalarla birlikte fizik, kimya, biyoloji, zooloji, tıp, psikoloji ve antropoloji gibi bilimlerde de yeni gelişmeler görülmüştür. August Comte’nin pozitivizmi, Charles R. Darwin’in canlıların oluşumu ve üremesi ile ilgili tezleri, Ludwing Feuerbach’ın teolojiyi insana indirgeyen düşünceleri, Sigmund Freud’un insan psikolojisiyle ilgili, Karl Marx ve F. Engels’in materyalizmi yeniden uyarlamaları; F.Nietzsche ile T.P.Sartre’ın varoluşçuluğu ve A.J. Ayer’in temsil ettiği mantıkçı pozitivizm ekolü son dönemde ateist yeni düşünceler ortaya koymuştur.[34]

19. yüzyılda ortaya çıkan felsefi ve ideolojik akımların genel özelliği doğaya yönelmeleri, metafizikten kopmaları, Tanrı’nın merkezden indirilip yerine insanın yerleştirilmesidir. Bilimlere parçacı yaklaşım sonucu hakikat de bu dönemde parçalara ayrılmış gözükmektedir. Tanrı’nın öldüğünü ifade eden F. Niedzsche ile dinin afyon olduğunu söyleyen Marx, insanı tanrılaştırmışlardır.[35]

Küfür ve inkâr problemi inanç bakımından Kelam ilminin konuları arasında yer alır. Küfrü kendisine sıfat yapan kimseler “kâfir” olarak isimlendirilir. Kelam âlimleri insanı küfre düşüren haller bakımından küfür çeşitlerini ele almışlardır. Bunların başında Allah’ın varlığını ve sıfatlarını cahilliği sebebiyle bilmemek gelir. Bunun adına “cehli küfür” denmiştir. Bazı insanlar da kibir, mevki-makam endişesi ve ayıplanma gibi psikolojik ve sosyolojik kaygılar sebebiyle inadi olarak âlemin yaratıcısı olan Allah’ı inkâra kalkışmışlardır. Bir de bilinçli olarak Allah’ı, resulünü ve ilahi vahyi tekzip etmek sadedinde söz ve davranışlarıyla inkâr türü vardır ki, buna da “hükmi küfür” adı verilmiştir. Dolayısıyla, insanoğlu gerek “elfaz” ve gerek “efal” bağlamında kendisini Allah’a rağmenliğe götürecek şeylerden kaçınmalıdır.

Kur’an’da küfre yakın olan hususlardan bir tanesi de iç itibariyle küfür olup dış itibariyle Müslümanlık durumu olan münafıklıktır. Bunlar, kalbi amelleri yönüyle kâfir,

---

[33] Aydın Topaloğlu, *a.g.m.*, c.III, s. 687.
[34] Aydın Topaloğlu, *a.g.m.*,c.III, s. 689.
[35] Atilla Doğan, Sosyal Darwinizm ve Osmanlı Aydınları Üzerindeki Etkileri (1860-!914) , İstanbul, 2003, s. 14.

fiili amelleri yönüyle de müslüman kabul edilirler. Münafıklar kelam açısından bakınca kâfir, fıkıh zaviyesinden bakınca müslüman addedilirler.

İnsanın iman etmeme veya Allah'ın varlığını inkâr etme sebepleri farklı farklıdır. Peygamber efendimiz (sav)'e de Mekke'nin müşrikleri çeşitli sebeplerden dolayı inanmamışlardır. Allah'a ve peygambere inanmama ve iman etmeme sebebi olarak birkaç husus karşımıza çıkmaktadır: Bunlar peygamberin insan olarak gönderilmesi, geleneklere ve önderlere bağlılık, kibirlenmek, müstekbirlere uymak, kalplerin kapalı olması, akılların ve basiretlerin kullanılmaması, insanın hak ve hakikati araştırmaması olarak özetlenebilir.

B. İNKÂRCI AKIMLARIN ORTAYA ÇIKIŞI

İslam düşünce geleneğinde genel kabule göre hak batıl mücadelesi, "insan-şeytan" denenmesiyle başlar. Hz. Âdem (as.)'in yeryüzünde evlatları olup çoğaldıktan sonra haktan sapan, Allah'a imanda zafiyet gösteren çeşitli nesiller birbiri ardına gelmişlerdir. Tarihin en erken döneminde, inkâr problemine ilk olarak Hz. Nuh ve kavmi arasındaki mücadelede rastlamaktayız.[36]

Peygamberler, tarih boyunca Allah'ın kendilerine vahyetmiş olduğu dini kabul etmeyen, Allah'a ve ahiret gününe, hesaba ve sorguya inanmayan insanlarla mücadele etmişlerdir. Peygamberlerin mücadeleleri, insanları sadece karanlıktan aydınlığa çıkarmak olmayıp toplumu, içine düştüğü ahlaki krizden, zulüm ve istibdattan kurtarıp şahsiyetli insan ve toplum oluşturmak konusunda da olmuştur. Peygamber efendimizin peygamber olarak görevlendirildiği dönem şirkin, anarşinin, kız çocuklarını diri diri gömmenin, yol kesiciliğin, batıl inanç ve akidelerin, ibadetlerde hurafenin, zulüm ve cebrin, haksız kazanç ve faizin, ahlaki düşüklüğün olduğu bir zaman dilimidir.[37]

Bana göre maddeci ve inkârcı akımların son iki yüz yıla damgasını vurması, Batı medeniyetindeki din ve Allah, din ve bilim tasavvurlarının bozulmuş olmasındandır. İnsanın, hayatın manasını, ölümün anlamını, var oluşumuzun gayesini dinin haricinde bilimle çözeceğini iddia etmesi, modern bilimin aşırı kendine güveni olarak değerlendirilebilir. Din ve bilim birbirleriyle çatışmaya başladığında, kendimizi madde-mana, ruh-beden gibi düalist tartışmalar içerisinde buluruz. Bilim ve dini aynı kulvarda

---

[36] Kâf, 50/12–14.
[37] Altıntaş, *a.g.e.*, s. 165–186.

koşan iki yarışçı, birbirlerini destekleyen ve yardımlaşan iki arkadaş gibi tasavvur ettiğimizde ise kanaatimizce çatışma sona erer. Böylece bizlerde düalizmden kurtulmuş oluruz.

Günümüzde ve geçmişte insanları küfre iten sebepler çok farklı olmamakla beraber, aralarındaki fark bizce isim değişikliklerinden ibarettir. Geçmişte insanları küfre düşüren sebepler, gurur, inat, cehl, gaybı şahide indirgeme, alay etme, dünya hayatı, ataların dinine saplanma, riya, kibir, kıskançlık v.b. haller olup; günümüzde ise bu hususlar pek değişmemiştir. Geçmişte olduğu gibi insanı imandan alıkoyan her şey insanı küfre götürür. Bu hususlar ise iki türlüdür: İçten ve dıştan kaynaklanan sebepler. İçteki sebepleri ise bakış açısı, akli bakış ve ahlaki eylem ve kalbin karakterinden kaynaklananlar olarak sınıflayabiliriz. Dış sebepler ise insanın eğitiminden, ailesinden, okulundan yaşadığı çevrenin etkisine kadar çok çeşitli etmenlerdir.[38]

18. ve 19. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan teknolojik gelişmeler hayata bakışı, ilim anlayışını etkilemiştir. Teknolojik gelişmelerin etkisiyle küçük cisimleri incelemek için mikroskop, büyük cisimleri incelemek için ise teleskop icat edilmiştir. İnsanlar bugün teknoloji sayesinde ulaşımdan sağlığa, iletişimden haberleşmeye, bilgiye erişimden teknolojik ürünlere kadar pek çok alanda çeşitli kolaylıklarla karşılaşmışlardır. Bu kolaylıklarla, insanın dünyada cenneti yakalayacağı, inanca hayatında yer açmayacağı, böylece dinlerin ortadan kaybolacağı varsayıldı. Sonuçta bu görüşte olan insanlar Allah'a inanmanın önünü kapayacak evrimci ve kendiliğinden oluşu çağrıştıran düşünceleri kabul etmeye başladılar. Kapitalizmin insanları sömüren anlayışına karşı komünizm ortaya çıkmış; imparatorlukların dağılmasıyla başlayan süreçte emperyalist akımlar doğmuş, hammadde ve yeni kaynak arayışları birinci dünya savaşına; sömürüden pay alamama, faşist akımlar ve faşist devletleri doğurup ikinci dünya savaşına neden olmuştur. Bu düşünce ve akımların etkisiyle oluşan I.ve II. Dünya Savaşları, toplumlarda çeşitli hastalıklara ve dönüşümlere sebep olmuştur. Örneğin II. Dünya Savaşı öncesi dinden uzaklaşan topluluklar II. Dünya Savaşının akabinde dine yaklaşmışlardır.[39]

1800'lu yıllardan itibaren evrimci düşünceler batıda gelişmeye başlamıştır. Evrenin ve içindeki en müstesna varlık olan insanın kendi kendine oluştuğu fikrine dayanan evrim düşüncesi, Darwin'in 1857'de "Türlerin Kökeni"ni yazmasıyla

---

[38] Abdurrahman Kasaboğlu, *Kur'an'da İman Psikolojisi*, İstanbul, 1998, s. 34.
[39] Aydın Topaloğlu, *a.g.e.*, s. 132.

alevlenmiştir. Pek çok Hıristiyan bilim adamı doğuşundan itibaren bu düşünceyi reddetmişlerdir. Dine sıcak bakmayan, dini inkâr eden pek çok şâhsı, canlıların bir hücreden aşama aşama bu şekle geldiği düşüncesi etkilemiştir. Çok sayıda bilim adamı Darwin'in fikirlerini kanıtlamak için birçok araştırmada bulunmuştur. Türleri çeşitli şekillerde sınıflandırmışlar, kayaları incelemişler, fosiller aramışlar, türler arasındaki ara formları bulabilmek için çeşitli yerlere seyahatler yapmışlar hatta bilim adına çeşitli sahtekârlıklara bile imza atmışlardır.[40]

Darwin'in bu fikirleri emperyalizmden faşizme, komünizmden freudizme çeşitli düşünce ve bilim akımlarınca etkilenerek kendi düşüncelerine payanda olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Bilimsel materyalizm, Pozitivizm ve Freudizm, bakış açıları itibariyle Darwinizme çok benzer ve bu akımların kurucuları da Darwin'in fikirlerinden etkilenmişlerdir. Doğuşundan itibaren Darwinizm, sosyal hayata da uygulanarak "Sosyal Evrim" veya "Sosyal Darwinizm" düşüncesinin doğmasına neden olmuştur. Dünyanın çeşitli üniversitelerinde leh ve aleyhinde "Darwinizm" ve "Evrim" hakkında araştırmalarda bulunulmuştur. Günümüzde ise evrim hakkında araştırılmaya ve konuşulmaya hala devam edilmektedir.[41]

Darwin'den sonra "Darwinizm" veya "Evrim" düşüncesi çeşitli düşüncelere ayrılmıştır. Darwin'in fikirlerinin bilimsel olarak izah edilemeyeceği anlaşılınca Neo-Darwinizm 1940'lı yıllarda doğmuştur. Genetik kanunların Darwinizm'i çıkmaza sokmasıyla başlayan bu süreçte bir gurup bilim adamı 1941 yılında bir araya gelerek Neo-Darwinizm akımını başlatmışlardır. 1970'li yılların başında ise "Kesintiye uğratılmış denge", "Sıçramalı Evrim" adıyla anılan yeni bir model çıkmıştır. Julian Huxley, 1958'de yayımladığı "Religion Without Revalation" adlı eserinde evrimin yeni bir din olduğunu vurgular. Dinleşme yolunda da adım atan evrim düşüncesi bugün dünyada ve ülkemizde bazı çevrelerce hala kabul görmektedir. Ateist fikirlere sahip çeşitli çevrelerin bilimsel olduğunu iddia ettikleri bir ideoloji ve nazariye olarak evrim doğuşundan itibaren bilimsellik kılıfıyla kendini hala kitlelere mal edememiştir. Bunun sebebi ise evrim teorisini dogma olarak kabul etme ve hayatı düzgün bir şekilde kavratamamadan kaynaklanmaktadır.

---

[40] Richard Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, çev. Tunç Tuncay Bilgin, İstanbul, 2007, s. 155–191.

[41] "*Evrim ve Yaratılış*" hususunda çeşitli bilim adamlarının kendi bilim alanındaki yaratılış ve evrimle ilgili bakışlarını değerlendiren eserler için bkz. : Russel Stannard, *Yeni Bin Yılda Tanrı*, çev. Atalay Atabek, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004; *Niçin Allah'a inanıyoruz, I-IV,* Kitabevi Yayınları, İstanbul,1994.

Modern dönemde ilmilik kılıfıyla ortaya atılan ve inkar düşüncesini baş tacı eden düşünceleri Topaloğlu şöyle değerlendirir: "Kâinatı yaratan ve idare eden yüce bir Tanrının varlığını en az ispatlamak kadar, yok saymak da zordur. Büyük değerlere sahip insanın bu durumda hissedeceği yalnızlığın doğuracağı bunalım bir yana, bu seçenek varlık ve oluş problemine de açıklık getiremeyecektir."[42] Buradan hareketle şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki Allah'ın varlığını inkâr edenlerin, yokluğunu ortaya koymaları gerekir. Kaldı ki bilim verilerle hareket eder, ispatlayamadığını değil yanlışlığını ortaya koyduğu şeyi inkâr eder. Bundan dolayı hiç olmazsa bu tür kişiler din konusunda agnostik davranmalıdırlar. Şimdi de evrim teorisinden etkilenen veya içerisinde evrimci bakış bulunan inkârcı akımları inceleyelim.

1. Bilimsel Materyalizm

Allah ve kâinattaki her şeyi madde ile izah etmek isteyen ve âlemde bir gaye, bir şuur ve bir irade görmeyen, toplum hayatını ve fertler arasındaki ilişkileri ve davranışları belirleyen faktörün madde olduğunu iddia eden düşünce sistemine denir.[43]

Sözlükte materyalizm "maddecilik" (özdekçilik) anlamına gelmekte olup Latince materia (madde) kelimesinden türemiştir. Materyalistler var olan her şeyi maddeden ibaret olarak görürler. Varlığın maddeden bağımsız fizik ötesi bir alanın bulunmadığını ifade ederek metafiziği hepten reddederek bir 'madde metafiziği' inşa ederler.[44] Bilinç, duygu, düşünce v.b. unsurlarda ancak maddeden kaynaklanıp beynin fonksiyonlarından başka bir şey değildir. Kısacası maddecilik tabiatta cereyan eden hadise ve olayların ancak maddi sebeplerle açıklanabileceğini, sonuç olarak tabiatüstü bir gücün bulunmadığını ileri süren bir düşünce akımının genel adıdır.[45] Allah'ı inkâr edip kâinatın maddeden ibaret olduğunu ve her şeyin maddi sebeplerle açıklanacağını savunan kişiye de materyalist denilmektedir. Felsefe tarihinde ortaya çıkmış inkârcı akımların başında gelen materyalizm, âlemin ezeli olduğu, başlangıcının bulunmadığı, evrende olan olayların ise mutlak bir mekanizm ve fiziksel güçlere dayanarak açıklanması gerektiğini ifade eder. Bu görüşüyle materyalizm, madde ötesi âlem olan metafiziği reddeder. Nedenselliği ön plana çıkararak Allah'ın varlığını inkâr ederek mutlak ateizme gider.

---

[42] Bekir Topaloğlu, *Allah İnancı*, İsam Yay. İstanbul, 2006, s. 22–23.
[43] Sami Şener, *"Materyalizm*", Ş.İ.A. İstanbul, 1996, s. 4.
[44] Hilmi Ziya Ülken*, Tarihi Maddeciliğe Reddiye*, İstanbul, 1963, s. 15.
[45] Aydın Topaloğlu, *"Materyalizm*", D.İ.A. c. XXVIII, s. 412.

Erdem’e göre materyalizmin tarihi eski Yunan’a kadar gider. Demokritos ilk materyalist olarak kabul edilir. O’na göre her şeyin ilk maddesi atomdur. Her şey atomların farklı formlara girmiş şekillerinden ibarettir. Atom nazariyesinin de kurucusu olan Demokritos, maddelerin sonsuz şekilde bölünmeyeceğini sebep olarak da maddenin sert olmasını ifade eder. Demokritos’a göre atomların sertlik, şekil ve büyüklük gibi üç vasfı vardır. Her atomun sertliği, aynı zamanda karşı koyma gücünü de gösterir.[46] Demokritos’a göre kâinatta mekanik zorunluluk hâkim olup, varlıklar hareketin etkisiyle bir düzende dururlar. Demokrit hayatı ve ruhu da atom nazarisiyle ilişkilendirerek açıklar. Canlıyı meydana getiren atomlar küre şeklinde olup çok hızlı hareket ederler. Ruh, en ince en düzgün ve en hareketli atomlardan mürekkebdir.[47] O, Tanrı anlayışını atomculuğunun devamı olarak geliştirmiş olup; tanrılar, insandan daha kuvvetli bir şekilde organlaşmış varlıklardır. Fakat ölmezlikleri mutlak değildir. Sonuçta her şeyi idare eden kanun ve tanrı yerine “zorunluluğu” koymuştur. Demokritos’un bu fikirleri onu ateizme götürmüştür. Çünkü Demokritos, maddeyi tanrı yerine ikame etmiştir. Kâinattaki düzeni zorunluluğa yükleyerek sebepler planında olan olayların arkasındaki gücü yadsımış, maddeyi hareketle açıklayıp bu hareketin kaynağını sorgulamamıştır.

Bulaç’a göre, Marx’ın kurmuş olduğu ve fikir babalığını yaptığı “diyalektik materyalizm”, kendisinden sonra komünizminde kabul ettiği bilimsel materyalizm, tarihsel materyalizm, Marksizm, bilimsel sosyalizm diye de bilinen fikir akımıdır. Ancak, iktisat sahasında Marksizm komünizmle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.[48]

Marx’ın dinle ilgili olumsuz fikirleri sadece teoride kalmamış ideolojik bir devrim hareketine dönüşmüş, bu süreçte de binlerce insanın yaşamını etkilemiştir. Aslında Marx’ın doğrudan dinle problemi olan bir filozof olup olmadığı da tartışmalıdır. Çünkü bir yönüyle o toplumu yeniden yapılandırmayı düşünen bir sosyolog ya da ekonomik görüşleri olan bir devrimcidir. Dolayısıyla onun karmaşık fikirleri ile kişiliği arasındaki ilişki unutulmamalıdır.[49]Marx’ın görüşlerini Marksizm olarak kabul etmek daha doğru görünmektedir.

Materyalizmin mutlak doğru olarak kabul edildiği komünist ülkelerde, ateizmin ve materyalizmin bilimsel temellere dayandığı iddia edilmiş, insanlardaki Allah

[46] Hüsamettin Erdem, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Konya, 1998, s. 112.
[47] Erdem, *a.g.e*. s. 113.
[48] Ali Bulaç, *Çağdaş Kavramlar ve Düzenler*, İstanbul, 2001, s. 15–16.
[49] Aydın Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, Ankara, 2004, s. 138–139.

inancının, dini duygu ve heyecanların kalkması için yoğun mücadele verilmiştir. Bu yoğun mücadeleler milyonlarca insanın hayatına mal olmuştur. Bütün dini inançlar, kurumlar, ibadetler, törenler, alışkanlıklar, adet ve gelenekler reddedilmiş, dini eğitim ve öğretim yasaklanıp yerine ideolojik ateist fikirler "bilimsel materyalizm" adıyla takdim edilerek evrim teorisinden de destek alınarak çatışma ve sınıf mücadelesi gibi kavramlar öğretilmeye çalışılmıştır.[50]

Ruslar, diyalektik maddeciliğin kurucusunun, Fredrich Engels ile (1820–1895) sıkı bir iş birliği yapan ünlü iktisat kuramcısı Karl Heinrich Marx (1818–1883) olduğunu söylemektedirler. Marx, bir Hegel öğretilisiydi. Berlin Üniversitesinde okuduğu dönemlerde (1837–1841), Hegelci okul içinde daha o zamandan bir "sağ" ve bir "sol" kanaat oluşmuştu. Ludwing Feauerbach (1804–1872), Hegel dizgesine maddeci bir yorum getiren, dünya tarihini maddenin bir gelişimi olarak gören, sol kanadın adı ünlenmiş temsilcisiydi. Marx, Feauerbach'a yakından bağlandı, ama aynı zamanda da doğmakta olan bilimsel maddeciliğin yolundan yürüdü. Bu tutum Marx'ın bilime duyduğu coşkuyu, ilerlemeye beslediği saf ve derin inancı, Darwin'in evrimciliği karşısındaki duygudaşlığını ortaya koymaktadır. Marx, temelde bir siyaset iktisatçısı, bir toplum bilimci, bir toplum filozofuydu. Marx, tarihsel maddeciliği kuran kişidir. Oysa diyalektik maddeciliğin felsefi temelleri gerçekte Engels'in yapıtlarında bulunmaktadır. Diyalektik maddecilik, Hegelci diyalektikle XIX. yüzyılın maddeciliğinin bir bileşimine dayanmaktadır.[51]

Bilimsel Materyalizm, idealizmin karşıtlığıyla dinî olan her şeyin karşısında olan bir fikir ve dünyevi bir görüş olarak özetlenebilir. Diyalektik maddeciler, maddesel dünyanın gerçek tek dünya olup, zihnin, ruhun ve canlılığın maddesel bir organ olan beynin ürünlerinden başka bir şey olmadığı kanaatindedirler. Diyalektik maddeciler, klasik materyalistleri diyalektiğin düşüncelerinde olmamasından dolayı eleştirirler. Onlara göre diyalektik maddeciliğin taşıdığı değer, doğallıkla, madde sözcüğüne verilen anlama bağlıdır. Lenin'e göre madde, nesnel varlığı göstermeye yarayan felsefi bir kategoriden başka bir şey değildir. Burada madde, nesnel varlıkla özleştirilmektedir.[52]

---

[50] Aydın Topaloğlu, ***a.g.e.***, s. 152.
[51] J.M Bochenski, *Çağdaş Avrupa Felsefesi*, çev. Serdar Rıfat Kırkoğlu, İstanbul, 1997, s. 88.
[52] Bochenski, *a.g.e.*, s. 91–92.

Kaba ve mekanik materyalizmden farklı olarak, “tabiat, toplum ve bilinç” olgularını maddede var olduğu ileri sürülen “iç-çekişme” yasasına dayanan ve bu gelişme nedeniyle her şeyin daima daha ileriye ve daha iyiye doğru kendiliğinden hareket ve değişim halinde bulunduğunu savunan tarihi ve felsefi teoriye diyalektik materyalizm denir.[53]

Diyalektik Materyalizmin diyalektiği Hegel’e dayanır. Fichte ve Schirlling’in diyalektiğini beğenmeyip, Hint düşüncesinin etkisinde kalan Hegel, diyalektiği açıklamada, Herakleitos’u hareket noktası olarak almıştır. Ona göre devamlı oluş ve değişmeye karşılık, değişmeyen tek şey, gerçekliğin daima değişmekte olduğudur. Gerçeklik ise zıtların birliğinden örülmüştür. Her zıt, kendi zıddını ortadan kaldırarak var olmaktadır.[54]

Hegel’e göre düşüncenin salt hale gelmesi çelişmeye bağlıdır. Diyalektik kavramı, gelişmenin çelişkilerin doğurduğu bölünmelere ve yeni daha ileri bir sentezin bu bölünmelerden doğacağına dayanan bir görüşü ifade eder. Diyalektik süreç üç aşamada gerçekleştirilir: Tez, antitez, sentez.[55]

Madde sürekli bir evrim içinde olup bu evrim içinde evrim sayesinde hep daha karmaşık varlıklar oluşur: atomlar, moleküller, canlı hücreler, bitkiler, insanlar, toplumlar. Evrim, döngüsel bir tipte değil, çizgisel tiptedir ve hep iyimser anlamda düşünülür: sonucu olan hemen her zaman daha karmaşıktır ve karmaşık olan da en iyi ve en yüksekle bir tutulur. Diyalektik maddeciler, XIX. Yüzyılın evrimle ilerleme inancına hala büyük ölçüde bağlıdırlar.[56] Bununla birlikte bu evrim, diyalektik maddecilere göre, bir dizi devrime dayanmaktadır. Dünya küçükten değişir ve bu değişim birikir, bundan bir gerilim doğar, belli bir an gelince de birden bire yeni bir nitelik ortaya çıkar. Savaşın, itici gücünü oluşturmakta ve evrim sıçramalarla ilerlemektedir. “Diyalektik evrim” denilen şey, işte budur.[57]

Bilinç ya da ruh, bir gölge-fenomendir. Epi-fenomen maddenin bir kopyasından, yansısından, fotoğrafından başka bir şey değildir. Bilinç, bedensiz var olamaz. Bilinç,

---

[53] Ali Ünal, “*Diyalektik Materyalizm*” S.B.A. İstanbul, 1990, c. I, s. 383.
[54] Ünal, *a.g.m.*, s. 384.
[55] Ünal, *a.g.m.*, s. 384.
[56] Bochenski, *a.g.e.*, s. 92.
[57] Bochenski, *a.g.e.*, s. 93.

beynin ürünüdür. Madde, her zaman birincil veri, bilinç ya da ruh ise ikincil veridir. Bundan dolayı, maddeyi yöneten bilinç değil, bilinci yöneten maddedir.[58] Buradan da anlaşıldığı üzere diyalektik materyalistler maddeyi asıl, diğer unsurları fer' olarak kabul etmektedirler.

Gerçektende insan, temelde toplumsaldır, toplum olmaksızın yaşayamaz. İnsan yalnızca toplum içinde, yaşam için gerekli metaları üretebilir. Ancak, bu üretimin gerekçeleri ve yöntemleri, ilk elde söz konusu bu gereç ve yöntemlere dayanan insanlar arasındaki ilişkileri belirler ve bu ilişkiler aracılığıyla da insanların bilincini belirlemiş olur. Tarihsel maddeciliğin savı şu biçimde özetlenebilir: İnsanın düşündüğü, arzuladığı, istediği v.b. her şey, son çözümlemede, üretim yöntemlerinden ve bu üretimin yarattığı toplumsal ilişkilerden kaynaklandığı için, iktisadi gereksinimlerin bir sonucudur.[59] Buradan hareketle, diyalektik veya tarihsel materyalizm, tarihi olayları ekonominin ve iktisadın dar kalıplarına hapsettiğini söyleyebiliriz. Tarihi sadece belirlenimciliğe, sebep-sonuç neticesine göre anlayan diyalektik maddeciler, toplumsal olaylarda sebeplerin aynı sonucu vermediğini bilmeliler. Çünkü teorinin birinci elden düşünürü Karl Marx, devrimin Batı'da olacağını savunurken; devrim, sanayileşmesi bile olmayan bir toplumda olmuştur.

Diyalektik maddeciliğe göre, bilincin tüm içeriği, kendi başına sürekli evrim içinde bulunan iktisadi gereksinimlere bağlıdır. Bu özellikle, ahlak, estetik ve din için doğrudur.[60] Ahlâk söz konusu olduğunda, diyalektik maddecilik sonsuz hiçbir yasa tanımamaktadır. Toplumun her sınıfının kendine özgü bir ahlakı vardır. Diyalektik maddecilere göre ilerlemeye en elverişli sınıf olan proletarya şu ahlaksal kurala sahiptir: Yalnızca kent soylu dünyasının yıkımına katkıda bulunan bir ahlak iyidir.[61] Lenin şöyle demişti: "Komünist partisi yeni açtığımız devrin dimağı, şuuru ve ahlakıdır. Proletaryanın ahlakını sınıf mücadelesinin ahlakı tayin eder. Hakikat, sınıf harbinin bir silahıdır. Komünist iddiasının gelişmesini çabuklaştıran her ifade hakikattir."[62] Diyalektik maddecilerin, buradaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere ahlak anlayışları rakip olarak gördükleri kapitalizmi yıkıp yerine kendi iktidarlarını ele geçirecek bütün

---

[58] Bochenski, *a.g.e.*, s. 94.
[59] Bochenski, *a.g.e., s.* 94.
[60] Bochenski, *a.g.e.*, s. 96.
[61] Bochenski, *a.g.e.*, s. 96.
[62] Fred Schwarz, *Komünistlerin Söylediklerine İnanılabilinir mi?* Ankara, 1964, s. 14.

yolları açma hedeflerine uygun olarak oluşturulmuştur. Bu anlayışın takiye anlayışından hiçbir farkı yoktur. Diyalektik maddeciler, yalnız kendi düşüncelerine menfaat sağlayan beyan ve ifadelerin doğru olduğunu kabul ederler. Onlara göre hakikat, hedefe ulaştırıyorsa bir anlam ifade eder yoksa bir manası yoktur.

Diyalektik materyalistlere göre sanat ve estetik, hayatın ayrılmaz parçalarıdırlar. Her sınıfın ayrı değerlendirmesi olduğundan sanatın da başka başka gereksinimleri vardır. Sanatın sınıf savaşımına katılması gerekir. Sanat, proletarya'nın toplumcu dünyanın kurulması için giriştiği savaşındaki kahramanca çabaları simgelemektedir.[63]

Din, diyalektik maddecilere göre, bilimin mahkûm ettiği yanlış ve gereksiz savlardan kaynaklanmış bir şeydir. Gerçekliği bilmemize yalnızca bilim olanak verir. Din, korkudan doğmuştur. İnsanlar, ilkin doğa, sonra da sömürüler karşısındaki güçsüzlüklere çözüm bulmak için, bu güçleri tanrılaştırmışlar ve onlara yalvarıp yakarmışlardır. İnsanlar, sömürüldükleri köle durumunda bulamadıkları avuntuyu, dinde bir öte-dünyaya inançta bulmuşlardır. Sömürücüler için(feodaller, sermayeciler v.b.) din, kitleleri uyuşturmak için yetkin bir araç oluşturmaktadır. Din, kitleleri bir yandan sömürülere boyun eğmeye itmekte, öte yandan da proletaryayı ölümden sonra daha iyi talih vaadiyle devrimden uzaklaştırmaktadır. Buna karşılık hiç kimseyi sömürmeyen proletaryanın dine gereksinimi yoktur. Görüldüğü gibi etnik ve estetik yalnızca dönüşüme uğrarken din tümüyle ortadan kalkmaktadır.[64] Diyalektik materyalistlerin dinle ilgili görüşleri kendi içinde tutarlı olup hayat ve insan realitesi açısından gerçekliği olmadığı kanaatindeyiz. Dini insan zafiyetlerinin ve korkularının ürünü saymak, başta dinlerin kendi iddialarını, insanın tabiatında olan fıtratı görmeyip anlam arayışındaki soruların cevaplarını savsaklamak anlamına gelmektedir.

Marx, bütün fikirlerin çıkış noktası olarak iktisadi gelişmeyi temel yaparak neden-sonuç ilişkilerini tarihi determinizm telakkisine bağlamıştır. Tekâmül de diyebileceğimiz insanların aşama aşama komün hayatına ulaşılacağı düşüncesi, hem tarihi verilerle hem de günümüzün gerçekleriyle uyuşmamaktadır. Marx'a göre, iktisadi faktör, birinci ve en önemli unsurları ve öteki faktörleri tayin eder. Hâlbuki toplumun gelişmesini tayin eden sadece iktisadi faktörler olmayıp, insanın bilgi-kültür seviyesi, çevresi ve peygamberler gibi unsurlar da etkilidir.

---

[63] Bochenski, *a.g.e.*, s. 96.
[64] Bochenski, *a.g.e.*, s. 96–97.

Marx'ın iddia etmiş olduğu gibi "her şeyi, bütün gelişmeleri iktisadi gelişmeler belirler" düşüncesine itiraz edilmiştir. Max Weber'e göre modern kapitalizmin kaynağında Protestanlık vardır. Epis, Durkheim, P. Huvelin, Thurnwald, Malinowsky, Huberth ve Mauss gibi araştırıcılar ispat etmişlerdir ki primitif devirlerde bile istihsal tekniği ve iktisadi hayatın her çeşidi din, büyü, ilim ve diğer fikri hadiselerden asla ayrılmazlar ve onlarsız iktisadi hayatın izahı mümkün değildir. Hatta onlara göre daha sonraki devirlerde iktisadi hayatı dinin, büyünün, akılcılığın veya gelenekçiliğin etkilediği bir vakıadır.[65]

Marx'a göre iktisadi faktörler, öteki faktörlerden ayrı olarak bütün tarihi ve sosyal vakıaları açıklamak için yeterlidir. Engels de benzer görüşü savunur. Bu monist (tekçi) görüş, bütün tarihi ve sosyal olayları iktisadi faktörde toplayarak izah etmeye çalışır. İstihsal ve mübadelenin umumi şartlarındaki değişmeler toplumun siyasi ve fikri sosyal üst yapısını vücuda getirir. Bu düşünce tarihteki toplumların maddi yönden iyi olup sonlarının kötü olması veya maddi bakımdan kötü ama savaş kazanma, az kişiyle çok kişiyi yenme, azimli bir insanın toplumu değiştirmesi gibi faktörleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Marx'ın bu teorisi, insan iradesinin, azminin ve kararlılığının toplumsal değişmedeki etkisini silip atmaktadır. Kısaca "insan hareket ediyor ve iktisadi faktör onu sevk ediyor." Bu Bossveth'in şu sözüne benzemektedir: "İnsan hareket eder ve Allah onu sevk eder."[66] Sanki tarihi yönlendiren iktisat tanrısıdır.

Marx ve Engels'in kadercilikle alakası olmayan ilmi determinizmleri, onları şu iki büyük yanlışa daha götürmüştür: Birincisi, gelecekteki dünya cennetine ve sosyalizme doğru tarihi gidişin kaçınılmaz beşeri faktörlerin neticesi olması ve ikincisi, bu sosyalist cennete varılır varılmaz fatalizmin sona ermesi ve insanlığın zaruret ülkesinden hürriyet ülkesine sıçrayacağı iddiasıdır.[67]

Marx ve Engels'in, kendilerinden çok daha eski olan sınıf mücadelesi fikri bir çok yönden hatalar barındırmaktadır. "Bugüne kadar yaşayan bütün toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir." iddiası, sınıflar arasında işbirliği olmadığı manasına geldiği nispette hatalıdır. Çünkü sınıfların işbirliği, sınıf mücadelelerinden daha umumi ve evrensel bir hadisedir. Hele insanlığın ilerlemesinde sınıf mücadelesinin dinamik bir

---

[65] Peyami Safa, *Sosyalizm, Marksizm, Komünizm*, İstanbul, 1990, s. 26.
[66] Safa, *a.g.e.*, s. 28–30.
[67] Safa, *a.g.e.*, s. 30.

faktör olduğu iddiası bazı yönlerden eleştirilmiştir. Tarihten günümüze kalan kaleler, köprüler, hanlar, saraylar, ibadet haneler v.b. hepsi yardımlaşmanın abideleridir. Marx'ın sınıf mücadelesi teorisi, yalnız ekonomik sınıflar arasında bir düşmanlık olduğunu ileri sürer. Ancak onun tezinin aksine, sınıflar arasında sınıf çatışmasından başka, mili, kavmi, dini ve siyasi zümreler arasında birçok düşmanlık ve mücadele şekilleri vardır. Bu mücadeleler sınıf mücadelesinin çok ötesinde ve ondan daha fazla çatışma ve mücadele oluşturan unsurlardır.[68]

Tarihi maddeciliğin kurucusu olan Marx, 1858'de bitirdiği "Ekonomi Politiğin Tenkidi" adlı kitabının önsözünde şöyle yazar:

"Hegel'in hukuk felsefesini yoklayınca anladım ki devletler ve kanunlar ne kendileriyle, ne de insan zekâsının umumi tekâmülünü izah edilebilirler; insan bunları izah için, Hegel'in onsekizinci asır Fransız ve İngiliz misallerini takip ederek topunu birden "burjuva cemiyeti" adı altında hülasa ettiği maddi şartları incelemek lazımdır. Bu inceleme bana gösterdi ki, cemiyetin anatomik yapısını ekonomik politikte aramalıyız. Bundan çıkardığım ve daha sonraki incelemelerimde bana kılavuzluk eden netice, kısaca formülleştirilebilir: İnsanlar hayatlarının içtimai istihsalinde mukadder olarak bazı istihsal şartları yaratırlar ki, bunlar maddi istihsal kuvvetlerinin tekâmülünün muayyen bir derecesine karşılıktır. Bu istihsal şartlarının topu cemiyetin iktisadi yapısını teşkil eder ki bu temel üzerine içtimai şuurun bazı derecelerini ihtiva eden hükümet ve adalet binası kurulur. Maddi hayatın istihsal şartları içtimai, siyasi ve fikri hayatı vücuda getirir. Varlığına şekil veren insanın şuuru değildir, bilakis içtimai varlığı şuurunu tayin eder."[69]Marx, bu düşünceleriyle toplumsal gelişme ve değişmeleri "ekonomik ve politik olarak" isimlendirdiği doktrine bağlar. Marx, sosyal olaylara, insana, tabiata bakar gibi bakarak anlamaya çalışır. İnsanla tabiatı aynılaştırarak, insanın irade ve isteklerini görmezden gelerek toplumsal determinist bir anlayış ortaya koymuştur.

Diyalektik ve tarihsel maddecilik, doğacı ve toplumsal evrimin genel yasalarının bilimi olarak adlandırılır. Gelişerek değişme olarak adlandırılan evrim, niceliksel değişmelerin niteliksel değişmeleri gerçekleştirdiği değişme sürecini ifade eder.[70]

---

[68] Safa, *a.g.e.*, s. 31–32.
[69] Safa, *a.g.e.*, s. 36.
[70] Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, 1996, s. 102.

Darwin "Beagle" gemisindeki seyahatine başladığı 1831 yılından itibaren üzerinde yirmi yıl çalıştığı, geliştirdiği, canlıların evrimiyle ilgili "Türlerin Kökeni" adlı kitabını yazmaya başladığı 1842 yılının kasım ayında, Almanya'nın Köln şehrinde, Rheinische Zeitung adlı gazetenin yazı işleri odasında, Friederich Engels ve Karl Marx ile ilk tarihi buluşmalarını gerçekleştirmiştir.[71]

Marx'ın nazariyesi, insan iradesini şiddetle ret ve inkâr eder. O hadiseleri, zamanın ekonomik amillerinin tesirlerine hamleder. Bu da, insanın bu toplumda hiçbir şahsiyetinin bulunmadığı manasına gelir.[72]

Burjuva ve Proletarya arasında bir harp hali vardır. Karl Marx, bu harp halini keşfetmiştir. Burjuvalar kâr peşinde koşmakta, proletaryalar ise daha yüksek ücret arzu etmektedirler. Ücretler yükselince kârlar azalır. Kârlar yükselince ücretler azalır. Böylece bu iki sınıf arasında esaslı bir anlaşmazlık ve çekişme sürüp gider. Bu anlaşmazlık ve çekişme, Karl Marx tarafından sınıf harbi şeklinde ifade edilmiştir.[73]

Marx, ekonomik doktrininde bazı faktörleri dikkate almadığından şu hususlarda eleştirilmiştir:

1) Paranın dinamik mahiyeti.

2) Ekonomide psikolojinin rolü.

3) Reklâmcılığın mal tevzii ile münasebeti.

4)Müstehlik kredisi.

5) Piyasaların devamlı olarak inkişaf etmesi.

6) Halk kapitalizmi.

7) Hükümet ve mevzuatın rolü.[74]

2- Pozitivizm

Olguculuk diye de bilinen pozitivizm, İngiliz düşünürü D. Hume'la Alman düşünürü I. Kant'ın temellerini attığı ve xıx. Yüzyılda Fransız düşünürü A. Comte'n biçimlendirdiği bir akımdır. Pozitivizmin köklerini Rönesans'a kadar geriye götürmek

---

[71] Nasır Yıldız, *Evrim Teorisinin Felsefi Sonuçları*, Mersin, 2001, s. 20.
[72] Vahidüddin Han, *İslam Meydan Okuyor*, çev. Cihat Hafız Reşad, İstanbul, 1980, s. 85.
[73] Schvarz, *a.g.e.*, s. 9.
[74] Schvarz, *a.g.e.*, s. 28.

mümkünse de bu terim ilk defa Saint-Simon tarafından kullanılmış, geliştirilmiş ve yayılmıştır. 19. yüzyılda filizlenip 20. yüzyılda yeşeren bu anlayışa göre, her türlü bilgi arayışı kayıtsız şartsız deney ve gözleme, olgulara dayandırılmalıdır. Buna göre dinin fizik ötesi önermeleri bu ölçülerle doğrulanma imkânına sahip olmadığından anlamsız ve bu nedenle üzerine durulması da yararsız ve gereksiz bir uğraş olarak görülmüştür. Din gibi felsefe de bilimin ölçü ve sınırlarını aşan bir bilgiye ulaşma iddiasından vazgeçmelidir. Müspet bilim tarafından yanıtlanmayan sorular yanıtsız bırakılmalıdır.[75]

Comte, bilinebilir olanın sadece olgular olduğunu savunur.[76] Comte'un bu düşünceleri, Allah'ın inkârını ve kanıtlanamayacağını öngörür. Comte, Allah inancı konusunda kesin olarak yakında din ve Tanrı inancının kalmayacağını savunur. Ona göre bilimin ilerlemesiyle insanlar metafizikten koparak Allah inancını terk edeceklerdir.

Comte'n sistematize ettiği pozitivizm, insanlık tarihini evrimci bir okumayla teolojik, metafizik ve pozitivist olmak üzere üç döneme ayırır.

Comte'a göre birinci dönem olan teolojik evrede, insanlık doğada cereyan eden hadiseleri tanrı ve ruh gibi doğaüstü nedenlerle açıklamıştır. İkinci dönem olan metafiziksel evrede ise insanlık doğada olup biten şeylerin arkasında tanrı gibi doğaüstü güçler aramış, doğanın yerine kendine yönelmiş, olayların nedenlerini soyut bir biçimde de olsa yine doğaüstü de aramıştır. Hayal yerine aklını kullanmış, cevher ve arazlardan bahsetmeye başlamıştır. Üçüncü dönem olan pozitif evrede ise Comte'a göre, insanlık teolojiyi ve metafiziksel muhakemeleri bir kenara bırakmış, deneyle doğayı anlamaya çalışmıştır. Olayların arkasındaki sebepler için doğaüstü ya da metafiziksel gerçekler aramak yerine gözlemde bulunarak ya da deney yaparak dünyanın kanunlarını keşfetmeye koyulmuştur. Comte'a göre yetişkin insanın yapacağı ve pozitif bilimin takip edeceği yol doğaüstüyle değil doğayla ve görülür olanla ilgilenmektir. Comte, pozitif aşamaya ulaşıldığında tanrı inancının ortadan kalkacağını, toplumun temelinin sevgi, düzen ve ilerleme olacağını iddia eder.[77]

Comte'a göre ilim olgulara dayanmalı, deney ve bilginin ve doğruyu aramanın tek yolu olmalıdır. İnsan kafasının soyutlamalarından doğmuş olan metafizik, deney alanına girmediğinden bilgi alanımıza da girmemelidir. Comte'a göre nesnelerin bizatilikleri de

---

[75] Altaytaş, *a.g.e.,* s. 26.
[76] Hançerlioğlu, *a.g.e.,* s. 289.
[77] Şafak Ural, *Pozitivist Felsefe*, İstanbul, ts. s. 17–18; Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 131–132.

bilinemez. Bilim ancak deney sahasına giren, sadece duyumlarla algılanan, gözlemlenebilen şeylerle ilgilenmelidir. Bilim, tarihte boşuna tartışılmış olan spritualizm ve materyalizmin her ikisine de sırt çevirerek sadece gözümüzle gördüğümüz, elimizle tutabildiğimiz olguları incelemekle yetinmelidir. Çünkü Comte'a göre "Tarihsel olaylar, biyolojik olaylardaki zorunluluğun aynı olan bir zorunlulukla birbirlerini doğrular." Pozitif bilimden (müspet ilim, olgucu bilim) başka bilim yoktur. İnsanlığa, hiçbir insanüstü varlığa dayanmayan ve insan sevgisinden doğan yeni bir "insanlık dini" gereklidir. Bu din, pozitif nedenlerin üstüne kurulmalı, teolojiye olduğu kadar metafiziğe de sırt çevirmelidir. Ona göre insanlık dini, nereden geldiğimizi ve nereye gideceğimizi düşünmeden, kısa hayatımızı daha yaşanılır bir hale (pozitif hale) koyacaktır. Bu ise, birbirimizi sevmekle, birbirimiz için yaşamakla gerçekleşecektir. "İnsanlığı, bir insanı sevdiğimiz gibi seviniz…"[78] Bu slogan cümlesi, Pozitivizm ve insanlık dininin tabiri caizse toplumsal iman umdesi olmalıdır.

Comte'un insanlık tarihini evrimci okuması bir çok açıdan eleştirilmektedir. Pek çok düşünür gibi o da içinde yaşadığı kültürdeki dini krizleri, sosyal çalkantıları, kilisenin nüfuzunu kaybetmesini ve bilim karşısındaki yenilgisini eleştiri konusu yapmış, dinin ya da yaratıcı Tanrı fikrinin yok olacağını ümit etmiştir. Ne var ki aklı ve bilimi ön plana çıkardığını zanneden bu kişiler, ortaya koymuş oldukları tezlerinde hatalı oldukları zamanın ilerlemesiyle daha açık bir şekilde görülmektedir. Nitekim Comte'un iddia ettiği gibi din ve Allah inancı insanlardan kopup gitmemiş, aksine I. ve II. Dünya Savaşlarından sonra insanlar kiliselere ve camilere koşmuşlardır.[79]

Comte'a göre dünyayı değiştirip dönüştürme konusunda yegâne mürşit "pozitif bilim" ve "felsefedir". Henüz pozitif evre tam olarak kurulamadığından evrenin ve insanın ilk oluşumuna, varlığına ilişkin bilimin yanıt veremediği bazı sorular sorulduğu doğrudur. Ancak Comte'cu pozitivizm, tüm bu soruların çok yakın bir zamanda, hiçbir tanrıya, dini inanca ihtiyaç kalmayacak şekilde bilim tarafından açıklanacağına ve insanlığın irşad edileceğine dair kayıtsız şartsız bir inanca sahiptir. Bu kati inancından dolayı ilerleyen yıllarda Comte, hümanizmi esas alan pozitif, evrensel bir insanlık dininin

---

[78] Hançerlioğlu, *a.g.e.*, s. 289.
[79] Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s.132.

deyim yerindeyse “peygamberliğine” soyunmuştur. Ancak tabir caizse risaletini tamamlayamadan o ve düşüncesi göçüp gitmiştir. .[80]İ

Tarihin hiçbir döneminde bilim kendisini dine karşı bir “kurtuluş yolu” olarak görmemiştir. Bilimin yegâne “yol gösterici” olduğu görüşü, çağımızda modern pozitivizmin güçlendirdiği bir inançtır. Bilgi imkânları tecrübî alanla sınırlı olan bilim, “tasvir edici” konumdan “irşad edici” konuma gelerek, hakikat alanında kendi ufkuyla sınırlama girişiminde bulunmuştur. Ancak 20. yüzyılda insanlığın yaşadığı savaşlar, felaketler ve doğanın uğradığı tahrip ve kirlenme, dini ve ahlaki değerleri yerinden eden bir bilim anlayışının, yaşamı bu dünyadan ibaret gören inkârcılar için bile iyi bir mürşit olmadığı kanaatini oluşturmuştur.[81]Posmodernizmin doğma sebeplerinden birisi de katı rasyonalizm ve katı pozitivizm olmuştur.

Pozitivizm, ülkemize Tanzimat dönemi sonrası edebiyat ve felsefe akımları ile bunları temel alan bazı dergi çevreleri, okullara konulan pozitif bilim dersleri, yabancı dille eğitim yapan yabancılara ait okullar, Avrupa’ya gönderilen öğrenciler, eğitim kurumlarımıza gelen uzmanlar, “yeni Osmanlılar” ve ittihat ve terakki cemiyetleri gibi bazı dernekler aracılığıyla girmiştir. Mustafa Reşit Paşa (1858), Mithat Paşa (1884) gibi siyasilerle Beşir Fuat (1887), Ahmet Rıza (1830), Salih Zeki (1921), Rıza Tevfik (1949), Hüseyin Cavit Yalçın(1957), Ziya Gökalp gibi düşünürler, pozitivizmin Türkiye’ye girişinde öncü rolü oynamışlardır.[82] Bu düşünürlerin etkisiyle pozitivizm, Osmanlının son döneminde moda olan bir ideolojidir.

Pozitivist düşünceyi aktaran düşünürler ve kurumlar, bu felsefeye eleştirel yaklaşmak bir yana, onu methiyelerle aktarmışlardır. Pozitivizmin batıda kendi içindeki eleştirilerini dahi dikkate almamışlar, onu adeta “din tebliğ eder gibi” sunmuşlardır. Böylece pozitivizm her ne kadar halk düzeyinde yaygın olarak benimsenmese de ortalama Cumhuriyet kurumlarının ve aydınlarının baskın görüşü haline gelmiştir. Günümüzde İlhan Arsel, Doğu Perinçek, Turan Dursun, Servet Tanilli, Erdoğan Aydın,

---

[80] E. Boutroux, *Çağdaş Felsefede İlim ve Din*, Çev. Hasan Katipoğlu, İstanbul,1997, s. 49.
[81] Altaytaş, *a.g.e.*, s. 27.
[82] Altaytaş, *a.g.e.*, s. 28; Murtaza Korloelçi*, Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi*, 1990, İstanbul, s. 30–50; Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Ankara, 1994, s. 320; Mehmet Akgün, *Materyalizmin Türkiye’ye Girişi,* Ankara, 2005, s. 87–124; s. 163–165.

Celal Şengür gibi isimler materyalizmin ve pozitivizmin dogmatik savunucuları olarak İslami inanç, değerler karşıtlığı ve inkârcılığıyla ön plana çıkmışlardır.[83]

Comte'un "insanlık dini" bilimin dogmalaştırılmasıdır. Dinin tahtından indirilip veya bazı hususlarda kullanılıp işe yaramayan taraflarının atılıp bilimin dinleştirilmesidir. Din ve bilimin çatıştığı varsayımına dayanan, maddeci fikirlerin revaç bulduğu bir zaman diliminde doğan Pozitivizmin kendisini dogmalaştırması yadırganmamalıdır. Çünkü "tabiat boşluk kabul etmez". Dinden boşalan alan mutlaka dinin yerini alacak bir düşünce ve ritüelle doldurulmalıydı. Comte, dinin iki önemli hususunu alarak bu boşluğu doldurmaya çalışmıştır.[84]

A. Comte'un görüşleri 19. yüzyılda Avrupa'da ateizmin yaygınlaşmasına ve sonuçta " imansızlık çağı" adını alacak kadar inançsızlığa sebep olmuştur. Pozitivizme göre, ne ilk sebep, ne de madde ile uğraşmak boş düşüncelerdir. Sadece birbiri peşine gelen, biri diğerinin nedeni ve sonucu olan hadiseler vardır. Din ve Metafizik devri, bilimin ilerlemesiyle kapanacak ve yeni devir, bütün hurafelerden bizi arındıracak ve insanlık dinine ulaştıracak olan pozitivizm devri olacaktır.[85]

Pozitivist düşünce inkârcı görüşüyle insanı basitliğe düşürmüştür. Ekmel ve ekrem olarak yaratılan insan, kendini üretmiş olduğu makine ile eşitlemekte; adeta insan, vücut yapısıyla et ve kemik olan moleküller yığını, vücudun işleyişi itibari ile bir makine ve beynini kullanmasıyla da bir bilgisayar gibi tasavvur edilmektedir. Ruhun inkârı ve insanın hayatı anlamlandırma yönündeki bilincin isteklerini yok sayma, insanın yüce gaye ve isteklerinin olmadığını değil, basit arzu ve isteklerin çukuruna düşmeyi kaçınılmaz kılar. Bilimin ve teknolojinin ilerlemesiyle psikolojik ve psikosomatik hastalıkların ilerlemesi pozitivist bakış açısının insanlığa mirasıdır. Bu da bize insanın makine gibi olmadığının ve yeryüzü cenneti aldatmacasıyla insanlık dininde mutlu olmayacağını göstermektedir.[86]

Tarihin hiçbir döneminde bilim kendisini dine karşı bir "kurtuluş yolu" olarak görmemiştir. Bilimin yegâne "yol gösterici" olduğu görüşü, çağımızda modern pozitivizmin güçlendirdiği bir inançtır. Bilgi imkânları tecrübî alanla sınırlı olan bilim,

---

[83] Altaytaş, *a.g.e.*, s. 29.
[84] Boutroux, *a.g.e.*, s. 49–51.
[85] Celal Kırca, *İnkârcı Cereyanlar: Pozitivizm*, *"Bilim Felsefesi"* içerisinde, İstanbul, 1998, s. 68; Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, 2000, s. 770.
[86] Kırca, *a.g.m.*, s. 69.

"tasvir edici" konumdan "irşad edici" konuma gelerek, hakikat alanında kendi ufkuyla sınırlama girişiminde bulunmuştur. Ancak 20. yüzyılda insanlığın yaşadığı savaşlar, felaketler ve doğanın uğradığı tahrip ve kirlenme, dini ve ahlaki değerleri yerinden eden bir bilim anlayışının, yaşamı bu dünyadan ibaret gören inkârcılar için bile iyi bir mürşit olmadığı kanaatini oluşturmuştur.[87] Posmodernizmin doğma sebeplerinden birisi de katı rasyonalizm ve katı pozitivizm olmuştur.

Pozitivizm, gerçeği elde etme, bilme yollarından sadece duyu organlarıyla elde etme yolunu kabul etmekte, doğru haber (Haber-i Sadık) ve akli tefekkür gibi diğer iki ilim yolunu kabul etmemektedir. Hâlbuki bütün dinler, "peygamberlik müesseselerini kabul etmiş ve vahye dayanmış, vahiy mahsulü olan her şeyi doğru ve en sağlam gerçek olarak takdim etmişlerdir. Dine göre imâni konular yüzde yüzün üzerinde gerçektirler. Onlar ilmi konulardan daha kuvvetli ve inkârı asla mümkün olmayan gerçeklerdir."[88]

Günümüzde bilimin ve dinin sahaları belirginleşmiştir. Dinin sahasına girenleri bilimin sınırlıkları içerisinde inceleme imkânı yoktur. Bilim, her alanda ilerlemiş olmasına rağmen ulaşamadıkları yanında ulaştıkları bir hiç mesafesindedir. İnsanın duygularının derinliğini, hayallerinin genişliğini ölçecek bir alet henüz icat edilememiştir. Atomaltı parçacıklara inildiğinde maddenin kaybolması, uzayın derinliklerine dalındığında ışığı bize ulaşmayan yıldızların ifade edilmesi, bilimin daha çok yol kat etmesi gerektiğini göstermektedir. Aklını gözlerine indiren, hayatı ve hakikati deneye hapseden pozitivizmin klasik manasından dönmesi de yanlış konumundan doğru konumuna oturmaya başlaması olarak değerlendirebilir.[89]

Pozitivizm'i savunanlar genel olarak Allah'ı, nübüvveti, ölüm ötesi hayatı, melekleri, dinleri ve ruhu inkâr etmektedirler. Muhteşem kâinatın düzenini ve sanat harikalarını, her şeyde bir anlam ve gayenin olduğunu göremeyen pozitivistler, Allah'ı inkâra yöneliyorlar. Pozitivistler, insanın Allah'a inancını tabiatı açıklayamamasının sonucu olarak görüyorlar. İnsanın aczi ile Allah'a iman etmesi arasındaki münasebetten Allah'a imanın sebebi insanın acizliği ve kâinatı açıklayamaması olduğu düşüncesini çıkarmak insanın istek ve arzularıyla bağdaşmaz. Comte bu hususla ilgili şöyle diyor: "İnsan üç hal geçirir: başlangıcında dindar (Allah'a inanan), sonra mâbe'de't-tabiî, sonra

---

[87] Altaytaş, *a.g.e.*, s. 27.
[88] Kırca, *a.g.m.*, s. 69–70.
[89] Kırca, *a.g.m.*, s. 70–71.

pozitivist olur." Comte'n bu sözü kendi hayatındaki dönüşümü ve insanların fıtrat üzere yaratılışından sonra tevhitten sapmaları açısından doğrudur. İnsan doğduğunda tertemiz fıtrat üzere doğar ancak çevre ve aldığı eğitim insanın fıtratını deforme eder. Fıtratın üzeri ve vicdanın sesi kapatılır, sonuçta bunların üzeri açılıncaya kadar insan hak ve hakikatten kayar gider. Bir daha hak ve hakikatin semtine zor uğrar.

3- Freudizm

Sigmund Freud'un kurmuş olduğu bir akım olan freudizm, Freud'un din ve Allah düşüncesi etrafında şekillenen düşünceler sistematiğine isim olarak verilmiştir. Psikoloji literatüründe psikanaliz olarak geçen freudizm, dine ve Allah'a yabancı olanlar tarafından desteklenip kabul görmüştür. Freud, çocukluğunu üç yaşına kadar Çek Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan Freibarp (yeni ismi Pribor) şehrinde, daha sonra hayatının geri kalanını 1938'de Nazilerin politikaları yüzünden Londra'ya taşınıncaya kadar Viyana'da geçirdi. Yahudi bir aileye mensup olmasına rağmen seküler denebilecek bir dini hayat içerisinde yaşayan Freud, çocukluğunda Eski Ahit'i okumaya başlasa da, hep Yeni Ahit'le ilgilenmek durumunda kaldı. Erken yaşlardan itibaren ateist oldu ve hayatının sonuna kadar ateist olarak kaldı. Buna rağmen "Yahudi" kimliğinden uzaklaşmayıp, Yahudi mistisizminin etkisinde kalmıştır.[90]

Darvin'den etkilenip dine karşı amansız mücadele verenlerden biri olan Freud, 19. yüzyılda ateizmin etkisini arttıran düşünceler üretmiştir. Kendisinin din ve Allah hakkında ortaya koymuş olduğu düşünceler, tartışmaları psikoloji sahasına taşımış, bu durum, insanın ruhi durumuyla Allah inancı arasındaki ilişkilerin araştırılmasına vesile olmuştur.[91]

Freud, "Sanat ve Literatüre" adlı yapıtında psikanalizin, dinin nasıl doğduğu ve Allah inancının nasıl evrimleştiği konusundaki düşüncesini şöyle ifade ediyor: "Psikanaliz, bize baba kompleksi ile tanrı inancı arasındaki yakın bağlantıyı öğretti. Ayrıca tanrının yüceltilmiş babadan başka bir şey olmadığını ve birçok gencin babalarının otoritesinden kurtulur kurtulmaz dini inançlarını kaybettiklerini gösterdi. Psikanaliz sayesinde din ihtiyacının köklerinin çocuklukta yaşanan komplekslere

---

[90] Ali Ayten, *Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*, İstanbul, 2006, s. 17; Ender Gürol, *Sigmund Freud*, İstanbul, 2002, s. 13.

[91] Topaloğlu, *Ateizm ve Eleştirisi*, s. 146–147; Ayten, *a.g.e.* s. 18; Ali Köse, *Freud ve Din*, İstanbul, 2005, s. 7–8.

(Oedipus ve Elektra Kompleksleri) dayandığını öğrendik. Artık her şeye gücü yeten tanrı ve tabiat ana imajlarının çocuklukta tecrübe edilen baba ve anne imgelerinin yüceltilerek tekrar canlandırılmasından başka bir şey olmadığını biliyoruz."[92]

Freud, insan psikolojisiyle ilgili önemli ve devrim sayılabilecek şuur altı ve sağaltım yöntemlerini bulmuş ve bunu hasta olan insanlara uygulamışsa da din ve Allah inancı noktasında önyargılarını ve ideolojik yaklaşımını aşamamıştır. Eserlerinde görüldüğü üzere mitoloji ve hasta insanlar üzerine bina edilen Allah ve din hakkındaki görüşleri, başta kendi öğrencileri Jung gibi, çağdaşları tarafından büyük tenkitlere maruz kalmıştır. Freud, çağındaki mekanik ve materyalist bilim anlayışının etkisiyle insanı yanlı ve ideolojik bir incelemeye tabii tutmuştur.

Freud'a göre psikolojik ve nevrotik rahatsızlıkların sebebi, toplumun, mevcut kanunların, ailenin ve dinin baskısıdır. O'na göre kişinin arzu ve istekleri bu baskılar nedeniyle şuur altına itilmiş, şuur altına itilen, bastırılan ve tatmin edilmeyen bu arzu ve isteklerde insan bünyesinde birtakım rahatsızlıklara yol açarak anormal davranışların kaynağı olmuştur. Freud nevrozu dini bir davranış olarak ifade etmekten de kendini alamaz.[93]

Freud, dini bir nevroz olarak görür. Bu nevrozun kaynağı çocukluk dönemindeki cinsel gelişimde aranmalıdır. O din ile nevroz arasında kurmuş olduğu bu ilişkileri Totem and Taboo (1913) The Future of an İllusion (1927), Civilization and its Discantents (1930) ve Meses and Monotheism (1939) isimli eserlerinde devam ettirmiştir. Freud, nevrozun bastırma mekanizmasından kaynaklandığını, insan zihni geçmişte yaşanan travmatik tecrübeleri, bunlardan kaynaklanan duygusal, ızdırap veren veya utanılacak olan halleri bilinçaltında tutar, bunların yüzeye (bilince) çıkmasını engeller.[94] O'na göre, dini duygulardan dolayı bastırılan istekler nevroza sebep olur.

Freud'a göre dini ritüeller ile saplantılı davranış arasında şu farklar vardır: Dini ritüeller ve nevrotik davranışlar terk edildiğinde ve ihmale uğradığında kişide bir vicdan azabı ve iç sıkıntısı oluşur. Kişinin zihninde yer ettiğinden dolayı diğer şeyleri yapmasını engeller. En ince ayrıntılara kadar yapılmasına özen gösterilir. Yapılmadığında

---

[92] Ayten, *a.g.e.*, s. 29(Freud, *At And Literature*, Penguen Books, Newyork, 1990, s. 216–217.)
[93] Köse, *a.g.e.*, s. 28-30.
[94] Köse, *a.g.e.*, s. 31–33.

ise suçluluk hissedilir.[95] Bununla beraber din ile nevrotik davranışların arasındaki farkı da vurgulamayı ihmal etmez. Bunlar temelde üç tane farktır: 1) Nevrotik seremoniler kişiden kişiye değişmekle beraber, dini ritüeller değişmeyip sabit karakterlidirler. 2) Nevrotik davranışlar ferdin tabiatına göre şekillenirken, dini ritüeller umumi olarak şekillenir. 3) Nevrotik davranışlar saçma ve anlamsız görünürken dini seromanilerde önemsiz ayrıntıların ayrı bir sembolik önemi vardır.[96]

Freud, nevrotik davranışlarla din arasında kurduğu bağlantılarda birçok çelişkiye düşmüştür. O, hastalıklı ve sıkıntılı bir zihnin ürünü ile sağlam ve bilinçli tercihlerle yapılan iradi seçimleri karıştırmaktadır. Bir açıdan nevrotik davranışlarla dini davranışları eşitlemekte, tedaviye muhtaç, kendi halinden rahatsız olanla kendi davranışlarıyla barışık olan insanı aynı kefeye koymaktadır. Dini davranışlarda bulunan, nevrotik bir insan haline gelebilir. Bu dinden kaynaklanmayan bir husus olmayıp bunun farklı durumları olabilir. Freud'un şu çıkarımı da yine onun mantıksal açıdan çelişkilerindendir. "Güdülerin reddedilmesi saplantı nevrozuna yol açar ve bu sağlıksız bir durumdur. Din de aynı tabiatta bir fenomendir. Öyleyse din de bir nevrozdur."[97]Freud, toplumların yasak koymasıyla medeniyetlerin ortaya çıkacağını söyler, ama dinin yasaklarının aynı işlevi göremeyeceğini çünkü dinin patolojik bir durum olduğunu ve analizle ondan kurtulunması gerektiğini ifade eder.

Freud üzerinde araştırma yapan Sayın Köse, Freud'un din ve nevroz ilişkisi üzerindeki görüşlerini şöyle değerlendirir: "Tamamıyla duygusal, içindeki çatışmalara mağlup olmuş, tüm dünyasını güvensizlik üzerine kurmuş, geçmiş menfi hayat tecrübelerinden ötürü önemsiz şeyleri büyüterek psikolojik rahatsızlıklara dönüştüren paronayak bir tip özelinden genel kurallar çıkararak bu özelliklerin dini ibadetlerle aynı psikolojik süreçleri paylaştığını iddia etmek epey güç olsa gerektir. Oysa bu gözlemler daha önyargısız bir şekilde yorumlanarak şu görüşler ileri sürülebilirdi: Dindarlar arasında da dinin bazı kural ve yaptırımlarına saplanıp kalanlar vardır. Bunlar nevrotik davranışlar geliştirebilirler. Tanrı'nın cezalandırıcı yönünü fazlaca ve bilinçsizce vurgulayan bir eğitime maruz kalan kimseler olabilir. Bunlar da dinin belki günah bile görmediği küçük bir hatalarının kendilerini cehennem ateşine sürükleyeceğine inanarak

---

[95] Köse, *a.g.e.*, s. 69.
[96] Köse, *a.g.e.*, s. 70.
[97] Köse, *a.g.e.*, s. 75.

tüm ruh dünyalarını altüst eden bir hafakana sürüklenebilir, saplantılı davranış geliştirebilirler. Hatta dinin tabu haline getirilen bazı kuralları da bu insanları zorunlu saplantılı davranışlara yöneltebilir."[98]

Freud, Musa ve Tektanrıcılık adlı eserinde Tanrının yüceltilmiş babadan başka bir şey olmadığını ve bunun Musa'dan sonra gelen toplumda ırki bir bilinçaltıyla devam ettiğini söyler.[99] Totem ve Tabu adlı eserinde, primal babanın öldürülmesi sonrası yaşanan durumu, Musa ve Tektanrıcılık adlı esere göre Yahudiler, Musa'yı öldürdükten sonra aynı tecrübeyi yaşamışlardır. Nasıl primal babayı öldürdükten sonra tek Tanrı fikri kişide oluşuyor aynen öyle de Musa'yı öldüren Yahudi toplumunda da monoteist Tanrı fikrinin yayılmasını sağlamıştır.[100] Freud'un bu düşüncesi tarihi verilerle tezat teşkil eder. Çünkü tarihte Hz. Musa Yahudiler tarafından öldürülmemiştir.

Özetle Freud, psikolojik araştırmadan ziyade ideoloji kurmaya çalışmış gibidir. Kurmaya çalıştığı ideolojiyi psikolojik bir bakışla temellendirmeye çalışmıştır. Allah inancının insanın acziyetleri neticesinde ortaya çıktığını; onun insanı, doğal afetler gibi güçsüz olduğu anlarda mutlu ettiğini ifade eder. Dini, nevrozlar olarak görür. Din ile nevrozların benzeşmesinden yola çıkarak, aralarındaki farklılıkları kabul etmekle beraber, dinin niçin nevroz olduğunu ifade etmeye çalışır. Ancak bunda başarılı olamadığı görülmektedir. Kısaca Freud, psikolojiye ve psikolojik araştırmalara bir yenilik getirmekte başarılı olmakla beraber, din, Allah, Hz Musa v.b. konulardaki görüşlerinde isabetli olmadığı görülmektedir.

Dinin ve Allah kavramının kaynağı, Freud'un öne sürdüğü gibi insanın aczi sonucu oluşan nevrozlar değil; insanın fıtratı ve doğuştan sahip olduğu anlam arayışıdır. Kur'an'da bu husus şöyle ifade edilir: "Sen yüzünü Allah'ı birleyici olarak doğruca dine çevir. Allah'ın yaratma kanununa (uygun olan dine) dön ki, insanları ona göre yaratmıştır. Allah'ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru din odur. Fakat insanların çoğu bilmezler."[101]Şimdi de materyalist akımlar arasında etkili olan Darwinizm ve insanın kökeni konusu üzerinde duralım.

---

[98] Köse, *a.g.e.*, s. 80.
[99] Köse, *a.g.e.*, s. 162–163.
[100] Köse, *a.g.e.*, s. 163–164.
[101] Rûm, 30/30.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN AÇISINDAN İNSANIN KÖKENİ VE DARWİN NAZARİYESİ'NİN KRİTİĞİ

A-KUR'AN'A GÖRE İNSANIN MENŞEİ VE YARATILIŞI

Dünyamızdaki canlılar arasında yaratılış itibariyle farklı olan, mükemmel yaratılışıyla göz dolduran varlık olarak karşımıza insan çıkmaktadır. Acaba insan denen varlık nasıl oluşmuş/yaratılmıştır? İnsanın asli unsuru nedir? İnsan tarih boyu basit canlılardan aşama aşama gelişerek yani evrimleşerek mi oluşmuştur? Şayet insan basit canlılardan evrimleşerek oluşmuşsa bu aşamaya gelinceye kadar hangi aşamalardan geçmiş olup bununla ilgili bilgileri nereden, nasıl elde edebiliriz ve bunlara nasıl güvenebiliriz? Kutsal kitaplar ilk insanın serüveni ve yeryüzü macerasına nasıl bakıyor? v.b. soruları arttırmak mümkün olmakla beraber, Kur'an insanın yaratılış konusuna nasıl bakmaktadır? Kur'an'a göre yeryüzünde insan hayatı nasıl başlamıştır? Kur'an insanın ilk yaratılışını nasıl anlatmaktadır? Gibi bazı önemli sorularını bu bölümde cevaplamaya çalışacağız.

Tarih boyunca âlemin kaynağı ve canlılığın oluşumu, konusunda karşımıza genel olarak iki ana model çıkmıştır: 1) Yaratılış modeli 2) Evrim modeli. Birinci görüşü genel olarak semavi dinler ve kâinatın temelde ancak bir şuurun eseri olabileceğine inanan bilim adamları ileri sürüp savunurlar. İkinci görüşe ise, bir başka dünya görüşü kaynaklık yapar. Onu bazı bilim adamları benimseyip savunurlar ve bilimsel sonuçlarla desteklemeye çalışırlar. Burada ortak olan nokta, ilmi sonuçları her iki görüş sahiplerinin de kendi görüşlerini desteklemek için değerlendirip yorumlamalarıdır. Evrim görüşü ise materyalist görüş içinde değerlendirilebilir. Çünkü tarihten günümüze yaratılışı kabul etmeyenler bu görüşü kabul etmişlerdir. [102]

Konumuz insan ve onun yeryüzü macerası olduğundan kâinatın oluşumundan bahsetmeyeceğiz. İnsanın yaratılışı hususu Kur'an'da genellikle aşamalı olarak bahsedilmektedir. 1) İnsanın ilk yaratılışı kadınsız ve erkeksiz olarak: Hz. Âdem'in yaratılışı. 2) Erkekten kadın olmaksızın yaratılış: Hz. Havva'nın yaratılışı. Ancak Hz.

---

[102] Hüseyin Aydın, *İlim Felsefe Din Açısından Yaratılış ve Gayelilik (Teleoloji),* Ankara, 2004, s. 37.

Havva'nın kaburga kemiğinden yaratıldığını kabul etmeyenler de vardır. 3) Kadından erkek olmaksızın yaratılış: Hz. İsa'nın yaratılışı. 4) İnsanın anne karnında yaratılışı. Kur'an'da insanın ilk yaratılışı ise eşinin yaratılışı ile beraber zikredilir.[103]

Gerek ilk insan Hz Âdem'in ve gerekse ondan çoğalan insanın neslinin aşama aşama yaratılmış olduğunu Kur'an bize haber vermektedir.[104]Kur'an'da "O sizi aşama aşama yarattı."[105] Buyrulmaktadır. Kur'an insanın sonradan yaratıldığını çeşitli yerlerde ifade etmekle beraber ilk yaratılışa delalet edecek şekilde insanın bir zamanlar yeryüzünde olmadığı ifade edilir. "İnsanın üzerinden henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?"[106]Buradan hareketle insanın yaratılmakla kendisine bir değer ve paye verildiği ve muhatap alındığı ifade edilebilir.

İnsanın maddesinin Kur'an'a göre çeşit çeşit olduğunu görmekteyiz. Kur'an'a göre insanın en temel menşei topraktır. "O'nu (Âdem'i) topraktan yarattı, sonra ona "ol" dedi, artık olur…"[107]Müfessirler, ilk insanın aslının toprak olduğunu ifade ederler. Günümüzde insanın biyolojik yapısıyla ilgili araştırmalarda da insanın vücudunda bulunan demir, çinko v.b. elementler de insanın aslının toprakla ilgili olduğunu göstermektedir. Bu maddelerin toprakta da bulunması buna delil olarak sunulmaktadır.[108]

Hayatın sudan yaratıldığı ifade edilen Kur'an'da, insanın da sudan yaratıldığı zikredilmektedir. "Ve O, sudan bir insan yarattı…"[109]Başka ayetlerde ise insanın çamurdan yaratıldığı ifade edilmektedir. "O, sizi çamurdan yaratıp, sonra (da hayatınıza) bir süre koymuştur…"[110]

Kur'an'ı Kerim'in, insanın menşeiyle ilgili olarak yalnızca tıp biliminin tespit ettiği embriyolojik aşamalara değil, paleontolojiye, genetik biliminin incelediği, insan türünün ortaya çıkışıyla ilgili tabiat tarihi boyunca yaşanmış morfolojik dönüşümlere de işaret ettiği ileri sürülmüştür.[111] Kur'an, ilmin ve insan aklının ulaşamayacağı hususlarla ilgili olarak köşe taşı bilgiler vererek bilimi ve insan aklını doğru istikamete

---

[103] Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, byy. 1995, c. II, s. 550–552; er-Razi, *a.g.e.*, c. IX, s. 137-138; Vehbe Zuhayli, *et-Tefsirü'l-Münir*, İstanbul, 2004, c. II, s. 470-471.
[104] Hidayet Aköz, *Kur'an'da Allah-Kul İlişkisi*, İstanbul, 2000, s. 37.
[105] Nuh, 71/14.
[106] Dehr, 76/1.
[107] Âli İmrân, 3/59. Ayrıca bkz. Kehf, 18/37; Hacc, 22/5, Rum, 30/20; Fâtır, 35/11; Mü'min, 40/67.
[108] Veli Ulutürk, *Kur'an-ı Kerim'de Yaratma Kavramı*, İstanbul, 1995, s. 133.
[109] Furkan, 25/54.
[110] En'am, 6/2.
[111] Kutluer, *a.g.m.*, s. 322; Maurice Bucaille, *İnsanın Kökeni Nedir?* çev. Ali Ünal, İstanbul, 1984, s. 233.

yönlendirmektedir. Darwin’den çok önce müslüman bilim adamları dünyadaki canlı hayatının başlangıcı, kayaların oluşumu, kıtaların şekillenişi, insanın hangi aşamalardan geçerek yaratıldığı hususunda görüş beyan etmişlerdir.[112]

A’raf suresinin 11. ve 12. ayetlerinde önce insanın yaratıldığı sonra şekil verildiği; şekil verildikten sonrada secde emri verildiği ifade edilmektedir.[113] Secde emrine muhalefet eden İblis’e, Âdem’e neden secde etmediği sorulduğunda, kendisinin ateşten Âdem’in ise topraktan yaratıldığı ve kendisinin daha hayırlı olduğunu ifade etmektedir.[114]Bu ayetlerden de anlaşıldığı üzere insan topraktan yaratılmıştır.[115]

Hicr suresinin 26. ve 28. ayetlerinde geçen insan ve beşerin aynı özelliklere sahip “min hamein mesnun”dan yaratıldığı ifade edilmektedir. Sonra ona insan biçimi verilip duyuları yaratılmıştır. “And olsun biz insanı kuru bir çamurdan, değişmiş cıvık balçıktan yarattık…”[116]Salsal kelimesi sözlük ve tefsirlerde genellikle “uzun süre bekletilerek vurulduğunda çınlayacak derecede kurumuş olan çamur” şeklinde açıklanmaktadır. Kendi halinde bırakılarak kuruyan çamura salsâl, ateşte kurutulana fâhhâr[117] denir. Ayet metnindeki hame kelimesine özetle “kokuşmuş kara balçık”, “mesnun” kelimesine de “uzun süre kalan, akışkan, değişebilir, farklı şekillere sokulabilen, bir surete bürünmüş olan nesne” gibi manalar verilmiştir.[118]

İnsan, Kur’an’a göre toprağın farklı bir özelliği olarak çamurdan yaratılmıştır. Rabbin meleklere demişti ki: “Ben çamurdan bir beşer yaratacağım.”[119]Ayette geçen “tıyn” kelimesi çamur anlamına gelip su ile toprağın karışmış haline denilmektedir.

Kur’an’a göre insanın bir başka yaratılış aşaması salsâl ama fahhar gibi olandır. “İnsanı kiremit gibi pişmiş çamurdan yarattı.”[120] Ayette geçen fahhar, “ateşte pişirilmiş

---

[112] Mehmet Bayraktar, *İslam’da Evrimci Yaratılış Teorisi*, Ankara, 2003, s. 60–115.

[113] *A’raf, 7/11*, Ateş mealinde bu ayetle ilgili verdiği dipnotta şöyle ifade etmektedir. “Ayet “Sizi yarattık, sonra size biçim verdik, sonra meleklere, Âdem’e secde edin dedik” ifadesiyle Âdem’in birden bire değil, bir tekâmül sonucunda yaratıldığını belirtmektedir. Çünkü önce insanın esas maddesi yaratılmış, sonra ona insan biçimi verilmiş, sonra duygularını kazanıp halifelik makamına yükseltilen Âdem durumuna gelince meleklere, ona secde etmeleri emredilmiştir.” *Kur’an’-ı Kerim Meâli,* Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 150.

[114] *A’raf, 7/12*

[115] İnsanın topraktan yaratılışı ile ilgili olarak bkz: Bakara, 2/59; Kehf, 18/37; Hac, 22/5; Fatır, 35/11; Mü’min, 40/67; Rum, 30/20.

[116] *Hicr 15/26.*

[117] *Rahman 55/14.*

[118] Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim K. Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur’an Yolu: Türkçe Meâlve Tefsir,* Ankara,2006, c. III, s. 346, Taberi, c. XIX, s. 28–30; İbn Aşûr, c. XIV, s. 42–43.

[119] *Sâd, 38/71.*

toprak kaplar" anlamına gelmektedir. "İnsanın yaratılışı hakkında Kur'an'ın değişik yerlerinde bilgiler verilmiş olup bunların özü şudur: Çamura şekil verilmiş, ateşte pişmiş toprak kaplar gibi tınlayacak kadar kurutulmuş bir çamura yani hayatiyetten çok uzak bir nesneye can verilmiş, bu canlı, akıl nimetiyle ve onu kullanmayı sağlayacak yeti ve yeteneklerle donatılmış, bu donanımlara paralel bir sorumluluğa muhatap kılınmıştır."[121]

Kur'an, insanın aşama aşama yaratıldığını ifade ediyor. "Oysa O, sizi aşama aşama yarattı."[122]Ayetteki "etvar" tavır kelimesinin çoğulu olup sözlükte "devre, evre, aşama, bir şeyin geniş olduğu zaman, bir zaman sonrasından bir zamana" v.b. manalara gelir. Ayetteki sözü edilen yaratılış iki şekilde anlaşılmıştır: 1- İlk yaratılıştır ki Kur'an'ın çeşitli yerlerinde ifade edildiği üzere Hz Âdem'in topraktan, balçıktan, çamurdan, sudan ilk olarak yaratılma aşamasıdır. 2- İnsanın sperma olarak yumurtayı aşılayıp anne karnındaki oluşmaya başlamasından doğum anına kadar olan yaratılışıdır.[123]

Kur'an'da değişik bir üslupla insanın bir bitki olarak bitirildiği ifade edilmektedir: "Allah sizi yerden bir bitki olarak bitirdi."[124]Allah'ın insanları yerden bitirip yetiştirmesi iki şekilde yorumlanmıştır: a) O insanlığın atası olan Hz Âdem'in topraktan yaratılışına bir işarettir. b) Her bir insanın gelişmesi ve yaşaması için gerekli olan besinler doğrudan ve dolaylı olarak topraktan alındığı için insanların yaratılıp geliştirilmesi, bitkilerin yerden bitirilmesine benzetilmiştir.[125]

Allah, her şeyin yaratıcısı ve nizama koyucusudur.[126] Gökleri, yeri ve ikisinin arasındaki varlıkları O yaratmıştır. "O, gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yarattı, sonra arşa kuruldu (böylece mülkünü yönetmektedir). Rahmandır. Bunu bir bilene sor."[127] Bugün ilim çevrelerinde kabul gören kâinatın oluşumuyla ilgili teorilerden biri olan (big bang) büyük patlama teorisinin de ifade ettiği üzere, Allah

---

[120] *Rahman, 55/14.*
[121] *Kur'an Yolu,* c.V, s. 203.
[122] *Nuh, 71/14.*
[123] *Kur'an Yolu,* c. V, s. 466.
[124] *Nuh, 71/17* (Bu ayetin meali şöyle de verilmiştir: "Allah sizi yerden bitirip yetiştirmiştir." *Kur'an Yolu,* c. V, s. 464)
[125] *Kur'an Yolu,* c. V, s. 466–467; İbn Âşûr, *a.g.e.* c. XXIX, s. 204 (14.ayet insanın çeşitli aşamalardan geçirilerek yaratıldığını belirtiyor. 17. ayet ise bu aşamaların ilkine işaret etmektedir. Yeryüzündeki maddi hayatın ilk belirtisi bitkidir. Bitkilerden sonra hayvanlar ve en sonunda insanlar yaratılmıştır. İnsanın menşeine çeşitli yerlerde işaret eden Kur'an, bu yaratmanın bir tekâmül içinde olduğunu gösterir. Ancak insan herhangi bir hayvan değil, kendi kökeninden tekâmül ettirilmiştir. Bu tekâmülün nasıl olduğunu ancak Allah bilir." Ateş, *Kur'an'ı Kerim Meâli,* s. 570)
[126] *Furkan, 25/2.*
[127] *Furkan, 25/59.*

kâinatı, zamanın da başlangıcı olan bir emriyle varlık sahasına sokmuştur. Ayette altı gün diye ifade edilen zaman diliminde, yerdeki ve gökteki varlıkları, insanı, cini, meleği, güneşi, ayı, gündüz ve geceyi, dağları, bağları, nehirleri, ağaçları, meyveleri, bitkileri, taneleri, her çeşit hayvanı… Kısaca varlık sahasındaki her şeyi Allah yaratmıştır."İşte Rabbiniz bu Allah'tır. O'ndan başka tanrı yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır."[128]

İnsanı Allah, çeşitli merhaleleri olan toprak karışımından oluşmuş olan maddeden yaratmıştır. Yüce Allah, insan fizyolojisi ve anatomisini en güzel şekilde şekillendirmiş ve ona ruhundan üflediğinde[129] ise, meleklere Âdem'e secde etmelerini emrederek insanın dikkate değer bir varlık olduğunu nazarlara vermiştir.[130]

Allah, insanlardan yeryüzünde dolaşmalarını ve yaratılışın nasıl başladığına bakmalarını ister."Deki: Yeryüzünde gezip dolaşın da (Allah'ın) hilkate nasıl başladığını görün"[131] İnsan çamurdan yaratılmıştır. "And olsun biz insanı çamurdan, süzülmüş bir hülasadan yarattık"[132]Başka ayetlerde de insanın çamurdan yaratıldığı ifade edilmektedir: "O sizi bir çamurdan yaratan sonra ölüm zamanını takdir edendir. Bir de onun katında malum başka bir ecel vardır."[133] "Hakikat, biz onları bir cıvık çamurdan yarattık."[134] "Hatırla o vakit ki rabbin meleklere, ben demişti; kuru bir çamurdan suretlenmiş bir balçıktan bir insan yaratacağım. O halde ben onun yaratılışını bitirdiğim, ona ruhumdan üflediğim zaman siz derhal onun için secdeye kapanın."[135] Bu ayette geçen "hame" kelimesi, kokuşmuş siyah çamur manasına gelip; "mesnun" ise "bozulmuş" demek olup, "hame" kelimsinin sıfatıdır.

Modern ilimde de hayatın başlangıcının kokuşmuş çamurdan, yani kötü kokulu gazların çıktığı bataklık çamurundan gelişmiş olduğunu söylemektedir. Bu gazlar Metan, Hidrojen Sülfür (H2S) ve Amonyak (Ammania) gazlarıdır. Londra'da bulunan Tabiat Tarihi Müzesi salonlarında bir resim görülür. Bu resimde amonyak asidine dönüşmek üzere bu gazların kokuşmuş çamurdan nasıl bir araya geldiğini sonrada protein haline

---

[128] *En'am, 6/102.*
[129] *Hicr,*15/29.
[130] *Bakara*, 2/34.
[131] *Ankebut 29/20.*
[132] *Mü'minun, 23 /12.*
[133] *En'am, 6 /2.*
[134] *Saffat, 37 /11.*
[135] *Kasas, 28/29.*

gelebilmek için ne gibi değişiklikler geçirdiğini gösterir ki, proteinlerin en önemlisi, hayatın sırrını izah eden nükleik asittir.[136]

İlmi gerçekler de canlı varlıkların tamamının aslında sudan oluştuğunu anlatmaktadır. İlmi gerçeklerle Kur'an'ın anlattıkları tam bir uyum içerisindedir. İnsan vücudunun oluşumunda da su temel bir unsurdur. Nitekim insan vücudunun % 76'sı sudur. Aslında her canlının oluşumunda su, temel bir unsurdur. Tavuk yumurtasının oluşumu için 600 litre, bir kilogram şeker için 1000 litre, bir kilogram buğday için 1500 litre, bir kilogram pamuk için 10000 litre ve bir kilogram pirinç için 4000 litre suya ihtiyaç duyulmaktadır.

Hz. Peygamberden rivayet edilen bir hadiste: "Ebu Hureyre şöyle dedi: Resulullah (sav) elimi tuttu ve şöyle dedi" "Allah (cc) toprağı cumartesi günü yarattı. Sonra dağları Pazar günü yarattı, ağaçları pazartesi günü yarattı, kötü görülenleri Salı günü yarattı, nuru Çarşamba günü yarattı, Perşembe günü hayvanları orada yaydı, Âdem (a.s.) ise Cuma günü saatlerden bir saatin bir sonunda ikindi ile gece arasında, ikindiden sonra yarattı."[137]

Süleyman Ateş de insan için tür içerisinde bir evrimden söz etmektedir. Ona göre Hicr suresindeki : "And olsun, biz insanı pişmemiş çamurdan, değişmiş, cıvık balçıktan yarattık…" [138]ifadeleri ile başlayan ayetler, Âdem'den değil, onun kökeni olan insanın yaratılışından söz etmektedir. Müfessirler, ayetteki insan sözü ile Âdem'in kastedildiğini söylerler. Fakat Muhammed Bakır'dan nakledilen bir söze göre: "Bizim atamız Âdem'den önce bin kere bin (yani bir milyon) yahut daha fazla Âdem'ler gelip geçmiştir." Bize göre bu ifade, ilk insandan Âdem'e kadar birçok insanın gelip geçtiğini, yani insanın evrimleşe evrimleşe arz meleklerinin boyun eğdiği mükemmel insan halife Âdem düzeyine ulaştığını gösterir."[139]Sayın Ateş'in bu ifadesine katılamıyoruz. Çünkü Kur'an'dan bizim anladığımıza göre insanların aşama aşama evrim geçirmesi değil yaratılışta bir aşamanın olduğudur. Kur'an'da insanın kökenine ait toprak, su, pişmiş çamur ifadeleri insanın bedensel, ruhsal yapısının aşama aşama yaratılışını ifade ediyor. Yoksa belli bir insan türünün evrimleşmesini değil.

[136] M. Ali El-Bâr, *Kur'an'ı Kerim ve Modern Tıp'a Göre İnsanın Yaratılışı*, Ankara,2001, 2. baskı, s. 8.
[137] Müslim, *Sıfatül-Münafikûn,* 27.
[138] *Hicr, 54/26–27.*
[139] M. Said Şimşek, *Yaratılış Olayı*, İstanbul, 1998, s. 21- 48.

İslam, yeryüzündeki ilahi dinlerin sonuncusu olup; kaynağı olan Kur'an'da ilahi kitapların en sonuncusu ve sağlamıdır. Çeşitli dinler ilk insandan bahsetmekle beraber bu konuda en sağlam bilgileri alabileceğimiz yegâne kitap Kur'an'-ı Kerim'dir. Konu bir yönüyle gaybi bir mesele olduğundan ilk insan konusunda en güvenilir kaynak olan Kur'an'a başvurmamız icap eder. Kur'an, geçmişle ilgili olarak verdiği bilgilerde insanların ilimle ulaşamayacakları bilgileri net olarak verir. İlk insan hususunda Tevrat, İncil ve Kur'an ittifak etmiştir. Ancak Hz Âdem ve eşi Hz Havva'nın nasıl yaratıldığı ve cennetten çıkmalarına kimin sebep olduğu hususunda kutsal kitapların mülahazaları farklılaşmaktadır. Kur'an, Hz Âdem'in topraktan yaratıldığını, Cennetten Hz Âdem'i ve eşini çıkaranın da Şeytan olduğunu vurgular.[140]

Kur'an, önce kâinatın altı,[141] sonra iki günde dünyanın yaratılılıp,[142]"bütün varlıkların hayati ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde dört devrede elde edilmek üzere takdir buyrulduğunu"[143] ifade eder. Dünya yaratıldıktan sonra ise insan hayatının hemen başlamayıp cansız maddelerle yeryüzünde toprak olmuştur. Kur'an, canlı her şeyin sudan yaratıldığı, O'na göre hayatın temeli su olup; canlı olan her şeyin suya ihtiyaç duyduğu sıkça vurgulanır. Yeryüzünün dörtte üçünün sularla kaplı olması canlı organizmaların, ağaçların v.b. üçte iki kadarının sularla kaplı olması Kur'an'ın su ile hayatın temeli arasındaki kurduğu bağı desteklemektedir. Yeryüzünde bitkiler oluştu. Böylece yeryüzü hayvanların yaşamına uygun bir yer haline geldi. İnsanın yeryüzü macerası ise yeryüzü tam şekillendikten sonra yaşayabileceği ortam ve çevre belirginleşince başlamıştır.

Bazı mutasavvıflara ve bir rivayette İmam Cafer'e dayandırılan "Hz Âdem'den önce nice adamlar gelip geçmiştir" anlayışının, İslam'ın sarih nasları karşısında hiçbir doğruluğu yoktur. Onlar, bu konuda hayal mahsulü bir sözün peşine düşerek pek çok tafsilata girerler. Bu iddia sırf sezgiye dayalı bir görüş olup bu konuda yakin ifade eden her hangi bir burhan da yoktur. Dini hassasiyet açısından bakıldığında ilmin sınırlarını aşan hususlarda Allah ve resulünün yoluna uyarak boş tartışmalardan kendimizi korumamız gerekir."[144]

---

[140] *A'raf 7/12–18.*
[141] *A'raf, 7/54; Yunus, 10/3; Hud, 11/7; Furkan, 25/59; Secde, 32/4; Kâf, 50/38; Hadid, 57/4.*
[142] *Fussılet, 41/9.*
[143] *Fussılet, 41/10.* Bu konuda başka ayetler için bkz. *Ra'd, 13/3; Nâziât, 79/30–33.*
[144] Said Ramazan el-Bûti, *İslam Akaidi*, çev. Mehmet Yolcu ve Hüseyin Altınalan, İstanbul, 1996, s. 256.

El-Bûti'nin, Hz Âdem'in yaratılışı hususundaki görüşleri, ilk insan meselesine nasıl yaklaşılması gerektiğini bize göre güzel bir şekilde açıklıyor: "İnsanın yaratılışından bahsetmek, hissiyata dayalı, deney ve tecrübe burhanlarına boyun eğmeyen başka bir şeydir. Çünkü bu yaratılış tamamıyla tarihi bir olaydır. Bu konuda düşünce ve araştırmanın yapacağı sadece tevessüm ve istirdat delillerini kullanmaktadır. Bu iki delil ise… "vehmi" ve "zannî" delillerdir. Kesin sonuçlara dayalı herhangi bir inancı da, bu şekilde zanna dayanan deliller üzerine ikame etmek imkânsızdır."[145]

"Allah, Âdem'i kendi sureti üzerine yarattı…"[146] Hadisi iki türlü anlaşılmıştır. "Sûretihi" deki zamirin mercii Hz Âdem'e raci olursa, Hz Âdem, ilk yaratıldığı andan itibaren kendi şekli ve biçimi üzerine yaratılmış olup herhangi bir şekil değişikliğine uğramadığı veya şekilden şekle girme gibi bir değişiklik göstermediği manasına gelir. 'Suretihi'deki zamirin merciî: Allah'ü Tealanın zatına racî olursa, burada suretten maksat Allah'ın sureti olmayıp Allah'ın sıfatlarıdır. Yani Allah, Âdem'i âlim, irade sahibi, hikmet sahibi, işitici ve görücü olarak yaratmıştır. Bu vasıflarda Allah'ın zatını değil Allah'ın sıfatlarını ifade eder.[147] Kelami açıdan bakıldığında tenzih anlayışına en uygun olan görüşün bu olduğu açıktır.

B. DARWİNİZME GÖRE İNSANIN MENŞEİ

Charles Robert Darwin, 1809 yılında Shrewsbury'de 12 Şubat'ta doğdu. Büyükbabası Erasmus Darwin, İngiltere'nin ortalarında iyi tanınan bir hekim, şair ve filozoftu. Sekiz yaşında annesini kaybeden Darwin ablası tarafından büyütüldü. 1818'de dokuz yaşındayken, ağabeyi Ras'ın devam etmekte olduğu özel Shrewsbury School'a gönderildi. Okula karşı ilgisiz olan Darwin, doğaya ve canlılara karşı ilgisinden dolayı sürekli bunlarla meşgul oluyordu. 1825–1827 yılları arasında Edinburg Üniversitesinde tıp eğitimi gördü. 1828–1831 yılları arasında da İngiltere'de Cambridge Üniversitesine devam etti. 1831 yılında ise araştırma gemisi Beagle ile beş yıl süren dünya turu yaptı. Bu turda değişik yerler görüp doğadaki hayvanları ve oluşumları inceledi. 1837 yılında türlerin değişimi üzerine ilk defterini tutmaya başladı. 1838 yılında Thomas Malthus'un "Nüfus Üstüne Bir Deneme" adlı kitabını okuyup bundan çok etkilendi. 1839'da evlenen Darwin, 1839–1843 yıllarında ise Beagle'ın gezisinde gözlemlemiş olduğu zoolojik

---

[145] el-Bûti, *a.g.e.* s. 256.

[146] Buhari, *Enbiya*: Müslim, *Birr,* 115; Ebu Davud, *Sünnet,* 115; Tirmizi, *Tefsir, A'raf, 7/2–4;* 49: İbn Mâce, *Taharet,* 77; Muvatta, Kâder, 2; Müsned, 1,251, c. VI, s. 441.

[147] el-Bûti, *a.g.e.* s. 257.

bulguları içeren beş ciltlik bir çalışmayı yayıma hazırladı. Evrim üzerine ilk denemesini 1844'de yazdı ancak yayınlatmadı. 1872 yılına kadar altı baskı yapacak olan "Türlerin Menşei" adlı eserini 24 Kasım 1859'da yayımladı. 1871 yılında The Descent of Man (İnsanın Türeyişi) adlı ikinci önemli eserini yayımladı. 1882 yılı 19 Nisan'da Dawn House'ta bir kalp krizi sonucu öldü.[148]

İngiliz doğa bilgini Charles Robert Darwin (1809–1882) tarafından canlılar âleminin oluşumuyla ilgili olarak ortaya koyduğu evrim teorisi leh ve aleyhinde söylenenlerle yaklaşık iki asırdan beri ilim dünyasında etkisini sürdürmektedir. Darwin'in etkisiyle ilim dünyasında ortaya çıkan evrimci bakış açısına göre acaba insanın kökeni nedir? İnsan insan oluncaya kadar hangi aşamalardan geçmiştir? İnsanın evrimi tamamlanıncaya kadar hangi süreçleri geçirmiştir? İnsanın atası maymun mudur? İnsan ve canlılar bu evrim sürecine bir tesadüf eseri mi başlamışlardır? Allah'ın, evrimcilerin anladığı bu evrim sürecinde hiç etkisi yok mu dur? Bu ve buna benzer soruların cevaplarını evrimcilerin anlayışları açısından değerlendirmeye çalışacağız.

Darwin ile birlikte ise evrim teorisi ilmi olarak ele alınmaya başlanmıştır. Darwin'in ortaya atmış olduğu evrim teorisi, insan ve hayvan türlerinin birbirinden bağımsız, bir rastlantı sonucu ortaya çıktığını, Allah'ın canlıların hayatlarında bir müdahalesinin olmadığını, canlıların ilkel canlıdan türlerin değişerek ve birbirlerini izleyerek tesadüf sonucu oluştuğunu ifade etmektedir.

İlk çağda Aneksimender ile başlayan evrim düşüncesi Herakleitos'ta ise ilk bilimsel temeline kavuşmuştur. Dawinistler Aristotelesin de evrimci olduğunu, evrim düşüncesinin bilimsel temele Darwin ile kavuştuğunu ifade ederler. Evrim teorisi daha sonra biyoloji ve genetik biliminin temellerini oluşturur. Ancak bu temel yanlı ve bilimin ideolojik bir yansımasından ve dogmalaştırılmasından ibarettir.

Bu felsefenin temel kavramlarını söyle sıralamak mümkündür:

Evrim, gelişerek değişme… Yunan felsefesinde değişmezlik anlayışının karşısında değişmeyi ifade etmek için kullanılır. Evrim, sözlük itibariyle inkişaf, inbisat,

---

[148] Rebecca Stefoff, *Charles Darwin: Evrim Devrimi*, Tübitak Yayınları, çev. İnci Kalınyazgan, Ankara, 2005, s. 3–129; Şemsettin Akbulut, *Darwin ve Evrim Teorisi*, İstanbul, 1984, s. 8-9; Ali Gürbüz, *Darwin ve Tekamül Nazariyesi*, İstanbul, 1980,s. 11-12; H. Mustafa Genç, *Yaratılış ve Evrim Teorileri*, İstanbul, 1984, s. 81-83.

gelişim, terakki ve irtika (süreç) gibi manalarda kullanılır. Terim olarak evrim, türlerin tedricen şekil değiştirip dönüşüm geçirmeleridir.[149]

Evrim, birden bire değil, zaman içerisinde adım adım ilerleyen, kendiliğinden veya kendi içerisinden oluşan değişme, herhangi bir formun düzenlemesini tasvir etmede, gizli bir ilkenin yavaş yavaş kendini geliştirip meydana gelmesini, tedrici bir dönüşümü, sabit bir istikamete yönelik aşamalı gelişmeyi ve bir canlı varlığın başka bir varlığa dönüşmesini veya başkalaşmasını ifade eder. Biyolojide ise "bir türden başka bir türün veya bir varlıktan başka bir varlığın yavaş yavaş, zamanla ve tesadüfen meydana gelmesi anlatılmaya çalışılır."[150] Bu tanım her değişme ve gelişmeyi evrim içerisine sokmaktadır. Basit canlılardan daha karmaşık canlıların değişme ve farklılaşma ile meydan geldiğini ifade eden kavram, evolüsyondur. "Evolüsyon, yüksek ve daha karmaşık yapılı hayvan ve bitkilerin, jeolojik zamanlar boyunca, evvelce mevcut olan ilkel ortamlardan, değişme ve farklılaşma ile tesadüfen meydana gelmelerini ifade eder."[151] Bugün evrim denince genel olarak evolüsyon olarak tanımlanan şey anlaşılmaktadır.

Basitten karmaşığa büyümeyi ve gelişmeyi içine alacak evrimle yakın anlamda kullanılan çeşitli kavramlar vardır: Evrim, evolüsyon, tekâmül, tahavvül, istihale, tatavvur, tebdil, tebeddül, tağyir, tagayyür, terakki, sudur, zuhur, tecdit, ontejoni, filojeny gibi.[152]

İlerleme, bulunduğu durumdan daha yüksek bir aşamaya gitmeyi ifade eder. İlerleme, doğal ve zorunlu süreç olup, doğa her an ilerleyiş içerisindedir.[153]

Gelişme: Yalından karmaşığa, alt olandan üst olana doğru ilerleme… Gelişme ya da gelişim.[154]

Devrim: Niteliksel gelişme… Niceliksel değişmeyi dile getiren evrim deyimiyle bağımlıdır, biri olmayınca öbürü de olmaz ve biri öbürüne dönüşür. Devrim deyimi diyalektik materyalist felsefesinin benimsemiş olduğu üç büyük yasadan, "nicelikten niteliğe geçiş yasasını" dile getirir.[155]

---

[149] Hançerlioğlu, *a.g.e.,* s. 102.
[150] Âdem Tatlı, *Evrim ve Yaratılış*, İstanbul, 2008, s.21.
[151] Tatlı, *a.g.e.,* s. 21.
[152] Bu kavramların tanımı ve ayrıntısı için bkz. Tatlı, *a.g.e.* s. 20–28.
[153] Hançerlioğlu, *a.g.e.*, s. 178.
[154] Hançerlioğlu, *a.g.e.*, s. 128.
[155] Hançerlioğlu, *a.g.e.*, s. 60–61.

Mutasyon: Her canlı organizmanın bütün hücrelerin çekirdeklerinde ilgili organizma üzerinde etkili olan kalıtsal özelliklerin taşıyıcısı genler yer alır. Genlerde ya da kromozom yapısında oluşan beklenmedik, kalıcı diyebileceğimiz değişikliklere mutasyon denir.[156]

Kalıtım: Birbirini izleyen kuşakların uzun sıralanışı boyunca canlı varlıkların belirli bir tipine ilişkin özelliklerin değişmeden korunmasını sağlayan biyolojik ilke.[157]

Doğal seleksiyon: Canlılar doğanın besleyemeyeceği sayı ve hızla çoğalmaktadır. Bu yüzden canlılar dünyasında doğal bir eleme düzeyi işlemektedir. Bu savaşımda çevre koşullarına uyanlar hayatta kalır, diğerleri ise yok olurlar.[158]

Yaratılış: Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan Yahudi Hıristiyan tarihinde olduğu gibi, dünyanın ve üzerinde yaşanan tüm canlıların Tanrı tarafından yaratıldığı inancı. Kısaca Allah'ın yaratması sonucu canlıların meydana geldiğini savunan görüş diyebiliriz.[159]

Evrim düşüncesinin tarihi eski çağa kadar gider. Filozof Thales, bütün canlılığın sudan meydana geldiğini ve tekrar suya dönüşeceğini iddia etmiştir. Anaksimenes, varlığın temelinde havanın var olduğunu her şeyin onun genişlemesi veya daralmasıyla oluştuğunu ileri sürmüştür. Herakletios, her şeyin değiştiğini, bir insanın bir nehirde iki kez yıkanamayacağı söylemiyle bu görüşünü kanıtlamaya çalışmıştır. Aristothales, mükemmele doğru gidiş düşüncesini felsefesine temel yapmıştır. Ona göre oluş, sürekli olarak alt yapılardan daha üst yapılara doğru gerçekleşir, mükemmelliğe doğru gelişme maddesel ve ruhsal yapılar içerisinde içkin olarak bulunmaktadır.

Tarihi kökeni itibariyle ilk çağ Yunan düşüncesine kadar götürebileceğimiz evrim düşüncesi, günümüze kadar çeşitli süreçlerden geçmiştir. 19. yüzyıldan itibaren evrim düşüncesi bilimlerin araştırmalarında etkili olmuştur. Bazı düşünür ve ilim adamları evrim düşüncesine taraf olurken (Wallece, Charles Lyell, Hocker v.b.), kimisi de yaratılışı temel alarak (Gish, Henry Morris, A.C. Morrison) evrim teorisinin geçersizliğini ispatlamaya çalışmışlardır.[160]

---

[156] Yıldız, *a.g.e.*, s. 6.
[157] Ali Demirsoy, *Kalıtım ve Evrim,* Ankara, 1998, s. 78.
[158] Cemal Yıldırım, *Evrim Kuramı ve Bağnazlık,* Ankara, 1997, s. 57.
[159] Yıldırım, *a.g.e.*, s. 57; Stefoff, *a.g.e.* s. 133.
[160] Yıldız, *a.g.e., s.* 5.

Darwin'in yaşadığı çağ olan aydınlanma düşüncesinin genel özellikleri, doğaüstünün doğalla, dinin bilimle, tanrısal buyruğun doğa yasasıyla ve din adamlarının filozoflarla yer değiştirmesi idi. Sosyal, siyasal ve hatta dinsel bütün sorunların çözümünde bir araç olarak deneyin rehberliğinde aklın yüceltilmesi idi. İnsanın ve toplumun mükemmelleştirileceğini ve dolayısıyla insan soyunun gelişmesine inanılıyordu.[161]

Darwin, insan olsun hayvan olsun her türün aynı kökten ve aşamalı evrimle oluştuğunu ifade eder.[162] "İnsanın Türeyişi" adlı eserinde, eserinin amacının, bütün öbür türler gibi insanın da kendinden önce yaşamış bir biçimden (form) türeyip türemediğini; ikincisi, onun gelişim yolunu; üçüncüsü, insan ırkları arsındaki farkların önemini incelemek olarak görmektedir. Darwin, insanın maymunların yukarı olanlarına, yukarı maymunların da aşağı maymunlara benzediğini ifade eder.[163]

Darwin'e göre insan memeliler ile aynı genel tipe ya da örneğe (modele) uygun yaratılışta olup, insan iskeletinin bütün kemikleri maymun, yarasa ve fok gibi hayvanlarla aynı yapıdadır. İnsan beyni yüksek dereceli maymunların beynine daha çok benzer.[164] Darwin, hayvanlarla maymunların benzer hastalıklara yakalandığını, hatta maymun cinslerinden birinin nezle bile olduğunu söyler. İnsan maymun arasındaki benzerliklerin bir yönü içki içince maymunların sarhoş olmaları, sigara kullanmaları olup böylece insan ve maymunların benzer sinir sistemlerine sahip olduğunu ifade eder.[165] İnsana tebelleş olan iç asalaklar ile dış asalaklar, memelilere tebelleş olanlarla aynı cinstendir. İnsan ve hayvanlarının hastalıklarının gelişim süreçleri birbirine benzerdir. İnsan ve hayvanların üreme süreçleri de birbirine benzerdir. İnsanlarla hayvanların hatta maymunların rahimde döllenme süreci de birbirine benzerlik gösterir.[166] Huxley'in fikirlerinden etkilenen Darwin, onun görüşlerine atıf yapar: "Hiç şüphesiz insanın türeyişi ve gelişiminin ilk basamakları, onun hemen aşağısında bulunan hayvanlarınkilerle özdeştir; insanın bu bakımdan maymunlara, maymunların köpeklere olduğundan daha yakın olduğu su götürmez."[167]

---

[161] Doğan, *a.g.e.*, s. 14.
[162] Charles Darwin, *İnsanın Türeyişi*, çev. Ömer Ünalan, Ankara, 1975, s. 8.
[163] Darwin, *a.g.e.*, s. 8–9.
[164] Darwin, *a.g.e.*, s. 13.
[165] Darwin, *a.g.e.*, s. 14–15.
[166] Darwin, *a.g.e.*, s. 16–18.
[167] Darwin, *a.g.e.*, s. 19.

Darwin'e göre herhangi bir parçası güdük olmayan bir tek yukarı hayvan gösterilemez. Güdük organlar, oluşmaktaki organlardan ayırt edilmelidir. Güdük organların değişken olduklarını ve onların doğal seçmeye (Natural Selection) uğramadıklarını ve tümüyle bastırılabileceklerini, arada birde olsa ortaya dönüş (Revelsion) yolu ile yeniden ortaya çıkmaya meyilli olduklarını ifade eder. Darwin'e göre bazı azaların güdük kalması, onların kullanılmaması, çevrenin etkisi v.b. sebeplerledir. Darwin güdük kalmaya örnek olarak insan kulağındaki bir çıkıntıyı verir ve bunu hayvanlarınki ile karşılaştırır, sonucu insanla maymun arasındaki benzerliğe getirir. Erkeklerde dağınık kısa kıl kümeleri, kadınlarda ince tüyler vardır. Bu kıl ve tüyler, ırklardan ırklara farklılık gösterir. Kıl ve tüylerin önceki türlerden kaldığı muhakkaktır.[168]

Darwin, güdük organlar hususunda şöyle diyor: "Güdük organların varlığını anlamak için, yalnızca söz konusu parçaların eski bir atada yetkin bir durumda bulunduğunu, değişmiş yaşama alışkanlıklarının etkisinde ya düpedüz kullanılmama, ya da gereksiz bir parça ile en aza indirgenmiş bireylerin doğal olarak seçilmesi yüzünden ve daha önce işaret edilen araçların da yardımıyla, büyük ölçüde küçüldüklerini var saymalıyız."[169] Darwin, verdiği örneklerin sonrasında bütün canlıların aynı kökten olduğunun kabul edilmesi gerektiğini, çünkü canlıların biyolojik dağılımının ve jeolojik ardışıklığın bu düşünceyi doğruladığını söyler.[170] Bu görüşün doğru olmadığını kabul edenleri ise Darwin, "doğal önyargılarla büyüklerimize yarı-tanrıçanın soyundan geldiklerini söyleten büyüklenme (arrogance)" yüzünden kabul etmekle suçlar.[171]

Darwin'e göre, insanların ırklarının, aynı ırklar içerisinde de farklılıklaşmaların olması, insanın iç organlarının, dişlerinin ve akciğerlerinin birbirlerini tutmaması, insanla maymun arasında, maymunlarla aşağı maymunlar arasındaki değişiklikler, onların evrimden dolayı farklılaştıklarını gösterir. İnsanlarda ve hayvanlarda kısa sürede küçük farklılaşma da evrim gerçeğinin göstergesidir.[172]

Darwin, değişmiş koşulların dolaysız ve belirli etkenleri olup olmadığını, parçaların daha çok kullanılmasının ve kullanılmamasının etkili olup olmadığı başlıklarını açıp onların etkilerinin çok net olmadığını ancak etkili olduklarını ifade eder.

---

[168] Darwin, *a.g.e.*, s. 29.
[169] Darwin, *a.g.e.*, s. 434.
[170] Darwin, *a.g.e.*, s. 37.
[171] Darwin, *a.g,e.*, s. 38.
[172] Darwin, *a.g.e.*, s. 45.

Denizci olarak veya karacı olarak askerlik yapan iki kişi arasında beslenmeden dolayı boy farkı olmaktadır. Yine insanlarda, kullanılan kasların kuvvetlendiği, kullanılmayan kasların ise güç kaybettiği bilinen hususlardandır. Darwin, sonradan edinilen bu hususların da soyaçekimle sonraki nesillere aktarılacağı kanaatini taşır. İnsanların dünyanın farklı yörelerinde yaşamaları dolayısıyla bazılarının kolları, bazılarının ayakları daha uzundur. Bunlar da insanların ortamlardan kaynaklanan farklılıklarıdır.[173]

Darwin, insanların ve insanların ataları olan maymunların organlarını kullanıp kullanmamasıyla ilgili değişikliği şöyle ifade eder:

"İnsan, varlığın sonraki aşamalarında, parçaların daha çok kullanılması ya da kullanılmaması ile çok değişiklik geçirmiş olabilir, ama sayılan olgular, onun bu yöndeki doğal niteliğini yitirmediğini göstermektedir. Ve biz, aynı yasanın aşağı hayvanlar içinde geçerli olduğunu kesinlikle biliyoruz. Ve bundan, çok eski bir çağda, insanın atalarının bir geçiş aşamasında bulunduğunu, dört ayaklılıktan iki ayaklılığa dönüşmekte olduğunu, vücudun çeşitli parçalarının artmış ya da azalmış kullanımının doğal seçmeye belki de büyük ölçüde yardım ettiğini çıkarabiliriz."[174]

İnsanla maymun arasında bulunan benzerliklerden biri de insandaki bazı kasların maymunlarda da bulunmasıdır.[175]

Bilim adamlarına göre başlangıçta, hidrojen olup, evrende doğa yasaları hâkimdi. Hidrojen gazından oluşan büyük boyuttaki bir kütlenin, kendi çekim gücünün etkisinde çözülmeye başlamasıyla başladı her şey. Bütün galaksimiz, güneş sistemimiz ve biz 12–15 milyar yıl önceki başlangıcın ürünleriyiz. Mantığımız bize kâinatın milyarlarca yerinde, aynı şeyin olması gerektiğini düşündürüyor. Bugün teleskopla görüntülediğimiz milyarlarca galaksinin tohumları, yaklaşık 14 milyar yıl önceki başlangıç potansiyelinin içerisindeydi.[176]

İstatiksel açıdan bakıldığında, hayat cansız inorganik maddelere göre olanak dışıdır. Basit/ İlkel kabul edilen tek hücreli organizmanın yaşamını sürdürebilmesi için gereksinim duyduğu ortamı ve süreçleri düşünmek yeter. Tek hücreliler hakkındaki

---

[173] Darwin, *a.g.e.* s. 51.
[174] Darwin, *a.g.e.* s. 51–52.
[175] Darwin, *a.g.e.* s. 59.
[176] Yıldız, *a.g.e.* s. 26.

bugünkü bilgilerimiz bile bunların nasıl oluştuğunu, yaşama faaliyetleri konusundaki durumlarının bir tekini bile derinliğine anlamayı mümkün kılmaz.[177]

Köse, Darwin'in yaşadığı dönemin bir ürünü olduğunu şöyle dile getirir: "Aslında dünya Darwin'den önce evrim mantalitesine pek yabancı değildi. Ondan önce de evrimden söz edenler olmuştu. Hatta bunlar arasında din âlimleri bile vardı. Evrim reddedilmiyor, çeşitli değişimlerin olduğu herkesçe kabul ediliyordu. Ama bu değişimlerin aynı türle sınırlı kaldığı düşünülüyordu. Bu defa Darwin bambaşka bir yaklaşımla ortaya çıkmıştı. Tür içindeki değişimler, sonuçta yeni bir tür oluşturabilirlerdi. Yani doğada türlerin sabitliği diye bir şey yoktu. Kısacası bir sürüngen, kuşa dönüşebilirdi. Türün özellikleri de doğal bir eleme (seleksiyon) kanununa göre belirleniyordu. Bu kanunun esin kaynağı ise "Ancak güçlü olan ve çevreye uyum sağlayabilen ayakta kalır" ilkesiydi.[178]

Evrimciler, mutasyonları evrimin motor gücü olarak görmektedirler.

18. yüzyılda, kimya ve biyoloji alanında ilmi gelişmeler olmuştur. Evrim teorisine zemin hazırlayan ilk girişimlerden biri Fransız doğa bilgini Buffon'un (1707–1778) ardından Fransız doğa bilgini Lamarck (1744–1829) tarafından geliştirilen evrim düşüncesi, Darwin'in 1859'da "Türlerin Kökeni" adlı yapıtıyla ünlenerek zamanımıza kadar gelmiştir.

"Kimi eleştiricilere göre evrimi salt doğal seleksiyonlara bağlamak, daktilo masasının başına oturan bir kedi ya da güvercinin tuşlara vuruşlarıyla bir milyon yıl içinde Shakspeare'in Hamlet'ini ya da Goethe'nin Faust'unu yazabileceklerini beklemekle birdir. En basit bir canlıyı bile incelediğimizde, onun oluşumunda ince bir zekânın rolünü görmezlikten gelemeyiz. Bu usta el ya da zekâ, yaşamın kendisinden saklı bir güç müdür, yoksa teolojide sözü edilen tanrı mıdır tartışabilir."[179]

"Organik varlıkların gelişmesine, yani çoğalmasına, çeşitlenmesine öncülük eden genel bir kural vardır: güçlüler yaşar, zayıflar yok olur."[180]

"İlerleme her bir formun kendi işlevine mükemmel bir şekilde uyan birçok uzuv veya organ oluşturmasını içerir. Her bir tür ilerlerken, formların sayısı artarken, diğer

---

[177] Yıldız, *a.g.e.*, s. 32.
[178] Jeremy Rifkin, *Darwinin Çöküşü*, İstanbul, 2001(Ali Köse, *Önsöz,* s. 8'den)
[179] Yıldız, *a.g.e.*, s. 54.
[180] Darwin, *a.g.e., s.* 209.

formlar içinde hayatın organik şartları karmaşık hale gelecek ve onların da ilerlemesi bir zorunluluk oluşturacaktır; gelişmedikleri takdirde ise yok olacaklardır."[181]

"…doğal seleksiyon her gün, her saat tüm dünyayı, en küçüğüne kadar tüm değişiklikleri iyiden iyiye tarıyor, kötüleri eleyip iyileri doğaya ekliyor, organik varlıkların gelişmesi için her fırsatta sessiz ve derinden çalışıyor."[182]

Biyolojik evrimi Darwin, "değişimle türeme" olarak tanımlıyor. Bu tanım bugünde biyolojik evrimin tanımı olarak kullanılmaktadır.

Darwin "doğal seçmeyi ve en uygun alanın ayakta kalmasını" şöyle örneklendirir: "Benim görüşüme göre Doğal seçmenin nasıl etkide bulunduğunu aydınlatmak için tasarlanmış birkaç örnek verme izninizi dilerim. Türlü hayvanları avlayan, avlarının bazısını kuvvetle, bazısını çeviklikle, bazısını hile ile ele geçiren kurdu ele alalım ve en çevik avın örneğin geyiğin, herhangi bir değişmeden ötürü çevrede pek çoğaldığını ya da kurdun en çok nesil sıkıntısı çektiği bir mevsim boyunca başka bir av hayvanının azaldığını var sayalım. Böyle koşullarda en çevik ve en ince yapılı kurtların sağ kalma şansı artar ve onlar bundan dolayı saklanır ya da seçilirdi. Yeter ki yılın başka hayvanları avlamak zorunda oldukları öbür dönemlerinde avlarıyla baş edebilecek kadar güçlü kaldıkları öngörülsün. İnsan özenli ve yöntemli bir seçmeyle ya da herkesin ırkta değişiklik yapmayı düşünmeksizin en iyi köpekleri yetiştirme çabasından dolayı izlediği bilinçsiz seçmeyle tazının çevikliğini geliştirebileceğine göre, sonucun bu olacağından kuşkulanmak için gerekçe göremiyorum."[183]

Evrimcilerin en yaygın örnekleri şunlardır:

— "Dünyanın ilkel atmosferinin bir benzerini içeren, içindeki elektrik kıvılcımlarının canlı hücrelerin yapıtaşlarını ürettiği bir laboratuar tüpü.

— Giderek artan sayıdaki fosil ve moleküler kanıtlara dayanılarak yeniden oluşturulan hayat ağacı.

— Evrimsel kökenlerinin ortak bir ataya dayandığını gösteren, bir yunusbalığı yüzgecinde, bir yarasa kanadında ve bir at bacağındaki benzer kemik yapıları.

---

[181] Charles Darwin, *Life and Letters*, ed. Francis Darwin, Appelerton, Newyork, 1887, s. 290. (Hasan Tahsin İnce, *Din Sosyolojisi Açısından Sosyal Darwinizm*, İstanbul, 2005,s. 23'den)
[182] Darwin, *a.g.e.*, s. 72.
[183] Darwin, *a.g.e.*, s. 108.

— Amfiyenler (karada ve suda yaşayan canlılar), sürüngenler, kuşlar ve insanların balık benzeri bir atadan geldiğini gösteren, embriyonların ilk evrelerindeki benzerliklerin resimleri.

— Çenesinde dişleri ve kanatlarında pençeleri ile, sürüngenlerle modern kuşlar arasında kayıp bağlantı.

— Ağaç gövdelerinde pulkanatlı güveler, kamuflaj ve avcı kuşların doğal ayıklanma yoluyla evrimin en ünlü örneğini nasıl ortaya çıkardığını göstermektedir.

— Galapagos Adaları'nda, doğal ayıklanma gagalarında farklılıklar doğurduğunda, birbirlerinden ayrışan onüç farklı türdeki ispinozları, Darwin'e evrim kuramını tasarlamada esin vermiştir.

— Fazladan bir kanadı olan meyve sinekleri, genetik mutasyonların, evrim için hammadde teşkil edebildiğini göstermektedir.

— Evrimin tasarımlanmış olduğuna ilişkin eski görüşü çürüten, at fosillerinin dallanan ağaç modeli.

— Bizlerin salt hayvan olduğumuzu ve varlığımızın, amaçsız doğal nedenlerin bir sonucu olduğunu gösteren, evrim geçirerek insana dönüşen maymunsu yaratıklara ilişkin çizimler." [184]

Darwin, teorisinin her şeyi kanıtlamadığını, zamanla düzgün bir temele oturacağını öngörüyordu. O, bu hususu şöyle dile getiriyor: "Gelecekte, çok daha önemli araştırmalara açık alanlar görüyorum. Ruhbilim, Bay Herbert Spencer'in şimdiden attığı temele, her zihinsel yetinin ve sahanın ancak yavaş aşamalı olarak edinebildiği temeline güvenle oturtulabilir. İnsanın kökeni ve tarihi daha aydınlanacaktır."

"Darwinizm, politik bir araç olarak rekabeti, güç ve şiddeti, geleneğin, ahlakın ve dinin üzerine çıkarak yüceltti. Böylece milliyetçiliğin, militarizmin ve diktatörlüğün, süpermenlerin ve insanları kahramanlaştırmanın taşıyıcı gücü oldu."[185]

Darwin'den önce evrim nazariyesini temellendirmeye çalışan kişi Lamarck idi. Lamarck'a göre türler her zaman aynı kalmazlar, her zaman değişen muhtelif durumlara göre değişikliğe uğrarlar. Türlerin değişmesinde, iklim, gıda, hayat tarzı, yerleşim

---

[184] Jonathan Wels, *Evrimin İkonları: Bilim mi, Mit mi?* , çev. Orhan Düz, İstanbul, 2002, s. 21–22.
[185] İnce, *a.g.e., s.* 39.

bölgelerinin biçimleri v.s. etkilidir. Bunlardan birisinin değişmesi türlerin değişiminde rol oynar. Görev ve adetlerin değişmesi türlerin uzuvlarının değişmesine sebep olur.

Lamarck, düşüncesini hayvanların durumlarından ve çevreyle ilgili münasebetlerinden yola çıkarak temellendirmeye çalışır. Hayatın çevreye uyma zorunluluğundan doğan dönüşümlerinin kalıtımla sonraki kuşaklara aktarıldığını ileri sürer. Türlerin değişmediği kuramına karşı çıkarak o türlerin tarih içerisinde değiştiğini ispatlamaya çalışır. Çiğnemeden gıda alan omurgalıların dişleri, önce pislenmeye başlar ve sonra diş etinde zamanla kaybolur. Örneğin balık ve karıncayiyen hayvanlar gibi. Yerin altında karanlıkta yaşayan köstebekte görev yapamayacak kadar iki göze sahiptir.

Lamarck'ın düşüncesi üç esasa dayanır:

1-Yeni bir ihtiyaç ve hareket, yani bir organın gelmesine neden olur.

2-Mevcut bir organ kullanıldığı sürece daha da gelişmekte, kullanılmadığı zaman zayıflayıp bir müddet sonra dumura uğramaktır.

3-Anne ve babanın sonradan kazanmış olduğu özellikler verasetle yavrulara geçmektedir. [186]

Lamarck'ın bu nazariyesine çeşitli tenkitler yöneltilmiştir:

1-Lamarck'a göre tekâmülün seyri hayvanın faydasına ve sürekli yaptığı pratik vazifesi doğrultusunda meydana gelmektedir. Vakıa Lamarck'ın bu görüşünün seyrinde tekâmül seyretmemektedir. Pek çok hayvanın tabii etkenler baskısının neticesinde nesilleri yok olmuştur. Bu durum ise Lamarck'ın görüşünün aksi bir durumdur.

2-Lamarck'a göre organlar ve vücut yapıları dış tesirlerle şekil alır. Lamarck'ın bu düşüncesi kalıtım biliminin verilerine terstir. Çünkü kalıtım bilimine göre dış tesirlerin vücut üzerinde herhangi bir tesiri yoktur.

3-Lamarcksizm nazariyesi iddia etmiş olduğu cüzi uzuvların zamanla çevrenin, tabiat şartlarının ve ortamın etkisiyle değişikliğe uğradığı iddiası meselelerine ancak cüzi bir açıklama getirmektedir.[187]

Lamarck'ın ileri sürdüğü fikirleri şöyle özetlemek mümkündür.

---

[186] Doğan, *a.g.e.*, s. 36.
[187] el-Bûti, *a.g.e.*, s. 259–261.

1- Canlı varlıklar cansız varlıklardan türemiştir.

2- Canlılar çevreye uymak zorundadırlar.

3- Çevreye uyma sonucu gelişen bu durum kalıtımla sonraki kuşaklara geçer.

Lamarck, bütün bunları tanrısal bir gücün belirlediğine inanıyordu.[188]

Charles Darwin'in doğal ayıklanmacı evrim teorisini ortaya koyduğu Orijin Of Species (Türlerin Menşei, 1859) adlı eseriyle o dönem düşüncesinde etkili olmuştur. Bunların sebeplerini şöyle sıralayabiliriz.

1- Darwin, basit mekanik doğal ayıklanmacı yaklaşımla tüm varlığın oluşumunu açıklamasıyla materyalist düşünceyi geniş halk kitlelerine anlatma imkânı sunmuştur.

2- Çatışmacı düşüncesinin dönemindeki toplumsal yapı ile örtüşmesidir.

3- Bilimin kutsandığı bir dönemde biyolojik evrim teorisini bilimsel teoriyle sunmasıdır.[189]Darwin'in evrim kuramı Liberalizm, Marksizm, emperyalizm, ırkçılık düşünceleri ile I. ve II. Dünya savaşının çıkmasında etkili olmuştur.[190]

Darwin'in "Türlerin Menşei" adlı eserinde öne çıkan düşünceler, "yaşamak için mücadele" ve "doğal ayıklanma"dır. Darwin'in bu düşünceleri, dönemin düşüncelerini yansıtmaktadır. 1838'de altmışıncı baskısında olduğu Malthus'un 1798 tarihli "An Assays on Principle of Papulation" (Toplum Yasası Üzerine Bir Deneme) adlı eserinden ilham almıştır. Malthus'un öne sürmüş olduğu "nüfus prensibi" diye adlandırdığı teorisi, 19. yüzyılda ciddi tartışmalara neden olmuştur.

Darwin'in yaşadığı 19. yüzyıl İngiltere'si yeni bir sosyal hayatın merkeziydi. Sanayileşmenin başlamasıyla köyden şehre göç artmış, köyden gelen insanlar fabrikalarda yaklaşık on altı saat çalışıyor ve zor koşullarda hayatlarını devam ettiriyorlardı. Zenginlerin daha zengin olup servetlerine servet kattığı, fakirlerin daha fakirleştiği ve kötü hayat koşullarına itildiği bir yarış ve değişim ortamından etkilenen Darwin'in fikirlerinin bu ortamdan etkilenmesi kaçınılmazdı. Günümüzde ise çeşitli ilim adamları teoriyi sosyal ön yargılar içerdiği gerekçesiyle temelden sorgulamaya başladılar. Otta Rank'a göre Darwin'in teorisi "İngiliz burjuvazisinin yansımasıdır". Jeremy Rifkin

---

[188] Hançerlioğlu, *a.g.e.*, s. 234–268.
[189] Doğan, *a.g.e.*, s. 5.
[190] Doğan, *a.g.e.*, s. 6.

ise, “Darwin’in, yaşadığı dönemin bir mahsulü olduğu, Victoria Devri’ne rengini veren kanaat ve düşünceleri yansıttığı bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır”[191]demektedir.

Kapitalizmin doğuş yeri olan İngiltere, Darwin’in fikirlerine beşiklik yapmıştır. Değişen anlayışa uygun olarak evrene ve kozmolojiye bakışta değişim yaşanmıştır. Değişen toplum ve ekonomik anlayışa uygun bir kozmoloji öğretisi lazımdı. Materyalist fikirlerin ve mekanik anlayışın kabul edildiği bu dönem, Darwin’in fikirlerini açıklaması için uygun ortam oluşturuyordu. Fikirlerin ilham kaynağı ile düzenlenip tertipleşmesi arasında bir uygunluk göze çarpmaktadır. Hayatın nasıl oluşup geliştiği noktasında fikirlerinde bir kapalılık bulan materyalist ve ateist anlayışlar, Darwin’in düşüncelerinin reklâmını iyi yaptılar. Doğuşundan itibaren pek çok düşünür ve akım tarafından kendilerini meşrulaştırmak için Darwin’in evrim teorisinin temeli olan “güçlünün ayakta kalacağı” anlayışını ifade eden “doğal ayıklanma” düşüncesine dayandılar.

1859 yılın da Darwin “Türleri Kökeni” adlı eserini Londra’da neşrettiğinde 1250 adet basılan eseri bir gün içerisinde tamamen satılmış, bu vesile ile devrinin meşhur ateistleri Feuerbach ve K.Marx tarafından tebrik edilmiştir. Darwin’den sonra Freud da Darwin’e şükranlarını arz etmiştir. O zamanlar Londra’da yaşayan Marx, İngilizceye tercüme edilen temel eseri “Das Kapital”in 1. cildini Darwin’e ithaf etmek istemişse de bu teklif Darwin tarafından kabul edilmemiştir.[192]

Materyalizmin bir başka versiyonu diyebileceğimiz evrim, kâinattaki ve dünyadaki işleyişi tabii kanun ve olaylarla izah eder. Kâinat, kendi yapısındaki özellikler vasıtasıyla basitten bileşiğe, düşük seviyedeki düzensizlikten yüksek seviyedeki düzenliliğe doğru evrimleşmiştir. Allah’ın, kâinatın ve canlılığın oluşumunda hiçbir müdahalesi olmamıştır. Allah’ın yaratması yerine “doğal seleksiyon”un tabii gücünü tanrılaştıran evrim teorisi, “atomun parçacıklarının elementlere, elementlerin karmaşık kimyasal bileşiklere, bunlar da basit canlı sistemlere, basit canlı formları da kompleks canlıya ve kompleks hayvan organizması da insana evrimleşir.” görüşünü savunur.[193]

Evrim modelinin aksine yaratılış modeli, tabiatüstünü hariçten gizli bir el tarafından yönetildiğini; her şeyin bir gayesinin olduğunu, her şeyde bir nizam ve denge bulunduğunu kabul eder. Yaratılış modelinin yönü kompleks ve yüksek derecedeki bir

---

[191] Rifkin, *a.g.e.,* s. 15.
[192] Gürbüz, *a.g.e.,* s. 11.
[193] Henry Morris, *Yaratılış Modeli*, çev. Âdem Tatlı ve diğ. Ankara,1985, s. 20–21.

canlılığa doğru değil, aşağıya daha basit hayat seviyelerine doğrudur. İlk yaratılış mükemmel olup daha sonra bir bozulma olmaktadır.[194]

Darwin'in dönemiyle ilgili olarak J. Rifkin şöyle demektedir: " Darwin'in not defterini, anılarını ve resmi yayınlarını inceleyen tarafsız bir gözlemci gayet açık bir sonuca ulaşır. Darwin doğayı İngiliz karakteriyle giydirip süsledi, ona İngiliz dürtü ve güdülerini yükledi; hatta ona İngiliz pazarını ve de yönetim sistemini sağladı. Tarihte ondan öncekilerin yaptığı gibi, popüler kültürden edindiği uygun öğeleri tabiata aktardı; günlük hayatın özelliklerini yansıtan yeni bir kozmoloji oluşturdu. Doğanın gizemlerini açığa çıkardığı için takdir edildi. Aslında, düşünce yapısını Endüstri Çağı paralelinde oluşturan İngiliz zihniyetini yenebilir ve daha fazla takdir edebilirdi. Ama o, ortaya koyduğu teori ile kozmolojik fotoğraflar galerisine yeni bir fotoğraf eklemeyi tercih etti." [195]

Darwin'in ve evrim düşüncesinin odak noktasını "doğal seleksiyon" veya "doğal ayıklanma" düşüncesi oluşturur. Makine çağının hayatta kalma mücadelesini, hayatını hastalıklı geçiren, ömrünün sonuna kadar miras yedi olarak yaşayan birinin hayata bakışını yansıtan "doğal ayıklanma", canlı hayatında güçlü olanın hayatta kalması esasına dayanır. Hayat karşısında yabani ve doğal hayatta bir elek işlevini gören doğal ayıklanma, güçlü olmayanı eleyen, güçlü olanı yaşatan bir işlev görür. Darwin ve evrimciler, doğal ayıklanmanın tabiatın başlangıcından beri var olduğunu öne sürerler. Onlar doğal ayıklanmanın her yerde olan bütün canlıların ortak yasası olduğunu kabul ederler. Doğal ayıklanma bir gizli el olup Tanrı'nın yerine geçen bir fonksiyon icra eder.

Darwin, evrim teorisini açıkladığı zaman "bir türün fertleri arasında devamlı olarak meydana gelen küçük değişmelerin, o türün var olma mücadelesi olduğunu ileri sürüyordu."[196]Tabii seleksiyonla elde edilen değişiklikler daha sonra kalıtımla sonraki nesillere intikal ediyor ve bu değişim birikimi ise tedrici olarak yüksek organizma tiplerini ortaya çıkarıyordu.[197]

---

[194] Morris, *a.g.e.*, s. 21–22.
[195] Rifkin, *a.g.e.*, s. 26–27.
[196] Morris, *a.g.e.*, s. 54.
[197] Morris, *a.g.e.*, s. 54.

Sonuç olarak Darwin'in evrim kuramı, ilk ortaya çıktığından günümüze kadar gelişen ilim anlayışına paralel olarak gelişimini sürdürmüştür. Günümüzde ise evrimciler, DNA'nın nasıl ortaya çıktığı hususunda çözüm üretmekle meşguldürler.

C. DARWİNİZMİN ÇIKMAZLARI

Evrim teorisi, Darwin'in etkisiyle ilim âleminin gündemine oturduktan sonra evrimle ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Batıda Hıristiyanları, doğuda ise Müslümanları köşeye sıkıştırmak isteyenler evrim teorisini mutlak doğru kabul ederek dindar insanları bilim düşmanı ilan etmişlerdir. Evrim teorisini kabul eden bilim yanlısı kabul etmeyenler ise bağnaz konumuna düşürülmeye çalışılmıştır. Günümüze gelene kadar iki farklı cephe oluşmuştur. Bunlar ise yaratılışı savunanlar ve evrimi savunanlardır.

"Yaratılış Modeli" adlı kitabıyla meşhur Henry Morris, ilmi metodun esasını, deneye dayalı ve tekrarlanabilirliğin teşkil ettiğini ifade eder. O'na göre yaratılışın ispatlanamaz olduğunu çünkü 1-Bu gün gözlemlenebilir bir yaratılış vuku bulmamaktadır. Bu bir zamanlar meydana gelmiş ve şimdi ilmi metotla ulaşılması mümkün olmayan bir hadisedir. 2- Yaratılış olayını gösterecek ve hatta böyle bir olayın vuku bulup bulamayacağını ortaya koyacak ilmi bir deneyi gerçekleştirmek mümkün değildir.[198]

Morris, aynı şekilde evrim teorisinin de ispatlanamaz olduğunu çünkü

1-Eğer evrim bu gün de devam ediyor ise, ölçülemeyecek kadar yavaş yürümektedir ve bundan dolayı deneye dayalı bilimin sahasına girmemektir. Bir organizmanın, daha yüksek bir organizma çeşidine dönüşümünün muhtemelen milyonlarca yıl sürdüğü iddia edilmekte, fakat hiçbir araştırmacı böyle bir deneyle ilgili ölçüm yapamamaktadır.

2-Bugün, organizmalarda vuku bulduğu söylenen küçük değişmeler, bu soruya cevap teşkil edemez. Çünkü mevcut canlı çeşitlerinde meydana gelen bu değişmelerin canlıları, farklı ve daha yüksek canlılara dönüştürdüğünü ispat etmeğe yetmez. Küçük değişiklikler (mutasyonlar da dâhil) evrim modelinde olduğu miktarda yaratılış modelince de beklendiğinden, iki model arasında bir ayırıma sebep olacak değerde değildir.

---

[198] Morris, *a.g.e.*, s. 16.

3-Eğer modern bilim adamları laboratuarda, bir gün, gerçekten sunî olarak cansızdan bir canlıyı veya daha basit bir canlıdan daha yüksek bir canlıyı meydana getirmeyi başarsalar bile, bu hiçbir zaman geçmişte böyle değişimlerin tesadüf, gelişi güzel tabiat olaylarıyla meydana geldiğini ispat edemez.[199]

Evrimcilerin, "Yaratılış modeli" dini, evrimin ise ilmi olduğu tezi doğru değildir."Evrim modeli, en azından prensip olarak, kâinatı tabii kanunlar ve olaylarla idare edilen ve dışarıdan hiçbir tabiatüstü müdahalenin yapılmadığı kendi kendine yeterli bir sistem olarak kabul eder."[200]Yaratılış Modeli ise kısaca, kâinatın sonsuz kudret ve ilim sahibi bir Yaratıcı tarafından varedildiğini öne sürer.

Kâinattaki " sebep-netice kanunu" yaratılışın olduğunu ispatlar, çünkü bu kanuna göre sebep, neticeden miktar ve de vasıf yönünden daha büyüktür. "Bir netice sebebinden daima daha aşağıda olup daha yüksek olamaz. Kısacası sebep, neticeden daima daha büyüktür.[201] Yaratılış taraftarları sebepleri muhakeme ederek aşağıdaki sonuçlara ulaşmışlardır:

"Sonsuz uzayışın ilk sebebi, sonsuz olmalıdır." Nihayetsiz zamanın ilk sebebi, ezeli ve ebedi olmalıdır. Sonsuz enerjinin ilk sebebi, sonsuz kudret sahibi olmalıdır. Kâinat çapındaki münasebetlerin ilk sebebi, her yerde mevcut olmalıdır. Sonsuz karmaşıklığın ilk sebebi, sonsuz ilim sahibi olmalıdır. Manevi değerlerin ilk sebebi, manevi değerlere sahip olmalıdır. Ruhların ilk sebebi, ruh sahibi olmalıdır. İnsan mesuliyetinin ilk sebebi, irade sahibi olmalıdır. İnsandaki doğruluğun ilk sebebi, hâkim olmalıdır. İnsan sevgisinin ilk sebebi, Rahman ve Rahim olmalıdır. Hayatın ilk sebebi, hayat sahibi olmalıdır.[202]

Evrim teorisi kâinatın nasıl oluştuğuyla fazla ilgilenmez. Bunun sebebi evrimcilerin, kâinatın yokluktan varlığa nasıl çıktığı sorusuna tatmin edici cevap verememeleridir. Evrimciler, kâinatın oluşumuyla ilgili olarak iki teori öne sürmüşlerdir. Bunlardan birisi "Uzayın meçhul derinliklerinden gelerek maddenin bugünkü yapısını evrimleşerek kazandığını ileri süren "Kararlı Hal Teorisi" diğeri ise maddenin bugünkü

[199] Morris, *a.g.e.*, s. 17.
[200] Morris, *a.g.e.*, s. 27.
[201] Morris, *a.g.e.*, s. 29.
[202] Morris, *a.g.e.*, s. 30.

yapısını meçhul bir zaman içinde evrimleşerek kazandığını ileri süren "big-bang teorisi" dir."[203]

Evrimcilerle yaratılışçıları ayıran önemli nokta, ilmi bulguları yorumlamadaki bakış açısıdır. Evrimcinin duruşu ve bakış açısı her şeyin tesadüfle ve evrimleşerek oluştuğu noktasında toplanır. Yaratılış modeli ise önceden bir planlamanın olduğu, âlemdeki her şeyin bir plana dayanan özel bir yaratılışla gayesini en etkili şekilde yerine getirebilecek şekil ve yapıda, bir yaratıcı tarafından yoktan var edildiği noktasından bakar. Flew ise tabiatın Allaha işaret eden boyutlarını şöyle ifade ediyor: "Bilim, doğanın Tanrı'ya işaret eden üç boyutuna ışık tutuyor. Bunlardan ilki doğanın kanunlara uyduğu gerçeği. İkincisi, hayat boyutu; maddeden kaynaklanan ve zekice organize edilip amaca yönelik hareket eden varlık boyutu. Üçüncüsü ise doğanın varlığı."[204]

Evrim, "Maddenin bir takım safhalardan geçerek, elementlere, yıldızlara, kimyevi polimerlere, canlı hücrelere, kurtçuklara, balıklara, kurbağalara, sürüngenlere, memelilere ve son olarak da insana evrimleşmiş olduğu ileri sürülüyor. Bu gerçekten doğru ise, sistemleri daha yüksek kompleks seviyelere iten güçlü ve yaygın bir prensibin olması gerekir. Böyle bir prensibe "tabii yenileme ve bütünleşme (entegrasyon) prensibi" denilebilir."[205] "Evrim faraziyesinden hareket edildiği takdirde, kâinattaki hadiseleri yorumlamada, termodinamiğin Birinci ve İkinci Kanunlarını hiç kimse kullanmayacaktır.

Yaratılış Modeli, başlangıçta, tam mükemmel ve maksatlı bir yaratılışı esas aldığından, yaratıklardan arzu edilen gayelerin tahakkuk etmesi için korunma prensibinin mevcudiyeti gerekli görür.. Yaratılış modeli evrim modelinin zıddına yenilenme yerine korunma prensibini, bütünleşme yerine dağılma prensibini ileri sürer. Buna göre hangi modelin prensibi gerçeklere daha uygundur? Bilim adamlarına göre kâinatta kanun olarak kabul edilen Termodinamiğin birinci kanunu, korunma, ikincisi ise, bozunma kanunudur. Evrimcilerin öngördüğü yenilenme ve bütünleşme, ilmi verilerce desteklememekte ve yalnızca bir evrim felsefesi olarak ortada kalmaktadır.[206]Bununla beraber, daha gelişmiş organizmaların evrimleşmesi için enerjinin kazanılması, düzenin artması ve yeni bilgilerin ilave edilmesi icap eder. Hâlbuki termodinamiğin ikinci kanunu, herhangi bir

---

[203] Morris, *a.g.e.* s. 34.
[204] Antony Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış,* çev. Hasan Kaya-Zeynep Ertan, İstanbul, 2008, s. 90.
[205] Morris, *a.g.e.*, s. 43.
[206] Morris, *a.g.e.*, s. 44.

dış faktör müdahalesi olmaksızın, tabii olaylarda bozulmanın ve kompleksten basitliğe doğru bir meylin olduğunu göstermektedir.[207]

Evrimcilerin en güç izah ettikleri hususlardan birisi de cansızdan canlıya, çoğalmayan kimyevi bileşiklerden kendisini eşleyebilen sistemlere geçiştir. Bir canlının en temel yapı taşı olan hücrenin nasıl olduğu ve bunda hayatın nasıl başladığı sorusu hala zihinlerdeki canlılığını korumaktadır. Hücredeki bu sırlı yapının nasıl oluştuğunu açıklayamayan evrim teorisi, nasıl olur da bütün canlıların evrimleşerek oluştuğunu açıklayabilir? Flew ise "Bu kadar akılsız bir evren nasıl olur da özgün amaçları, üreme kabiliyetleri ve "kodlanmış kimyaları" olan varlıklar yaratabilir?" sorusunu sorarak tesadüfün imkânsız olduğunu ifade ediyor.[208]

Evrimciler genlerde meydan gelen mutasyonların gelecekte meydana gelecek canlılar için faydalı hatta mutlaka gerekli olduğunu öne sürerler. Ancak evrimcilerin aksine yaratılışı savunanlar bunun mümkün olamayacağını çünkü mutasyonların birikmesinin yıllar alacağını, mutasyonu değişen canlının ömrünün ise bu kadar uzun olmadığını ifade ederler. Hücrenin bilgi ve yönetim merkezi konumundaki kromozomlar, genlerde kaydedilmişlerdir. Genlerde meydana gelen her değişme bir hastalık belirtisi olup tedavi olunması gerekir. Kanser denilen hastalık hücrede meydana gelen bir bozulmadır.

Evrimciler, her geçen gün evrimin kanıtları diyebileceğimiz ara formları bulamamakla çaresizlik içerisindedirler. Evrim teorisinin açıklarından bazıları şunlardır:

"Tekbir hücre bile o kadar karmaşık bir yapıya sahiptir ki, bir evrim neticesi ve şans eseri ortaya çıkması mümkün değildir; bilakis yaratılışın arkasında zekâ sahibi ve yönlendiren bir güç bulunmalıdır.

Evrim, Termodinamiğin ikinci kanununa ters düşmektedir. Bu kanun "kapalı bir sistemin serbest enerjisinin tamamen ısıya dönüşebileceğini, fakat bu ısının tekrar serbest enerjiye dönüşmesinin mümkün olmadığını" ifade etmektedir. Bunun biyolojik kıyaslaması yapılacak olursa, kafalı sistemler zamanla daha organize durumdan, daha az organize duruma doğru değişirler. Bu yüzden, karmaşık hayatın basit şekilleriyle oluştuğunu iddia eden evrim doğru olamaz.

---

[207] Morris, *a.g.e.*, s. 45.
[208] Flew, *a.g.e.*, s. 18.

Evrimin işleyişini tasvir etmek için kullanılan fosil kayıt ve taslaklarının hiçbirisi tam değildir ve aslında, aniden ve evrimsiz meydana gelmiş bir yaratılışın varlığını desteklemektedir. Dr. Morris, "fosillerde hiç ara (geçiş) biçiminin olmaması, yaratılış fikrini desteklemektedir" demektedir. Yaratılış modeline göre Neandertal Adamı gibi soyu tükenmiş türler de dâhil birçok insan türü yaşamıştır. Fakat bunların hepsi insandı ve başka bir canlıdan insana geçişi gösteren hiçbir araform yoktur.

Yaratılışçı olmayan birçok bilim adamı da artık, evrimin varlığını destekleyen fosil kayıtlarında çok büyük boşluklar bulunduğunu itiraf ederek yaratılış ilminin meşruiyetini üstü kapalı bir biçimde kabul etmektedirler."[209]

Özetle evrim kâinatın nasıl var olduğu, yeryüzündeki muhteşem hayatın nasıl başladığı, dünyanın şeref misafiri olan insanın yeryüzündeki serüvenini çözememiştir. Bu kadar amaçlı, planlı, her şeyde ince yaratılış sırlarının olduğu bir dünya ve içerisindeki milyonlarca canlı varlık bir tesadüf sonucu oluşması mümkün değildir. Evrim teorisi kâinatın oluşumunu, yeryüzünde canlı hayatının başlamasını izah etmekten uzaktır.

D. KUR'AN'DAKİ YARATILIŞ ÖĞRETİSİYLE EVRİM NAZARİYESİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu başlık altında Kur'an'da insanın yaratılışını anlatan hususlarla evrim teorisinde insanın ortaya çıkışını ifade eden hususları karşılaştıracağız. Evrim teorisinde insanın yeryüzü serüveni nasıl başlamış, Kur'an'a göre insanın yeryüzü macerası nasıl başlamış? Bu tür sorulara cevap aramaya çalışacağız. İnsanın dünyadaki hayat serüvenine başlamasıyla ilgili birçok teori bulunmaktadır. Bu teoriler içerisinde bugün revaçta olan evrim ve yaratılış teorileridir. Evrim teorisi ilimde yapmış olduğu sahtekârlıkların ortaya çıkmasıyla birlikte gözden düşmeye başlamıştır. "Eski teoriler asla ölmez" sözü evrim teorisiyle ilgili olarak söylenmiş olsa gerek. Çünkü yaratılışı inkâr edenler evrim teorisine sarılmaktadırlar.

Kur'an'a göre hayat bir ölçü ve plana göre Allah tarafından yaratılmıştır. [210] İnsan, bütün mahlûkatın en şereflisi ve en kerimi olarak yaratılmıştır. [211] Darwinizm ise insanın

---

[209] Fethullah Han, *Kur'an ve Kâinat Ayetleri*, çev. Safiye Gülen- Oya Morçay, İstanbul, 2000, s. 105–106.
[210] İnfitar, 6/7.
[211] İsra, 17/70; Bakara, 2/34.

yüce şeref ve değerini hayvanlar seviyesine düşürmüştür. Bütün yaratıkların kendisinin emrine verildiği (teshir) insan, bu dünyanın en gözde varlığıdır. Darwinizm bu gözde varlığın kökenini varsayımlar, hayali senaryolara dayanarak basit canlı olan amiplere dayandırmaktadır.

Kur'an'a göre insanın aslı topraktır ve insan topraktan yaratılmıştır. "And olsun ki biz insanı pişmiş çamurdan, değişmiş cıvık balçıktan yarattık."[212] "Sizi ondan (yerden) yarattık, yine oraya döndüreceğiz ve bir kez daha ondan çıkaracağız."[213] "İnsanı ateşte pişmiş gibi kuru çamurdan yarattık."[214] Salsal, kurumuş çamurdan, ses çıkaran, pişmiş çamur gibi olanına "fahhar" adı verilir. "Hema" değişikliğe uğramış siyah çamurdur. Mesnûn, insan suretinde şekillenmiş demektir. "Salsal" kavramıyla insan türünün yaratılış tefsiri yapılmış, değişmiş siyah çamurun insan suretine bürünmesi, salsalın türünü açıklamıştır.[215]

Evrim düşüncesinin vurguladığının aksine Kur'an insanın direk insan olarak yaratıldığını, insanın atasının maymun veya başka bir şey olmayıp kökeninin toprak olup; toprağın belli aşamalardan geçerek ruh verildikten sonra insan olduğunu ifade eder. Evrim düşüncesinde ise bütün canlıların aynı ortak atadan milyonlarca yıl içerisinde evrimleşerek geldiği; insanın atasının da maymun olduğu ifade edilir.

Hz Âdem'in ya da ilk insanın neden yaratıldığıyla ilgili kesin delil, mütevatir ve sadık habere itimattır. Çünkü bu mesele hissiyatla ilgili olmadığından deney ve tecrübenin alanına girsin ve bilim araştırma yaparak son sözü söyleyebilsin.

Evrim teorisi her şeyi tesadüflere hasreder ancak Kur'an her şeyi Allah'ın yaratmasına bağlar. Evrim teorisinde insan tesadüfler sonucu oluşan bir varlık olup amaçlılık ve gayelilik düşüncesi temelden sarsılır. Kur'an'ın ortaya koyduğu ve yaratılışı ifade eden düşünceyle evrim nazariyesi birbirine zıt anlayışlar olup evrimin tanrısı tesadüf, yaratılışın tanrısı ise Allah'tır. Dünyada Darwinizm nazariyesi insanın kökeni konusundaki görüşünden ziyade sosyal hayata tatbikatında daha çok etkili olmuştur.

Kur'an insana belli bir gaye için yaratıldığı bilincini vererek onu sorumlu ve seçkin konuma yükseltir. Onun hayatına bir anlam katar. Akıl ve bilinç sahibi oluşunun

---

[212] *Hicr,15/26.*
[213] *Taha, 20 /55.*
[214] *Rahman, 55/14.*
[215] el- Bûti, *a.g.e.,* s. 255.

bir gayesi olduğunu hatırlatır ona. Darwinizm ise insanın hayata dair anlam arayışını baltalar. Onu tesadüf rüzgârının önüne sürüklenen zavallı ve çaresiz bir yaratık konumuna düşürür. Sorumluluk düşüncesini yok ettiğinden insanın canavarlaşmasına zemin hazırlar. Çünkü bu dünyadan başka hayatın olmadığını ve ölüm sonrasında hiçbir yüksek otoriteye hesap vermeyeceğini düşünen insan, fırsat buldukça bu dünyada bencilce duygularını tatmin etmek için her vesileyi mübah görme düşüncesine bağlanacaktır. Böylece insan en vahşi hayvandan bile daha tehlikeli bir pozisyona gelme imkânına kavuştuğundan evrenin en tehlikeli ve zararlı yaratığı olmaya namzet bir varlık haline gelecektir.

Eğer Sosyal Darwinizm ve etkilerini de işlersek Darwinizm bütün boyutlarıyla daha iyi anlaşılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KELAMİ AÇIDAN SOSYAL DARWİNİZM

A-SOSYAL DARWİNİZM NEDİR?

Tarih boyunca bilginler varlığın izahı, canlıların menşei, gelişim süreçleri ve yok oluşları konularında kafa yormuşlar, varlıkların ve kâinatın tarihini okuma arzusu hiç eksik olmamıştır. 17. yüzyılda biyoloji biliminde meydana gelen ilerlemeler, 18. yüzyılın ortalarında Descartes mekaniğinin güvenilirliğini yitirmeye başlaması yeni bilim anlayışı ve bambaşka bir dünya tasavvurunun doğmasına sebep olmuştur. Aydınlanmayla birlikte tarih çalışmalarına damgasını vuran ilerleme, değişme ve gelişme tasavvurları daha sonra tabiat bilimlerine aktarılarak 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde evrim teorisine zemin hazırlamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde evrim ve ilerleme düşüncesi, ilimlere ve hayata hâkim olan bir düşünce haline gelmiştir.[216]

Aydınlanma düşüncesi: 1- Doğaüstünün doğalla, dinin bilimle, tanrısal buyruğun doğa yasasıyla ve din adamlarının filozoflarla yer değiştirmesi idi. 2- Sosyal, siyasal hatta dinsel bütün sorunların çözümünde bir araç olarak deneyin rehberliğinde aklın yüceltilmesiydi. 3- İnsanın ve toplumun mükemmelleştirileceğine ve dolayısıyla insan soyunun gelişmesine inanılıyordu.[217]

Darwin, fikirlerini neşrettikten sonra, çeşitli çevreler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Darwin'in beklediği gibi "Türlerin Kökeni" gerek kamuoyunda gerekse bilim adamları arasında hareketli tartışmaların ateşleyicisi oldu.[218]Materyalizme yeni bilimsel bir kılık giydiren sözde bilimsel bir teori olan evrim düşüncesi, din karşıtı insanların eline büyük bir fırsat vermiş oldu. Bu fikirle alakası olsun olmasın kendi fikrini meşrulaştırmak isteyen pek çok insan, evrim anlayışına düşüncesini dayandırmadan edemedi. Evrim, leh ve aleyhteki konuşmalarla kısa zamanda dünyanın gündemini meşgul eden bir ideoloji haline geldi. Nerdeyse istisnasız bütün bilimlerde evrim metodolojisiyle bilimsel verileri okuma ve yorumlama yanlışlığına düşüldü.

[216] Rifkin, *a.g.e.*, s. 12-25.
[217] Doğan, *a.g.e.*, s. 14.
[218] Stefoff, *a.g.e.*, s. 96.

Teoriyi kanıtlama adına ilim adına nice dayatmalar ilim âlemine sunuldu. Sahte olan nice kafatasının gerçek mahiyeti çok sonraları ortaya çıkmış olup bu durum evrim teorisinin sahtekârlık üzerine bina edildiğini gösterir. Günümüzde ise Amerika ve Avrupa ülkelerinde etkinliğini korumakla beraber ülkemizdeki etkinliği ve popülerliği zayıflamıştır. Zaten evrim düşüncesini sunan ve savunanlar da onu bir dogma, mutlaka kabul edilmesi gereken bir inanç olarak sunmaktadırlar.[219]

Biyolojideki kullanımıyla evrim, canlıların daha basit formlardan daha karmaşık formlara doğru ilerlemesi veya aynı soydan organizma topluluklarının özelliklerinde kuşaklar boyu birikimle oluşan değişim anlamında kullanılır. Darwincilik ise doğal seleksiyon düşüncesini ifade eder. Doğal seleksiyon, güçlü olanın hayatta kalması, çevreye uyum sağlayamayanın elenmesi, hayata uyum sağlayanın var olup kendini geleceğe atmasıdır. Doğal seleksiyon evrimleşmenin tek aracı değil, temel aracıdır. Başka etkenler de evrimde rol oynarlar. Darwin'in özellikle değindiği, Lamarck kuramında vurgulanan organların kullanılışı veya kullanılışsızlığı noktası vardır. Kullanılan organlar gelişir, kullanılmayanlar ise atıl ve güdük kalırlar.[220]

Doğal seleksiyon düzeyinin anlaşılması için modern kalıtım kuramının ana çizgileriyle bilinmesi gerekir. Darwin'in doğal seleksiyon kuramı evrim olgusunu açıklayacak yeterlilikte değildir. Bir tür filtre gibi çalışan doğal seleksiyonun işlevi, çevre koşullarına uyum sağlamada yetersiz kalan bireyleri ayıklamaktır. Darwin'in en önemli eksikliklerinden birisi, mutasyonları bilmiyor oluşudur. Mutasyon ani ve kalıcı değişmelerdir. Evrim açısından mutasyonlar zararlı bulunmuştur. Örneğin bir sinek türünde görülen dört yüz mutasyondan yalnızca ikisi olumlu, geriye kalanların hepsi topluluk için yararsız veya zararlı bulunmuştur. Evrim, yavaş yürüyen uzun süreli bir süreç olup bazı araştırmacılar, yeni bir türün ortaya çıkması için ortalama yüz bin kuşağı kapsayan bir sürece ihtiyaç olduğu görüşündedirler. Bu durumda evrimcilerin iddia ettiği değişim için milyonlarca yıl beklemek gerekmektedir. Bu bekleme sürecinde mutasyonların başka mutasyonlara dönüşmeyeceğini kim garanti edebilir. Bilimsel açıdan bu durumu tecrübe edebilmemiz mümkün değildir.[221]

---

[219] Dawkins, *a.g.e.*, s. 267–271.
[220] Yıldız, *a.g.e.*, s. 48.
[221] Dawkins, *a.g.e.*, s. 111–115.

Darwin'in evrim teorisine üç türlü yaklaşılmıştır. Birinci yaklaşım, organik evrimleşmenin, yaşam mücadelesinin sonucunda gerçekleşen doğal ayıklanma şeklinde olduğunu kabul edip bunun doğanın bir parçası olan insanlık için de geçerli olduğunu ileri süren yaklaşımdır. Bu görüş çerçevesinde yaşanan tartışmalar genel anlamda "Sosyal Darwinizmi" oluşturur. İkinci yaklaşım, doğada mücadelenin olduğunu kabul etmekle birlikte bu mücadelenin doğanın olumsuz şartlarına karşı verildiği ve organik dünyada mücadelenin bir istisna ve asıl olanın dayanışma ve iş bölümü olduğu, evrimleşmenin de dayanışma ve işbölümüyle gerçekleştiği ve dolayısıyla toplumsal evrimleşmenin de temelini dayanışma ve iş bölümünün oluşturduğunu ileri süren "Reform Darwinizm" olarak adlandırılan yaklaşımdır. Üçüncü yaklaşım ise doğada evrimleşme sürecinin doğal ayıklanma sonucunda ancak insanın diğer canlılardan farklı olarak akla sahip olduğu ve dolayısıyla insanın aklıyla bilinçli olarak daha rasyonel bir şekilde hayatı düzenlemesi, değişim sürecini kontrol etmesi gerektiğini ileri süren Marksist görüştür.[222]

Evrim temelleri üzerine yükselen "Sosyal Darwinizm, bilimsel hiçbir kaygısı olmayan, temelinde ideolojik bir çaba bulunan dini bir savdır. Darwin'in, bitkilerin ve hayvanların gelişmelerinde-değişmelerinde neden olarak öngördüğü, "doğal ayıklama", "varoluş savaşı" gibi yaklaşımları, mekanik biçimlerde alıp, bilimsel özünden çarpıtıp, insanın ve insan topluluklarının gelişim sorunlarına uygulamayı amaçlar. Sosyal Darwinizm, 19. yüzyıllın ikinci yarısında, özellikle İngiltere'de, Kapitalizmin göreceli rekabet koşullarına olanak tanıdığı, pazar ve sömürge savaşlarının sürdüğü dönemlerde ortaya çıkmıştır."[223]

Bir başka açıdan "Sosyal Darwinizm, toplumun en güçlü olanların ayakta kaldığı bir var oluş mücadelesine sahne olduğunu ve toplumda tıpkı doğada hüküm süren doğal ayıklanma gibi; güçsüzü toplum dışına iten ya da marjinalleştiren bir ayıklanma sürecinin söz konusu olduğunu ve bu yaşam savaşının bir bütün olarak toplumun gelişmesine ve ilerlemesine hizmet ettiğini savunur. Bu anlayış, güçlüyü ve toplumsal mücadelede ayakta kalanları bencil, yarışmacı, tutkulu, zengin, yaratıcı, zeki ve saldırgan olarak; buna karşı yaşam savaşından yenik çıkanları da güçsüz, pısırık, korkak ve budala gibi terimlerle tanıtır."[224]

---

[222] Doğan, *a.g.e.,* s. 54–55.
[223] Yıldız, *a.g.e.,* s. 56.
[224] İnce, *a.g.e.,* s. 1.

19. yüzyılda Sosyal Darwinizm yalnızca liberalizm, ırkçılık, öjenizm ve emperyalizmi meşrulaştırmakla da sınırlı kalmayacaktır. Bazı düşünürler pozitivizmi Sosyal Darwinizm ile aynı anlamda kullanmışlardır. Bazıları da bu düşünceyi Marksizm'de bulduğunu söylemiştir.[225]

Kelly, Sosyal Darwinizmi ılımlı ve radikal olmak üzere iki kısma ayırır. 1890'a kadar ılımlı Sosyal Darwinizm'in esas itibariyle biyolojik sosyoloji; 1890'dan sonra hâkim olan radikal Sosyal Darwinizm, ırkın korunmasını öne çıkaran öjenizm'dir.[226] Weindling'e göre Darwinizm, başlangıçta liberalleştirici ve özgürleştirici bir değerler kümesi iken sonra emperyalist ve ırkçı gruplar tarafından kullanılmıştır. Almanya'da çatışmayı ve doğal ayıklanmayı öne çıkaran Sosyal Darwinizm, materyalist, liberal, demokrat, muhafazakâr, milliyetçi, ırkçı ve sosyalist düşünce tarafından kullanılmış fakat geniş halk kitlelerine inememiştir.[227]

Sosyal Darwinizm'in en genel tanımı Hafstodter'in "yaşamak için mücadele" sonucunda meydana gelen doğal ayıklanmanın insanlar içinde geçerli olduğu ve toplumun bir şekilde evrimleşeceği ve ilerleyeceğidir.[228]

Heackel, toplumda hastaların, zayıfların ve suçluların öldürülmeleri gerektiğini aksi takdirde toplumun bozulacağını iddia eder. Darwin'in evrim kuramının toplumsal alana kaydırılmasıyla, evrim kuramını Lamarck'tan *etkilenerek* ortaya koyan Herbert Spencer'in *etkisiyle* XIX. yüzyılın son çeyreğinde insan davranışlarını doğanın acımasız yasalarına, doğal dünyaya özgü yaşama savaşına göre yorumlamanın adı olan Sosyal Darwinizm ortaya çıkmıştır. Ya da Darwin'in biyolojik evrim teorisini insan toplumlarının tarihi gelişimine uygulayan ve bu çerçeve içinde "varoluş mücadelesi", "doğal ayıklanma", yani "en güçlü olanın ayakta kalması" fikrini temel kabul eden görüşe Sosyal Darwincilik ya da diğer adıyla Toplumsal Darwincilik denir.[229]

Sosyal Darwinizmle benzerlik arz eden bir akım da "biyolojizm" olup; biyolojizmle, doğada bitkiler ve hayvanlar dünyasında kimi sözde değişmez doğa yasaların hiç değiştirilmeden insan topluluklarının sorunlarına uygulanması amaçlanır.[230]

---

225 Doğan, *a.g.e.,* s. 80.
226 Doğan, *a.g.e.,* s. 91.
227 Doğan, *a.g.e.,* s. 92.
228 Doğan, *a.g.e.,* s. 75.
229 İnce, *a.g.e.*, s. 48; Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş*, İstanbul, 2001, s. 212; Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 870.
230 Yıldız, *a.g.e.,* s. 56–57.

Biyolojizm, sosyal darwinizmdeki “doğal ayıklama” yerine “yapay ayıklama” tezini getirip, ırkçılığın sürdürdüğü sınıf-sömürge-soykırım savaşlarını haklı göstermek ister. Biyolojik temele oturtulan anlayışla uyguladıkları baskıyı, saldırıyı, dünyayı pisliklerden, hastalıklardan ve zayıflardan arındırma girişimi olarak sergilemeye çalışır.[231]

Sosyal Darwinizm, XIX. ve XX. yüzyılda modern, kapitalist, liberal, ırkçı dünya algılarının kendilerini temellendirmede kullandıkları felsefi ve sosyolojik yaklaşımlardan bir tanesidir. Soysal Darwinizmin temeli olarak kabul edilen güçlü olanın ayakta kalması anlayışı, güçlünün zayıfı ezmesini meşrulaştıran, güçlüyü haklı ile eşitleyen yaklaşımı İslam’ın hayat ve dünya görüşüne ters düşmektedir. Doğada varsayılan bir durumdan yola çıkarak toplumu, tarihi, ahlakı, adaleti ve benzeri anlayışları bu temele bina etmek yanlıştır. İnsanın doğasında adalet duygusu vardır. İnsan yapılan haksızlıkların mutlaka karşılık bulmasını arzular. Bu dünyada gerçekleşmesi mümkün görünmeyen gerçek adaletin mutlaka gerçekleşeceği bir hayatın olmasını arzular. İşte bu arzu onda ahiret inancını doğurur. Ahirete inanan insan bu dünyada ertelenen adaletin mutlaka gerçekleşeceği inancıyla mutlu olur. Aksi takdirde insanın akıllı ve bilinçli oluşunun hiçbir anlamı kalmaz. Akıl ve bilinç onda diğer hayvanlardan bir farklılık doğurmayacaksa o zaman niçin yalnızca kendisi bu rol için seçilmiştir. Diğer hayvanlar adaletsizliğin farkında değildir. Niçin insan farkında kılınarak ağır bir yükün altına sokulmuştur? Niçin tabiat yalnızca insana bu kaderi layık görmüştür? Bu sorular ancak sağlam bir Allah ve ahiret inancıyla yanıt bulabilir. Sosyal Darwinizm insanı bu inançtan mahrum etmek suretiyle ona en büyük kötülüğü yapmıştır.[232]

Darwin’i etkileyen Malthus’un nüfus teorisi üç temel önermeden oluşuyordu:

1-İnsanlığın biyolojik üreme kapasitesi, yiyecek sağlamadaki fiziksel kapasitesinden fazladır.

2-Üremeyi azaltmak için önleyici ve pozitif kontroller (mekanizmalar) sürekli faaliyet halindedir.

3-Bu mekanizmaların nihai durumu, yiyecek miktarının sınırları içerisindedir.[233]

---

[231] Yıldız, *a.g.e.,* s. 57.
[232] Altaytaş, *a.g.e*., s. 55; Gölcük ve Toprak, *a.g.e.,* s. 146, 362-364.
[233] Thomas Robert Malthus, *An Essay on Papulation*, 1798, Londan, 1926, s. 28 (İnce, *a.g.e.* s. 14’den)

Darwin'in evrim teorisinden önce ortaya çıkan Sosyal Darwinizm düşüncesinin temellerini İngiliz filozofu Herbert Spencer atmıştır. Doğuşundan günümüze kadar Avrupa'da, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve ülkemizde pek çok düşünürü etkilemiştir. H. Spencer'in Sosyal Darwinizm'e ve sonuçlarına etkilerini anlayabilmek için din ve bilim hakkındaki görüşlerini anlamak gerekir.[234]

Sosyal Darwinizmin temeli olan doğal seçilim kanunu üç düşünceye dayanır:

1-Yavrular, ana-babalardan, belli sınırlar içinde de olsa hep az bir şey ayırırlar.

2-Aynı türün bireyleri arasında "yaşama savaşı" vardır.

3-Bu savaşta güçlüler üstün gelip yaşarlar. Bu savaşın nedeni, canlıların çoğalmasının çevredeki besin maddelerinin çoğalmasından daha fazla olmasıdır. Bu savaşlarda da ana-babalarından ayrımlaşmaları birer üstünlük olabilen bireyler en çok hayatta kalabilme şansını elde ederler.[235]

Spencer'in evrim düşüncesinin temelini Lamarkçılık oluşturur. Lamarkçılık, "türlerin değişmez olduğunu savunan öğretiye karşı çıkarak, türlerin değişim geçirerek çevreye uyduklarını, dönüşüme uğradığını öne süren öğretidir."[236] Lamarkçılık her soyun atalarından aldıkları genetik özellikleri kendinden sonraki kuşaklara aktardıklarını ancak bunlara bir kuşağın yaşamı süresince karşılaştığı koşullara bağlı olarak geçirdiği dönüşümden (evrimden) kaynaklanan yenilerinin eklendiğini savunur. Spencer, Darwin'in doğal ayıklanmaya dayalı evrim düşüncesinden farklı olarak edinilmiş özelliklerini kalıtım aracılığıyla açıklamış ve dıştan gelen etkilerin organizmanın gelişimi üzerindeki etkisi üzerinde durmuştur.[237]

Spencer'e göre, bütün halindeki evren için değil, her bir olay için geçerli olan yasayı bulmak gerekir. Ona göre her gelişmenin az ya da çok açık olarak görülebilen iç belirtisi vardır, gelişme kavramı bunlar bir araya getirildiğinde belirir. Birinci belirti; bir bütün olarak toplanma ve bütünleşmedir (İnteprasyon). Büyümüş olan canlı yer yüzünde dağınık halde bulunan gıdaların toplamıyla oluşmuştur. Toplum alanında gelişme ise, bundan önce az çok dağınık halde yaşayan bireylerin boylar ve uluslar halinde birleşmeleriyle olur.

---

[234] Boutroux, *a.g.e.*, s. 100.
[235] İnce, *a.g.e.*, s. 49.
[236] Erk, *a.g.e.*, s. 830.
[237] İnce, *a.g.e.*, s. 57.

İkinci belirti; bütünleşmenin çözülmesidir (deintegrasyon). Toplum alanındaki gelişmede ortaya çıkan işbölümü yüzünden sınıflar, zümreler meydana gelir; böylece başlangıçtaki yalın bütünleşme çözülüp çeşitlilik kazanır. Üçüncü belirti; belirlenimdir (determinasyon). Değişme, daha az belirli ve düzenli olandan düzenli ve belirli olana geçişi temsil eder. Böylece "belirlenim" ortaya çıkmış olur ki bu da birinci ve ikinci belirtinin birleşimidir.[238]

Sosyal Darwinizm, evrimin yaygınlaşmaya başladığı 19. yüzyıldan itibaren Avrupa, Amerika ve Osmanlı topraklarında etkili olmaya başlamıştır. Amerikan düşüncesinde en etkili Sosyal Darwinistlerden birisi William Graham Sumner'dir. Darwin, Haeckel, Huxley ve Spencer'i okuyunca evrimci düşünceleri pekişti. Sosyolojiye ilgi duyması ile Spencer'in etkisi daha fazla oldu.[239]

Fransa'da Clenence Augeste Royer (1830–1902) tarafından Darwin'in evrim teorisindeki değişim fikrinin ahlaki ve politik konulara uygulanabileceği savunulmuştur. Fransa, Sosyal Darwinizme uygun bir zemin oluşturuyordu. Pozitivizm ve Darwinizm, bilim çevrelerinde oldukça etkiliydi. Bu fikirleri toplumla irtibatlandırmak zor olmasa gerektir. Toplum biyolojik bir organizmaya benzetiliyordu.[240]

Sosyal Darwinizm, şu iki sorunun yanıtını net olarak vermekten uzaktır. Birincisi, yaşamın mücadele sonucunda gerçekleşecek doğal ayıklanma olarak algılanmasının toplum açısından olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir? İkincisi, teleolojinin olmadığı kuralsız ve müdahalesiz bir doğal ayıklanmanın toplumsal ilerlemeyi nasıl sağlayacağı ve böyle bir anlayışın doğuracağı sonuçlar nelerdir?

Şimdi de Sosyal Darwinizm'in çeşitli alanlardaki yansımalarına bakabiliriz.

B. SOSYAL DARWİNİZMİN YANSIMALARI

1-Tıp Alanına Uygulanışı

Günümüzde insanların fikir özgürlüğü adı altında en olmadık düşünceleri ifade ettiklerini görüyoruz. Tıp alanında yaşanan büyük gelişmelere rağmen insanlar kendi hayatlarının bir an önce bitmesini istiyorlar, bir şekilde hayatlarına son veriyorlar. Ancak bir kısım insanlar da var ki, anlayışları itibariyle başkalarının hayat hakkının sırf hastalık

---

[238] Boutroux, *Çağdaş Felsefede İlim ve Din*, s. 105.
[239] İnce, *a.g.e.*, s. 68–70.
[240] Mike Hawkins, *Social Darwinism in European and American Thought (1860–1965)*, s. 124.

nedeniyle sona ermesi gerektiğini ifade ediyorlar. Onların anlayışına göre topluma fayda sağlayamayan, üretime katılamayan ve tüketici durumuna düşen insanlar öldürülmelidir. Sosyal Darwinizmin temeli olan "Güçlü olan ayakta kalır" anlayışı insanlarda doğal seleksiyon ancak hastaları ve yaşlıları sınıf dışı edebilir."[241] Bu anlayış sağlık alanına uygulandığında "Güçlü olan yaşar" anlayışına dönüşmektedir. Sonuç güçlü olanın yaşaması ve zayıfların ölüme mahkûm edilmesidir. Günümüzde örneğin ülkemizde hastalıklar, trafik kazaları, savaş v.b. nedenlerle on milyon civarında sakat olduğu ifade edilmektedir. Bu anlayışın etkisiyle bakacak olursak on milyon insan ölüme terk edilmelidir.

2- Ahlakın Temelindeki Büyük Sarsıntı

Bütün toplumlardaki ahlak anlayışı iyiyi ve güzeli temsil eder. Tarih boyunca din ve felsefenin alanına giren ahlak hususunda çeşitli anlayışlar ortaya çıkmıştır. Gücü merkeze koyan ahlak anlayışı olduğu gibi hakkı ve adaleti merkeze koyan ahlak anlayışları da vardır. Bu ahlak anlayışlarıyla beraber faydayı, hazzı, çıkarı merkeze alan ahlak anlayışları da vardır. Sosyal Darwinizmin ahlak anlayışı ahlakın merkezine gücü ve güçlü olmanın haklı ve ahlaklı olduğu anlayışını kor.

Ahlak, genel olarak iyi ve kötünün bilimidir. İyi ve kötünün mahiyeti, kaynakları ve doğalarının ne olduğu ahlak felsefesinin ilgi alanına girer. Sosyal Darwinistler ahlakın kaynağını fiziki dünyadan ve tabiatın yapısından çıkarmaya çalışırlar. Biyolojik canlıların hayatta kalması için nasıl hayata uyum göstererek varlıklarını devam ettiriyorlarsa, sosyal varlık olan insan da tabiatta var olan bu uyum yasasıyla toplum hayatını devam ettirmelidir. Buna göre ahlaklılığın temeli yaşamak ve hayatta kalmak için hayata tutunmaktır. İnsanın fiillerinde insanı hayata tutturan fiiller iyi, hayatta kalmasını sağlamayan fiiller ise kötü olarak telakki edilmektedir. Kısaca insanın hayata uyum sürecindeki tecrübeleri ahlaki fiillerin kaynağıdır.[242]

Spencer'e göre toplumlar, insan türünün evrimleştiği gibi evrimleşirler. Bir toplum ne kadar çok yüksekse en yüksek evrimi ve ahlakî seviyeyi yakalamıştır. Eski çağlardaki bir topluluğun ahlakî erdem saydığı şeyler bugün ahlakî erdem olmayabilir. Toplum ve onun ahlak anlayışı tabiattaki evrim yasası gibi yasaya tabidirler. Bu görüş

---

[241] İnce, *a.g.e.*, s. 54.
[242] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 84.

olgu ile değeri, teori ile pratiği eşitlemekte ve aynılaştırmaktadır. Spencer ahlakın temelini biyolojik evrim yapmakla, olanla olması gerekeni karıştırmaktadır.[243]

Evrimci ahlak teorisine göre, hayat sadece çevrede olup biten varlıklarla uyumlu davranışlarla devam eder. Organik evrimle tam uyum göstererek davranışta bulunma ahlakın zirvesi olarak anlaşılabilir. Kendini koruma iyi davranış, kendini koruyamama ve mahvetmeyi kötü davranış olarak anlar. Kendini koruma, evrim sürecinde amaçlı bir şekilde ortaya çıkıyorsa en iyi davranış olarak adlandırılır. Şayet amaçlılık evrim sürecinde etkili olamıyorsa iyi davranış ve ahlaktan söz edilemez. Tek hücreli olan amiplerle, saralı olanların davranışları amaç gütmeme bakımından aynı sayılırlar. Dolayısıyla fiiller amaca uygunlukları nispetinde iyi veya kötü olarak adlandırılırlar.[244]

Spencer’e göre kişinin kendi varlığını koruması iyi olduğu gibi başka insanların varlıklarını koruması da iyidir. Bu düşüncesiyle Spencer Melyorizm’e kaymaktadır. Melyorizm ise dünyanın daha iyiye doğru yol aldığı ve insanın da bu iyiye yol alışa katkıda bulunabileceği düşüncesidir. İyi ahlak kişinin sadece kendini koruması değil yaşanmaya değer hayata katkıda bulunmasıdır. Yaşanmaya değer olana katkı, iyiyi temsil ettiğinden bunlar insana haz verir. Acı ve zevk insanı iyi ve faydalı olana sevk eder. Birey ve toplum kendisine zevk veren şeylerin peşinden gitmeli; kendisine elem ve acı veren şeylerden de uzak durmalıdır. Hayatın ve iyinin muhafazası zevk veren şeylerin peşinden gitmekte, hayatiyetine son vermesi ise acıların peşine takılmakla gerçekleşir.[245]

Sosyal Darwinizmin önemli temsilcilerinden biri ve fikir babası olan H. Spencer, ahlakı ikiye ayırır:

1-Mutlak Ahlak: Bu ahlak ileri insan toplumlarının kemale ermiş ahlakıdır. Gelişmesi sonuna kadar varmış olup, bu ahlak düzeninde insanların ilgi ve çıkarları dengeye ulaşacaktır.

2-Henüz olmakta olan ahlak: Bu ise çatışma yaşayan ve çelişkili durumlar görülen toplumlarda henüz oluşmakta olup varlığı için başkalarıyla savaşan bir toplumun ahlakıdır. Ahlakın son amacı, hayata yararlı olmak yani insan türünün korunma ve gelişmesine hizmet etmektir.[246] Ahlak, bireylerin ve toplumların mutluluğunu sağlayan,

---

[243] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 85.
[244] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 88–89.
[245] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 91.
[246] İnce, *a.g.e.*, s. 56.

nihai noktada hayata yararlı olanın egemen olmasını amaçlayan bir unsurdur. Ahlakın temeli Darwinizm ve doğal seleksiyon düşüncesi yapılırsa orada serbest rekabeti yaşama savaşından türeyen Liberalizmin "bırakınız yapsınlar" ilkesi de kendiliğinden ortaya çıkmış olur.[247]

Sosyal Darwinizm, Fransa'da Clemence A. Royer (1830–1902)'le etkili bir hale geldi. Royer, önceleri muhafazakâr bir bayan olup, daha sonra Darwinizm'den çok etkilendi ve evrimci fikirleri savunmaya başladı. Royer'e göre toplum biyolojik bir organizmaya benziyordu. Değişim her ikisinde de kaçınılmazdı. Royer'e göre eşitsizlikler normaldir ve hayvanlar âlemindeki gibi güçlü ırklar zayıf ırkların yerine geçecek, böylece zayıf ırklar zamanla eleneceklerdir. Bu doğa kanunu sadece ırklara değil geçmiş geleneklere ve kurumlara da uygulanmalıdır. O, Darwinizmin doğa, ahlak, politika ve uluslararası ilişkilere de uygulanması gerektiğini savunmuştur. Çünkü ona göre Darwinizm bir devrimdir. Royel'in görüşlerinin temeli iki esasa dayanır:

1-Yaşam için mücadele (Struggle For Life) 2-Doğal seleksiyon (Naturel Selection).

Bu kurallar, hayatın temel kuralları olarak barışı değil savaşı, mücadeleyi ve rekabeti öngörüyordu. Royer, bu düşüncelerinden olacak ki eşitsizliğe özel önem veriyordu. Eşitsizlik, biyolojik evrimde olduğu gibi güçlü ve zayıf olacak ki güçlünün zayıfı ezmesine imkân sağlayacak bu durumda toplumun ahlaken ilerlemesini sağlayacaktır. Royer'e göre bu olması gereken bir durumdur. Çünkü doğadaki kaynaklar sınırlı ve ancak belli miktardaki insanlara yetebilir. Güçlüler güçlülerle değil zayıflarla savaşmalıdır. Şayet güçlüler güçlülerle savaşırsa bu yanlış olur.

Royer, darwinizmi etik için gerekli ölçüt olarak görüyor ve Darwinist kuralların doğru ile yanlışı ayırt ettiğini düşünüyordu. Örneğin insanlara maddi yardımda bulunmak oldukça yanlış bir öğretidir. Royer'e göre bu yardım değil, iyiyi kötü için feda etmek anlamına gelip, yaşamayı hak etmeyen insanların yaşamasına rıza anlamına geldiğinden ahlaksız bir tavır olarak görülmelidir.[248]

Fransa'nın aksine darwinizm Almanya'da biyologlar tarafından da destek görmüştür. XIX. Yüzyılda popüler bir yer edinen darwinizm, sosyal darwinizm için güçlü bir temel olmuştur. Bu dönemde Alman toplumunda "yaşam için mücadele etmek

---

[247] Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi,* İstanbul, 2002, s. 425–431.
[248] İnce, *a.g.e.,* s. 61–62.

(struggle for existence)" cümleciği sıkça kullanılan bir klişe halini almıştır. Almanyadaki sosyal Darwinistlerin en büyüğü Ernest Heackel (1834–1919) idi. Jena Üniversitesinde zoolog olan Heackel, birçok kişiye göre Nasyonel Sosyalizmin fikir babası olmuştur.

Heackel'e göre ilimden çıkan felsefe iki düşüncede özetlenebilir: Monizm (bircilik) ve tekâmülcülük. Bir taraftan varlık birdir, bütün varlıklar aynı tabiattan olup aralarındaki fark derece farkıdır. İnsan da tabiattan bir parça olup bu birliğin bir parçasıdır.[249] Ona göre her yerde barış değil bir mücadele vardır ve "bencillik" ve "hırs" istesek de istemesek de hayatın en önemli itici güçleridir. İnsan da bu duygulara sahiptir ve hayvanlar gibi çıkarları için her şeyi yapabilir.

Heackel, düzen ve dizayn meselesini ayırır. Doğada dizayn değil, düzen vardır. "dizayn" bir yaratıcıyı gerektirirken, düzen sadece evrende süregelen bu düzeni kabul etmeden yaşayamayacağını söylemiş, hatta hayatın bu kurallarla uyum içinde yaşanması gerektiğini vurgulamıştır. Bunu sağlamanın yolu da aile, devlet gibi sosyal organların yeniden doğa kanunlarına göre düzenlenmesinden geçiyordu.[250]Heackel, dizayn olmadan düzenin nasıl olacağını ise açıklamaz.

Darwin'in hayatını yazan Stefoff, Darwin'in evrim kuramının nelere yol açtığını şöyle ifade etmektedir: "Bazıları bu fikrin üzerine atladı; en ateşli taraftarları, sahip oldukları büyük servetin "en uygun" kişiler olduklarını kanıtladığına inanan, kıyasıya bir rekabetin ve daha az başarılı olanlara karşı acımasız bir kayıtsızlığın şekillendiği bir dünya özlemi içinde olan Amerikalı sanayi milyonerleriydi. Darwin'de evrim kanunlarının insan toplulukları için geçerli olduğuna inanıyordu: Örneğin Tierna del Fuego'daki gibi yerli kültürler, kendilerinkinden daha güçlü olan batı kültürüyle başa çıkamadıkları için yok oluşa doğru gidiyorlardı. Darwin her ne kadar insanlardaki ahlak duygusunun ilahi bir armağan olmaktan çok evrimin bir ürünü olduğunu düşünse de, hiçbir zaman insanların birbirlerine karşı ahlaki bir sorumluluk taşıdıklarını inkâr etmedi. Yine de Sosyal Darwinciliğin aşırı yorumları ırkçı vahşeti haklı göstermek için kullanıldı; örneğin kendilerini "üstün ırk" sayan Naziler, "uygun" bulmadıkları Yahudilere ve başka azınlıklara soykırım uyguladılar."[251]Temel umdesi yahut hayata bakışının temeli evrim olan ve güçlünün hayatta kalmasını savunan bir düşüncenin sonuçlarının böyle olması

---

[249] Boutroux, *a.g.e.*, s. 146.
[250] İnce, *a.g.e.*, s. 61–63.
[251] Stefoff, *a.g.e.*, s. 114–115.

kaçınılmazdır. Kapitalizmin beşiği olan İngiltere'de emperyalizmin çıkması 18–19. yüzyıllarda dünyanın büyük bir kısmını sömürgesi haline getirmesi, üzerine güneşin batmadığı bir imparatorluğu kurmaları ancak bu zihniyetleriyle açıklanabilir. İnsanın hayata bakışı onun bütün eylemlerini biçimlendirmektedir. Aynı şekilde Darwinist düşünce, temel umdeleriyle ona inanan mensuplarının bütün yapıp etkilerini şekillendirir.

Sosyal Darwinizm'i savunanlar zayıflara yardım yapmayı iyilere kötülük yapmak olarak görürler. Zayıfların hayatta kalması için yapılan yardımlar bir ahlaksızlık olup yaşamamaları gereken insanların yaşamasını sağlamaktır.[252] Bu düşünceleriyle Sosyal Darwinistler, dinlerin ortaya koymuş oldukları infak, zekât, yoksullara yardım gibi hususları göz ardı etmişlerdir. İnsanların içinde olan yardımlaşma ve merhamet duygularını hiçe sayıp ahlaksız gücün ahlaklılık olduğunu, merhametsizlik ve gaddarlığın fazilet olduğunu iddia etmişlerdir.

Din ve ahlak açısından baktığımızda Sosyal Darwinizmin öne sürdüğü ahlak anlayışıyla dinlerin ortaya koyduğu ahlak anlayışı çatışmaktadır. Çünkü Sosyal Darwinistlerin ortaya koyduğu ahlak anlayışı adalet, eşitlik, başkalarının haklarına saygılı olma, zayıfı ve güçsüzsü koruma ve ezmeme, yardımlaşma gibi hususlarda tam tersi bir durumu savunur. Onlar ahlak sistemlerinin temeline "güçlü olanın ayakta kalması" anlayışını yerleştirdiklerinden bu ahlak anlayışını benimsemişlerdir.

Sosyal Darwinist ahlak anlayışı radikal Marksist kesimler üzerinde de etkili olmuştur. "Mark ve Lenin'e göre; tarihi maddecilik, sınıf mücadelesini içermekle beraber, gelecek için iyi günler vadeden bir istikamet de içermektedir. Üstün sınıflar, çöken ya da zayıflayan sınıflar üstünde hâkimiyet kurarlar, bu ise insanlığın son gelişme safhasında proletaryanın zaferi demektir."[253]

Evrimcilik bir seküler ahlak oluşturarak bilgili-bilgisiz birçok insanı kendi dehlizlerine sürüklemiştir. Claeys, ortaya çıkan bu seküler ahlakı şöyle özetlemektedir: "1- Fredrich Nietzshe'in gücü elde etme ve Süpermen doktrini; 2- "Kuvvetli Haklıdır" doktrininin uluslararası çatışmaya genişletilmesi ve bunun Darwinizm "verimlilik güce dayanmaktır" anlamında sunulması; 3- Uluslararasındaki savaşın, Avrupa içinde kritik ekonomik, askeri yayılmacı rekabetin olduğu bir zamanda, hayatta kalmanın test edilme

---

[252] İnce, *a.g.e.*, s. 62.
[253] Edgar Hayman, *The Tangled Bank*, Newyork, 1966, s. 121(İnce, *a.g.e.* s. 98'den)

kriterlerinin faydalı bir aracı olarak sunulması; 4- Kişisel ve ulusal bencilliğin sosyal evrimin önceden belirlenmiş bir kuralı olarak görülmesi; 5- Yardımlaşma ve dayanışmanın ilerlemenin inatçı bir düşmanı" olarak görülmesi; 6- Darwinci dünya görüşü olan "kanlı diş ve pençe" anlayışını sosyal mücadeleler ve uluslararası savaşı, görünüşte meşrulaştırması; 7- 1900'e kadar "mücadele", "en uygunun hayatta kalması" gibi Sosyal Darwinist fikirler ile Hobbeccu "herkesin herkese karşı ezeli savaşı" gibi düşünceler birey, ulus ve ırk bazında Avrupa ve Amerika düşüncelerinde hemen her yerde karşılaşılan ve en güçlü eğilimlerden biri olması."[254]

Özetle sosyal Darwinizmin ahlak anlayışı, gücün kutsandığı, fazilet, erdem, yardımlaşma, başkalarını düşünme, özgeci olma gibi değerlerin küçük görüldüğü bir ahlak anlayışıdır. Bu ahlak anlayışı, insanın içerisinde var olan zaaflarını, nefsine yenilmişliğini ortaya çıkarıp insanı hayvanlardan daha aşağı bir seviyeye indiriyor ve insanlığı oluşturan değerleri gözden çıkarıyor. Dinlerin, özellikle de İslam'ın sunmuş olduğu, hayata hâkim kılınmasını istediği ahlak anlayışına ters düşmektedir. Allah, insanları hem kötülüğe hem de iyiliğe meyilli olarak yaratmıştır. İyilik yapan ve başkalarını düşünüp nefsini arındıran insanlar kurtuluşa erecekler, bu dünyada da ahirette de mutlu olacaklardır. Kötülüğü kendine ahlaki şiar edinen insanlar ise bu dünyada vicdan, ahirette de cehennem azabına maruz kalacaklardır. İslam'ın sunmuş olduğu ahlak yaratılışa ve hayatın gerçeklerine en uygun ahlaktır.

3- Modern Toplumların İleri Diğerlerinin Geri Olduğu Tezi

Batının sanayi devrimi sonrası ilerlemesi ve diğer toplumlara nazaran teknolojik üstünlüğü, toplumsal kibir hastalığına yakalanmasına sebep olmuştur. Batıda ileri, modern, gelişmiş toplum derken hep batı toplumu kastedilmiş olup; teknolojik olarak geri kalan toplumlar ilkel olarak nitelendirilmiştir.. Üstün ırk derken hep beyaz ırk kastedilmiş, diğerleri sömürülebilir ve medenileştirilmesi gerekenler olarak telakki edilmiştir.

Evrim, gelişme ve ilerleme kavramları aynı hususları ifade etmez. İlerleme kavramının tarihi çok eskilere kadar gitse, yaygın kanaat onun Aristoteles'te izlerine rastlansa da, 17. yüzyılda çıkıp 18. yüzyılda kavramlaştığı yolundadır. İlerleme kavramının evrim kavramıyla aynileşmesiyse Laplace, Lamarck, Darwin ve Spencer ile

---

[254] Doğan, *a.g.e.* s. 68.

başlamıştır. 18. yüzyıldan sonra evrim kavramı tarihsel ve biyolojik ilerlemeyi birlikte ifade etmeye başlar. Bu da bir anlamda pozitivist dünya görüşünün tarihi doğaya indirmesidir. "Altın Çağ" fikri, önceki çağlarda geçmişte aranırken bundan sonra ise gelecekte aranır olmuştur. Bilimlerdeki hızlı gelişmeler ise insanın yaşam konforunu geliştirmiş, toplumların maddi refahını ve hayatı kolaylaştıran araçları tamamen değiştirmiştir. Teknoloji ve ilmin gelişmesi sonucu ise uhrevi cennet yerine yeryüzü cenneti fikri ön plana çıkmış, bedeni hazların tatmini gelişmenin temeline oturtulmuştur.[255]

Sosyal Darwinizm, tüm insanlık tarihinin gelişimini, toplumların gelişmiş ve ilkel olarak açıklarken "en uygun olanın hayatta kalması" ya da "koşullara en iyi ayak uyduranın var olması" düşüncesiyle temellendirir. Allah'ın yerine geçen gizli el olarak vasıflandırılan "doğal ayıklanma" ya benzer şekilde toplumda zayıfı ezen, güçsüzü toplumdan dışlayan toplumsal bir ayıklanmanın yaşandığını; doğada hüküm süren çetin var kalma mücadelesinin toplumda güçlünün ayakta kaldığı bir yaşam kavgasına dönüştüğünü savunur. Bu hayat mücadelesi insanların ve toplumların ilerleme ve gelişmesine hizmet ettiğinden gereklidir.[256]Sosyal Darwinizm, toplumsal mücadelede güçlü olup ayakta kalanları, bencil, yarışmacı, tutkulu, zengin, yaratıcı ve zeki olarak; hayat mücadelesinde güçsüz ve yenik olanları ise güçsüz, pısırık, korkak, budala gibi sıfatlarla nitelendirir.[257]

Spencer, evrim teorisinin deneysel olarak ispatlanabilir ve temellendirebilir teori olduğunu söyler. Bu teori sayesinde Spencer, basitlikten karmaşıklığa, homojen olandan heterojen olana doğru gerçekleştiğini düşündüğü evrimin toplum ve ahlaki yaşamdaki örneklerini vermeye çalışmıştır.[258] Spencer, sosyal ilerlemeyi, evrensel kozmik yasanın bir örneği olarak görür. Ona göre sosyal ilerleme, fiziksel ve biyolojik evrim yasasının sadece benzeri değil, aynı zamanda onunla özdeş bir olgudur. XVIII. Yüzyıl düşüncesiyle bu düşünce birbirlerine zıttır. Çünkü bu dönemin düşünürleri genel olarak materyalist olup insanı doğanın üzerinde bir kategoriye yerleştirdikleri halde, evrimci düşünürler insanı doğanın içine yerleştirmişler ve gelişimini maddi dünyayı yöneten evrim yasalarına bırakmışlardır. Akıl ise insanın hayatta kalma mücadelesinin sonucunda

---

[255] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 16.
[256] Sarp Erk, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara, 2002, s. 331.
[257] Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 870.
[258] Cevizci, *a.g.e.*, s. 881.

gelişmiş oluyordu. İnsanın irade gücünü, cehd ve çabasını böylece devre dışı bırakıyordu.[259]

Spencer, toplumu orta boy bir organizma, insanı bireysel olarak görür. Bunun sebebi toplumu yani organizmayı oluşturan bireylerin organizmanın gelişmesi için önkoşul olarak dış tesirle karşılaşmaları gerektiğini savunmasıdır.

Spencer'in tanıdığı tek yasa, klasik liberalizmin de köşe taşlarından biri olacak "Lai-ssez-faire'ci" (bırakınız yapsınlarcı) herkesin her istediğini yapabilme özgürlüğü yasasıydı. Bu görüş liberalizmin çıkış noktasıdır. Spencer, devletin bireyleri kısıtlamamasını sadece başkalarının özgürlüklerini kısıtlayanları kontrol altına alması gerektiğini savunur. Ona göre toplum, bireyler için vardır. Bireyler toplum için değil.[260]

Spencer, bireyin fiziksel özelliklerinden yola çıkarak ilkel ırk, medeni ırk ayrımı yapar. İlkel insan medeni insandan daha az kuvvetli, ani ve büyük güç gerektiren durumlarda yetersiz, uzun süre güç sarf edilecek durumlarda dayanıksızdır. Bunun sebebi yeterli beslenememe ve daha küçük bir fizyolojiye sahip olmadır. Spencer, ırkları kendi aralarında fizyolojileri itibariyle sınıflandırmayı ihmal etmez. Kafatası kemiğinin çene kemiğinden daha büyük olması üstün ırk olmanın ayırt edici özelliklerindendir.[261]

Spencer, ilkel insanla medeni insanı ruhsal açıdan tahlil eder. Ona göre ilkel insan, duygu ve heyecanlarını kontrol edemeyen, zihni çalıştırma bakımından bir çocukla aynı seviyede olandır. İlkel insanın çevresi çok karmaşık olmadığından soyut hususları anlatacak kelimeleri daha az, sistematik bilgiye ulaşmak için kullanılan önerme ve sonuç çıkarma yeteneği daha zayıf, alet yapma hususunda ise yeteneği gelişmemiştir.[262]

Sosyal Darwinizmin hayatta kalmak için mücadele esasına dayalı doğal ayıklanma teorisi, hayatta kalmak için bazı bireylerin özel yetenekler kazanması, bu kabiliyetlere sahip olmayan bireylere karşı onları üstün kılacaktır. Sosyal Darwinizm, dışarıdan hiçbir müdahaleyi kabul etmeyen ve bütün varlığın tek maksadının hayatta kalmak olduğu yeni bir toplum projesidir. Dolayısıyla insana dair tüm değerler hayatta kalma mücadelesine indirgenecektir."[263]Bu anlayış insanın anlam arayışını ve psikolojik

---

[259] Christopher Dawson, *İlerleme ve Din*, çev. Yusuf Kaplan ve Aylin Doğan, İstanbul, 2003, s. 32.
[260] Erk, *a.g.e.*, s. 1351.
[261] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 81–82.
[262] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 82.
[263] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 29.

varlık oluşunu göz ardı etmektedir. Sosyal Darwinizm, gücü ve hayatta kalmayı hayatın temeline yerleştirir. Ancak hayatımızda yaşanan pek çok örnek bunun aksinedir. Hayvanlar âlemindeki yardımlaşma ve fedakârlık, tehlike anında canhıraş davranışlar hayatta farklı bir anlayışın olduğunu düşündürür. Bize göre bu anlayış Allah'ın isimlerinin canlılar âlemindeki tecellisidir.

Birçok düşünür tarafından ilerleme düşüncesi üzerinde kafa yorulmuştur. "Sosyal Darwinciliğin önde gelen temsilcilerinden Ernest Heackel için ilerleme, doğal bir yasadır ve ancak bu yasayla yaşam ve gelişme mümkün olacaktır. Evrim ona göre evrenin bütün sırlarını açan bir anahtar gibidir. Organizmalar, inorganik maddelerden kendiliğinden üreyip devamlı bir farklılaşma ve mükemmelleşme sürecine tabidirler. Heackel'e göre bütün canlılar ilkel hayat formlarından çıkıp zaman içinde iyiye doğru giderler."[264]Bu düşünceleriyle Heackel, fazla iyimser gözükmektedir. Hayatta mükemmele gidişten daha fazla bozulmaya gidiş vardır.

İnsanlığı oniki türe ve otuzaltı ırka ayıran Heackel, bu türleri maymunlara benzetme derecelerine göre sınıflandırır. Fiziksel ve zihinsel gelişmişliğin biyolojik olarak belirlendiğini, bunu değiştirmenin mümkün olmadığını savunmaktadır.[265]

Spencer, kâinatta cereyan eden olaylarda durmanın olmadığını, küllî bir hareketin olduğunu benimser. Buna göre varlık âleminde küllî bir evrim vardır ve her şey değişme halindedir. Spencer, tabiatta cereyan eden varlıkların çürümelerini ise çözülme kanunuyla açıklar. Spencer, külli hareket düşüncesini tarihe de uygular. Ona göre tarih varlığın basitten karmaşığa ve aynı cinsten farklı cinse geçmesini yani farklılaşmasını konu edinir. "Spencer'e göre evrim sürecinin ilk belirtisi bütünleşmedir. Bütün olgular önce, ayrı ayrı bulunan öğelerin zamanla birleşmesi sürecini yaşarlar. Başlangıçta kâinatta her şey dağınıktır ve bir zaman sonra birleşmeye meylederler."[266]Bütünleşen türler, başka birçok türler haline gelme süreci yaşarlar. Spencer'e göre farklılaşma, hem bireysel hem de toplumsal organizmaların basitten karmaşığa, tek türden farklı türlere doğru ilerlemeye tabi olmasıdır. Buna örnek, basit aletlerin karmaşık ve fabrikasyon durumuna geçmesidir.[267]

---

[264] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 30.
[265] Doğan, *a.g.e.*, s. 95–103.
[266] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 40.
[267] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 41.

"Spencer evrimin bir taraftan farklılaşmaya doğru giden bir değişmeyken, diğer taraftan belirginliğe doğru giden bir değişme olduğunu düşünmektedir. Nesnelerin ve olayların belirginlik kazanması bir anlamda bütünleşme ve farklılaşmanın bir bileşimidir. Bütünleşen ve farklılaşan her şey bundan sonra bir istikrara ulaşır, mahiyeti belirginleşir ve böylece sınırları taayyün eder."[268]

Aklın evrimi hususunda Spencer, dört unsurun önemli olduğunu ve bunların evrim ve kalıtımla alakalarını örneklendirmeye çalışır: Refleks, içgüdü, alışkanlık, kalıtım, hafıza ve düşünme. Daha sonra gelen insanların önce gelen insanların tecrübelerinden, bilgi birikimlerinden faydalandıklarını, gelişmiş bir çevrede doğan çocuğun yetişkin olduğunda basit çevrede doğan çocuktan daha yüksek zekâlı olacağını ifade eder. Düşünme ve üretme kapasitelerinin gelişiminin hayatın karmaşık yapısına göre gelişme göstereceğini, Avrupalı insanın, ilkel ve geri kalmış toplumların insanından daha üst durumda olduğunu vurgular.[269]Ancak eğitimin önemini, insandaki çevreye uyum sağlama özelliği olan zekânın duruma göre değiştiği vurgulanmamaktadır. Spencer'e göre çevrenin insan üzerindeki etkisinden daha fazla geçmişten tevarüs edilen hususlar insanı etkilemektedir.

Tarihi evrimci okumaya tabi tutanlardan birisi de Levis Henry Morgan'dir. Tarih boyu toplumların dizilişi "Vahşilik, Barbarlık, Uygarlık" biçimindedir. Bunlardan ilk iki dönem de kendi içerisinde "alt, orta ve üst" alt-bölüme ayrılır. Morgan'ın bu ayırımı kullanmadaki temel ölçütü teknolojidir. Morgan da insanlık tarihini geniş ölçekli evrim anlayışıyla okuyan diğer evrimci anlayışlar gibi yaşadığı çağın en ileri çağ olduğu izlenimini uyandırır. Düşüncelerinde Morgan, Comte'la parelellik gösterir. Her iki düşünürde insanlığın gelişimini yaşadıkları toplumun ileri olduğu ön kabulüyle okumaya tabi tutarlar.[270]

4- Evrim Temelli Bir Sosyoloji

19. yüzyılda Darwin'in evrim tecrübesinin bilim dünyasında etkin paradigma olmasıyla birlikte ilerleme düşüncesi doğanın temel yasası olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Biyolojide meydana gelen gelişmeler, sosyal bilimlerin de ilgi alanına girmiştir. Pozitivist olarak ele alınan sosyal bilimler biyolojinin yöntemleriyle ele

---

[268] İbanoğlu, *a.g.e.* s. 42.
[269] Aklın Evrimi hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 54–64.
[270] Gordon Childe, Toplumsal Evrim, İstanbul, 1994, s. 14.

alınmaya başlanır. Böylece biyolojinin ve doğa bilimlerin yöntemleri sosyal bilimlerin de yöntemleri haline gelmiştir. Sosyal bilimlerde evrimci yahut Darwinci paradigmanın etkin olması sosyal bilimlere bu paradigmanın etkisiyle yaklaşılıp bilim yapıldığını gösterir. Bu durum sosyal bilimlerde metot ve verileri değerlendirme problemine neden olmuştur.

Sosyal bilimlerin ve özellikle de sosyolojinin etkisi 19. yüzyılda meydana gelen toplumsal değişmelerle artmaya başlar. Bu artışta Comte ve Spencer'in rolleri büyüktür. 19. yüzyıl sanayinin geliştiği ve sanayi toplumunun oluştuğu bir dönemdir. Bilim, sanayi toplumunda önemli bir rol oynar. Sorunlar bilimin ışığında çözülecek, insan yeryüzünde bilimle cennet kuracak anlayışı temel anlayışlardan biridir.[271]Sosyoloji teorilerinden biri olan biyolojizm, biyolojik temelli bir sosyal teoridir. Biyoloji temelli bir diğer teori de sosyal darwinizmdir.

İbanoğlu'na göre teorisini düşüncesinin temel yapanlardan birisi olan "Spencer, kendisinden önce ortaya konulan evrim telakkilerini ve özellikle Charles Darwin tarafından temelleri kuvvetlendirilen biyolojik evrimi, sosyoloji, psikoloji, ahlak ve eğitim gibi alanlara yayarak evrimin sistematik bir şekilde felsefesini yapmıştır. Ona göre felsefe birleştirilmiş bilgi olduğundan sentetik felsefenin kurulması esnasında gerekli olan birleştirici ilke evrimdir. Bu ilke varlık âleminin tamamını kuşatan ve ileriye doğru giden evrensel bir yasa olarak tezahür etmekte, tabiat, insan ve insan ilişkileri hep bu yasa doğrultusunda varlığını sürdürmektedir. Darwin'in sunduğu biyolojik evrimi, sosyal bilimlerin tamamına yayan Spencer, canlıların hayatlarının bir evrime tâbi olduğunu kabul ettiği gibi, insan zihninin davranışlarının, ahlak kurallarının ve toplumların da evrimle kemale doğru seyrettiklerini ileri sürer."[272]

İlk Sosyal Darwinist kabul edilen Spencer, Darwin'in biyolojik evrim kuramını toplumların evrimini açıklamak için kullanır. Toplumların gelişiminde biyolojik yapı nasıl gelişiyorsa ve evrimleşiyorsa toplumların da öyle geliştiğini savunur. Spencer, tam organizmacı olmayıp organizmacılıkla bireyciliği uzlaştırmaya çalışır. Toplumun bireyin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için bir araç olduğunu ifade eder. Spencer evrimi üçe ayırır. İnorganik, organik, süper organik. Süper organik evrim, toplumların evrimi olup,

---

[271] İbanoğlu, *a.g.e.,* s. 68.
[272] İbanoğlu, *a.g.e.,* s. 1–2.

organizmada olduğu üzere sosyal evrimin daha aşağı düzeyi temsil eden kabilelerden daha üst seviyedeki toplumlara doğru yükselişi ifade eder.[273]

Spencer, organizma ve toplum arasında birçok benzerlikler kurar. Organizma ve toplumda gelişme temayülü vardır. Sosyal gelişme ya toplumların sınıflara ayrılarak daha karmaşık bir hale gelmesiyle ya da dıştan gelen tesirlerle hal değişikliğine uğramasıyla gerçekleşir.

Evrimin her şeyde geçerli olduğunu savunan Spencer, organizmalara benzeyen toplumun ileri doğru giden bir evrime tabi olduğunu ve bu sürecin bütün insanlığın toplumsallaşmasıyla neticeleneceğini savunur. İnsan toplulukları Spencer'e göre diğer varlıkların geçirdiği gibi üç aşamadan geçerler. İlki bütünleşme, ikincisi farklılaşma ve üçüncüsü belirginleşmedir. Bu aşamaların her biri eş zamanlı olarak gerçekleşir. Bir organizma bir yandan diğer organizmalarla bütünleşirken, farklılaşmaya ve belirginleşmeye başlar.[274]

Spencer'e göre ilkel toplumlar bütünleşmeye başladıkları andan itibaren evrimleşmeye başlarlar. Ona göre ilkel toplumlar, anlamlı bütünleşmeyle medeni toplum haline gelmezler ancak geniş ölçekli bir bütünleşmenin medeni toplumları meydana getireceğini iddia eder. Evrim sürecinde fertlerin küçük grupları, küçük grupların daha büyük grupları, büyük grupların ise daha büyük ve organizeli örgütleri meydana getireceği varsayılır. Bunun sonucunda insan toplulukları bir devlet ve millet haline gelir.[275]

Spencer, toplum anlayışında sanki yaşadığı çağın İngiltere'sini anlatmaktadır. Sanayi çağının başladığı İngiltere toplumu, evrimin de son aşaması olarak sunulur. "Spencer'e göre sosyal evrimin en sonunda bulunan sanayi toplumu olduğundan gerçek anlamda iş bölümü, buna bağlı olarak sınıflar ve sınıflar arasında tam bir farklılaşma bu toplumlar için söz konusudur. Böylelikle tek yönlü ilerleme nazariyelerinin hepsinde (Comte ve Sosyal Darwinciler) ve çağdaşlaşma teorisini savunanlarda olduğu gibi Spencer, Batının endüstrileşmiş ve şehirleşmiş, dolayısıyla son derece karmaşık ve ihtisaslaşmış yapısını evrimin son noktası olarak görür."[276]

---

[273] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 70.
[274] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 74.
[275] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 75.
[276] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 78.

Spencer'e göre toplumun ilerlemesi, kabile hayatından kurtulup sanayi toplumu haline gelmesi ancak evrimle olur. İlerlemeye etki edecek evrim yasaları nelerdir? Ona göre ilerleme, iç ve dış faktörlerin işbirliğiyle yani hayatın bütün faktörleriyle gerçekleşir. Spencer'in evrim telakkisinde hayata uyum ön plandadır. Bir organizma dış şartlara uyduğu müddetçe var oluyorsa, toplum da çevreye uyduğu müddetçe var olacaktır. Toplumsal evrimde etkin rol bireydir. Çünkü toplumlar bireylerden oluşur.[277]Bireylerin zihin ve ruh yapıları değişmeyi ve ilerlemeyi bazen engelleyebilir.

Hayek'e göre: "Evrimci yaklaşımın odak noktası, kuşkusuz, bir seleksiyon sürecinin işleyişidir. Ancak seleksiyon sürecinin sosyal kurumların doğmasına meydan veren kültürel aktarım olayında işleyiş tarzıyla biyolojik karakterlerin seçimi ve fizyolojik kalıtımla naklinde işleyiş tarzı arasında önemli farklılıklar vardır. Sosyal Darwincilerin hatası da bunu görememeleri ve kurumlardan çok bireylerin, bireylerin kültürel olarak aktarılmış kapasitelerinden çok doğuştan gelen kapasitelerinin üzerinde yoğunlaşmalarıdır."[278]

5- Sosyal İhtiyaçların Ortaya Çıkardığı Kurum: Din

İnsanlık tarihinin en gerçekçi olgularından birisi dindir. Tarihe baktığımızda dinsiz bir toluma rastlamak mümkün değildir. Bütün toplumların hayatında dinin önemli bir yeri vardır. 19. yüzyılda inançsızlığın etkisi ve Hıristiyanlığın tahtından indirilmesiyle dinin kaynağı konusunda farklı fikir akımları ortaya çıkmıştır. Bu fikir akımlarının ortak noktası evrimci olmalarıdır.

Sosyal darwinizm'in öncülerinden olan Spencer'in anlayışında evrim, hayatı anlamlandırmamızı sağlayan en önemli husustur. "Spencer, doğal ayıklanma ilkesini "en uygun olanın hayatta kalması" şeklinde anlayarak evrimi, güneş sisteminin oluşumundan insan aklına, kabilelerin ortaya çıkmasından sistemli devletlerin kurulmasına, doğaüstü din ve ahlak telakkilerinden tabii din ve ahlaka, kısaca kâinatta her yerde sürüp giden bir yasa olarak kabul etmiştir."[279]

Spencer'e göre dinler, yüce bir kralın kutsallaştırılmasıyla başlayıp, ölümün ardından kralın soyunun kutsallığının devam etmesiyle varlığını devam ettirir. Ona göre

---

[277] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 81.
[278] İnce, *a.g.e.*, s. 77.
[279] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 93.

din, sosyal ihtiyaçların ortaya çıkardığı bir durumdur. Dinin doğuşu ile ilgili anlayışında Spencer, dinin Allah'ın vahyiyle hayata müdahil olduğunu görmezden gelmekte, sanki bütün din ulularının kral olduğunu söylemektedir. Başta kendi milletinin dini olan Hıristiyanlık bile kral bir peygamber tarafından kurulmamıştır. Ona göre din, vahyin değil toplumsal bir bilincin ürünü olup dış dünyanın insanlar üzerinde bıraktığı etkilere düşünce ve ruhun verdiği tepki, insan tecrübelerinin bir muhassalasıdır.[280]

Spencer, bu düşünceleriyle insanın kurtuluşunun Allah'ın yardımıyla olacağını reddeder. İnsan ancak yaşama savaşı vermekle kurtulur. İnsanın, ideal düşünme, iyiyi güzeli benimseme gibi özelliklerini dikkate almaz.[281]

Sosyal Darwinizm, pek çok düşünür tarafından kullanılmıştır. Hıristiyanlığa karşı çıkan Nicheze, düşüncesinin temellerini Darwin'in evrim anlayışının temellerinden olan "güçlünün ayakta kalması" anlayışıyla atmıştır. "Darwinizm, politik bir araç olarak rekabeti, güç ve şiddeti, geleneğin, ahlakın ve dinin üzerine çıkararak yüceltti. Böylece milliyetçiliğin, militarizmin ve diktatörlüğün, Süpermenlerin ve insanları kahramanlaştırmanın taşıyıcı gücü oldu." [282]

6- Kapitalizme Etkisi

Sosyal Darwinizmin Kapitalizme etkisi olmuştur. "Kapitalist güçler, büyük kazançlar elde ettikleri ekonomik sisteme işçilerden gelen tepkileri savuşturmak ve işçi sınıfın reform isteklerini engellemek için teorinin bu bölümünü kullanmışlar, doğada da aynı sistemin geçerli olduğunu öne sürerek kendi sistemlerine bilimsel bir kanıt oluşturmuşlardır. Young'ın belirttiği gibi, "Evrim teorisi, doğada da İngiliz fabrika sistemine benzer bir iş bölümünün geçerli olduğunu keşfettikten sonra, artık endüstriyel toplumun mal-iş ilişkisinde doğru yolda olduğunun bilimsel garantisini" sağlamış oluyordu.[283]

"Ekonomi alanında "Milletlerin Zenginliği" kitabında ise "sympathy" arka planda kalıyor, onun yerini "rekabet" alıyordu. İnsanlar, kendi çıkarlarını ve pozisyonlarını yükseltmek amacıyla, herkesin dâhil olduğu bir rekabet ve yarış ortamı olduğunun da bilinciyle daha çok çalışıyor ve sonuçta toplumun zenginliği artmış oluyordu. Ayrıca

---

[280] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 76.
[281] İbanoğlu, *a.g.e.*, s. 86.
[282] İnce, *a.g.e.*, s. 39; Himmelfarb, *Charles Darwin*, Patroit, s. 416.
[283] İnce, *a.g.e.*, s. 19.

insanların birbirlerine düşmelerini engelleyen, oluşabilecek aksaklıkları düzenleyen ve adeta görünmez bir el gibi işleyen mekanizma da mevcuttu. Bu mekanizma basit bir şekilde işliyordu."[284] Arz ve talep dengesi fiyatın işleyişini şekillendiriyordu.

"Evrim Teorisi, Smith'in "görünmez el" kavramının yerleşmesini, doğa kanunlarına müdahale edilmediğinde hayat mücadelesinin adaletli bir yargıç gibi toplumun yetersiz olanlarını ayıklayıp, yeterli olanlarını geliştireceğinin ve sağlıklı bir çevre oluşturacağının düşünülmesini sağladı. Burjuva sınıfı, kilisenin o zamanlardaki, işsiz ve yoksullara yardım etme uygulamasını eleştirerek, bunun doğa kanunlarını ihlal etmek anlamına geldiğini, yoksullara kendi türlerini devam ettirme fırsatını, böylece de doğal ve sosyal düzene zarar verildiğini iddia ettiler."[285]

"Teorinin temel ilkeleri, "sosyal süreçleri yeniden biçimlendirmeye yönelik tüm çabaların, dermansıza derman verme girişimi olduğu, bunun tabiatın hikmetine müdahale anlamı taşıdığı ve sadece yozlaşmaya neden olacağı"[286]fikrini sağlamlaştırdı. Sosyal Darwinistler, toplum düzeni için uygulanan yasalara karşı, doğal seleksiyon ve görünmez el tarafından düzenlenen, deneme yanılma şeklinde yavaş yavaş gerçekleşen bir değişimi savundular. Böylelikle teori, aynı zamanda sosyal reformlar isteyen, içinde bulundukları ağır ekonomik sıkıntılardan kurtulmak için yasal tedbirler alınması gerektiğini savunan işçi ve yoksullara karşı burjuva sınıfının eline sağlam bir savunma aracı vermiş oldu."[287]

7- Sosyal Hayata Uygulanışı: Faşizm

Irkçılık, kapitalistleşme sürecine uygun bir sıra içerisinde İngiltere, Fransa, ABD. ve Japonya'da yakın yıllarda ise Almanya'da doruk noktasına ulaşmıştır. Sosyal Darwinizm üzerine bir araştırma sürdüren Conrat-Martus, Darwinizm olmadan Sosyal-Darwinizm, Sosyal Darwinizm olmadan da nasyonalizm olmaz diye betimlemiştir.

Sosyal Darwinizmin etkisiyle oluşan ideolojilerden birisi Nazi İdeolojisidir. Nazi İdeolojisi Faşizmle irtibatlı olmakla beraber anti-semitik bir karakter taşır. Nazi İdeolojisi veya faşizm denince akla Adolf Hitler (1889–1945) gelmektedir. Nazizmi Hitler eserleriyle güçlendirmiş olmakla beraber birçok düşünür tarafından benimsenip savunulmuştur. Hitlerin "Hitler's Secret Back" adlı eserinde "yaşam için mücadele"

---

[284] İnce, *a.g.e.*, s. 21.
[285] İnce, *a.g.e.*, s. 22.
[286] Richard Hofstadter, *Sacial Darwinizm in American Thought*, Boston, 1955, s. 7.
[287] İnce, *a.g.e.*, s. 22.

ifadesine sıkça rastlanması tesadüf olmasa gerektir. Hitler, güçlü ırklarla güçsüz ırkların karışmasına kaşı çıkmış, böyle yapmanın insanlığa karşı büyük bir suç olacağını ifade etmiştir. O, güçsüzlere yardım yapmayı da kötü görür. Hitler, kendi ırkını üstün ırk, Aryan ırkının yaşamaya "en layık ırk" olduğunu, onların sağlık sorunlarının giderilmesi gerektiğini, buna karşın Yahudilerin ise yaşadıkları toplumları bozan bir ırk olarak yok olmayı hak ettiklerini iddia eder.[288]

Almanya'da Sosyal Darwinizmi savunanlardan en önemlisi bir zoolog olan Ernest Haeckel (1834–1919), birçok kişiye göre Nasyonel Sosyalizmin fikir babasıdır.[289] Haeckel, ırkların birbirinden üstün olduğunu ve bu üstünlüğün ırkların dillerine ve saç yapılarına bakarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur.[290]

İngiltere'de ortaya çıkan Fabianlar da Darwinizmden etkilenmiş olup ancak Sosyal Darwinistler gibi düşünmemişlerdir. Savaşa, güçlünün zayıfı ezmesine, ırkçılığa, sınıf eşitsizliğine ve cinsel ayrımcılığa karşı çıkmışlardır. Fabianlar, bu düşünceleriyle Sosyalizm ve Sosyal Darwinizmi aynı potada eritmeye çalışmışlar; toplumda mücadelenin bulunduğunu ancak eşitliğe kolay ulaşılamayacağını savunmakla da gerçekçi bulunmuşlardır.[291]

"Güçlü haklıdır" ilkesine dayalı olan Nazi rejiminin, Sosyal Darwinizm ile sıkı bağları olduğu açıktır. Nazi rejimi Sosyal Darwinizmden esinlenmekle kalmamış, onu eylemlerinde meşrulaştırıcı bir araç olarak da kullanmıştır. O kadar ki, Hitler'in söylemlerine baktığımızda, Nazizmin insanlığın geleceği için ne kadar faydalı olduğuna inandığını görebiliriz.[292]

Üstün ırk anlayışı, temelinde çürük bir anlayıştır. Çünkü insanın kendi elinde olmayan şeyleri insana mal ederek insanı üstün konuma çıkarmaktadır. Üstünlük insanın iradesinin hakkını vermesiyle gerçekleşir. Beyaz, iri ve güçlü bünyeye sahip olmak insanın iradesiyle gerçekleştirdiği hususlardan değildir. Günümüzde ise ırkçılık insanlık suçu olarak kabul edilmektedir.

---

[288] İnce, *a.g.e.*, s. 67.
[289] Dawkins, *a.g.e.*, s. 137.
[290] İnce, *a.g.e.*, s. 64; Nasyonel Sosyalizm hakkında geniş bilgi için bakınız: Şükrü Karatepe, "*Nasyonel Sosyalizm*" S.B.A. 1990, c. III, s. 94–98.
[291] İnce, *a.g.e.*, s. 66.
[292] İnce, *a.g.e.*, s. 67.

C- KELAMİ AÇIDAN SOSYAL DARWİNİZMİN KRİTİĞİ

Sosyal darwinizm, hayatın merkezine gücü yerleştirerek bütün zihniyet dünyalarını ve hayatın değişim dinamiğini güç temelli ele alır. Güç, tarih boyunca insanları cezbeden, peşinden koşturan bir unsur olmuştur. Gücü ele alan krallar, gücü elde tutabilmek için insanların hayatlarını hiçe saymışlar, hatta onları ölüme mahkûm etmişlerdir. Gücü elde etme mücadelesi devletler içerisinde karışıklık ve entrikalara sebep olmuştur. Toplumu değiştiren ve onu ilerleten temel unsurun güç olduğunu; güçlülerin güçsüzlere yardım etmemesi gerektiğini savunan sosyal darwinistler, güç tutkusuna tutulabilmişlerdir.

Sosyal Darwinizm, ortaya çıktığı andan itibaren ortak insanlık değerlerinin yıkımına neden olmuştur. "Sosyal Darwinizm ile birlikte, o güne kadar toplumsal hayatta ahlaki, siyasal ve ekonomik olarak ileri sürülen birçok kuralın geçerliliği sorgulanmaya başlanmış ve toplumsal ilerlemenin temelinin yaşam mücadelesi sonucunda meydana gelen doğal ayıklanmanın olduğu o dönemde yaygın bir kabul görmüştür."[293] İlerleme ve gelişme düşüncesi son iki yüz yılın üzerinde en çok konuşulan ve araştırılan konusu olmuştur. Birçok alanda etkili olan ve merkezine evrimi ve mücadeleyi alan Sosyal Darwinizm, farklı ilim dallarına ve hayatın diğer alanlarına uygulanmaya çalışılmıştır. Sosyal Darwinizm, İslam açısından nasıl bir mana ifade etmektedir ve İslami düşünceyle Sosyal Darwinizm arasında nasıl bir münasebet vardır? Şimdi bu konuyu irdeleyeceğiz.

Öncelikle Sosyal Darwinizm'in Tıp alanına uygulanışından kaynaklanan ***hayat hakkının ihlali problemine değinelim:*** Doğal seçilim düşüncesi insanlarda güçlülerle güçsüzleri, hastalarla sağlıklıları ayırt eden, iyileri eleğin üzerinde, kötüleri de eleğin altında bırakan bir mekanizmadır. Bu düşünce toplumun zayıf katmanları diyebileceğimiz hastaları ve yaşlıları gözden çıkarıp onların hayat haklarını ellerinden almaktadır.[294] Ama hayatın akışı, bu düşünceleri kabul etmemizi engellemektedir. İnsanların birbirlerini sevmeleri, annenin evladı özürlü bile doğmuş olsa ona sevgi ve şefkat göstermesi ve bakımını ömür boyu yapması ve hiç bıkmaması bu düşüncelerin yanlış olduğunu göstermektedir.

---

[293] Doğan, *a.g.e.,* s. 50.
[294] Will Durant, *Felsefenin Öyküsü*, çev. Ender Gürol, İstanbul, 2002, s. 349.

İnsan fıtratı, Sosyal Darwinizm'in güçsüz olanları hayatın dışına atma düşüncesini engeller. Çünkü insan, varlığını anne babasına borçludur. Çocuk annesinden zayıf olarak doğar. Annesi ve babası onun zayıflığına tahammül göstererek onu büyütür ve kendi kendine bakar duruma getirirler. Şayet anne baba çocuğun en güçsüz olduğu bir zaman diliminde ona bakmamış olsalardı, onun yaşaması mümkün olmazdı. Bundan dolayı toplumda yardımlaşma ve birbirine muhtaç olma durumu vardır. Hastalar öldürülmeliyse o zaman, en ümitsiz hastaların iyileşerek topluma en faydalı insanlar olmalarını hangi mantıkla açıklayabilirdik? Kısaca bu açıdan bakınca dahi sosyal darwinizmin hatalı bir temele dayandığını söyleyebiliriz.

İslam dini insan hayatına büyük önem vermiş, bir insanı hayata döndürmenin bütün insanlığı hayata döndürmekle eşdeğer olduğunu; bir insanı haksız yere öldürmenin de bütün insanlığı öldürme günahına denk düştüğünü ifade etmek suretiyle hayat hakkına vermiş olduğu önemi çarpıcı bir biçimde dile getirmiştir..[295] İslam'ın tersine, günümüzde harakiriyi ve pasif hatta aktif ötenaziyi savunanlar bulunmaktadır. İslam ise özgürlük namına aktif ötenaziyi savunmayı bir intihar girişimi olarak görmekte, kişinin kendi elleriyle kendini ateşe atmaması gerektiğini, Allah'ın verdiği canı ancak Allah'ın alması alabileceğini ifade eder.[296] Şayet insan kendi hayatına son vermek isterse veya hayatına son verirse, bu açık bir şekilde onun Allah'ın verdiği en büyük nimeti hafife alması anlamına gelir.

Sosyal Darvinizm'in açtığı temel yaralardan birisi de ***ahlakın temelinde yarattığı büyük sarsıntıdır:*** Evrim teorisi açısından bakıldığında ahlaklı davranışın iyi veya kötü olduğunu belirleyen unsur, mücadele arenası olan hayata uyum sağlama oranıdır. Başarılı olanlar iyi, başarısız olanlar ise kötüdür. İnsan hayat mücadelesinde ne kadar ayakta kalıyor, ne kadar sağlıklı, ne kadar zengin, ne kadar çok uzun ömürlü ise o nispette amaçlı bir ahlaki davranışta bulunuyor demektir.

İslam nazarında ise ahlak, "insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünü demektir. Ahlâk terimi temel İslâm kaynaklarında iyi ve kötü huyları, fazilet ve

---

[295] *Maide, 5/32.*
[296] *Bakara, 2/195; Nisâ, 4/29.*

rezîletleri ifade etmek üzere kullanılır ve "güzel ahlâk", "kötü ahlâk" şeklinde nitelenir.”[297]

İslam, Sosyal Darwinizm’in aksine hayatı bir mücadele arenası olarak değil imtihan meydanı olarak görür.[298] Ahlaklı olmak, hayata uyum sağlamak düşüncesi olarak anlaşılırsa, o zaman güçlü olan ve insanları öldüren bir insan en ahlaklı insan durumuna gelecektir. Ancak kişi çalışarak ve çabalayarak maddi yönden daha güçlü olabilir. Bu insan da çabası ölçüsünde mükâfat alacak ve insanlar tarafından takdir edilecektir. Kur’ân, bu hususu, “insan için ancak çalışmasının karşılığı vardır”[299] buyruğuyla pekiştirmiştir.

Kur’an, inmeye başladığı andan günümüze ortak insanlık değerlerinin ikamesini hedeflemiş, güçsüzü, zayıfı, yoksulu, yetimi ve yolda kalmışı ezmeyi ise zulüm olarak görmüştür.[300] Sosyal Darwinizm, gücü temele alan yaklaşımıyla insani olan her şeye düşmanlıkla bakmıştır. Günümüzde farklı zeminlerde güç olgusuna vurgu yapılsa da hak ve hukuk kavramları daha ön plandadır.

Sosyal Darwinizm’in tesiriyle ortaya konduğu kanaatini taşıdığımız değer yanılgılarından birisi de ***modern toplumların ileri, diğerlerinin geri olduğu tezidir:*** İlerlemeci bir toplum düşüncesine sahip olan sosyal darwinistler, toplumu değiştirenin uzun süren bir evrim olduğu fikrinde birleşirler. Sonuçta onlar, toplumların evriminde, insan iradesini, onların bilinçli ve iradeli gelişimini ve değişimin çok yönlü karakterini görmezden gelirler.[301]

Sosyal Antropolog olan Saran’a göre sosyal evrimi savunanlar, teorilerini desteklemek için, olmayan olayları var gibi kabul etmekte ve insan toplumlarındaki bazı özellikleri yanlış yorumlamaktadır. “Sosyal evrime inananlar, evrim fikriyle öylesine doluydular ki insan toplumlarında var olan bazı özellikleri yanlış yorumlamakla kalmayıp teorilerine uygun diye var olmayan bazı özellikleri de var saymışlardır. Örneğin cinsel

---

[297] İlyas Çelebi ve Mehmet Erdoğan, *Anahatlarıyla İslam Dini*, İstanbul, 2007, s. 162.
[298] *Mülk, 67/2.*
[299] *Necm, 53/39.*
[300] *Duhâ, 93/9–10.*
[301] Şaban Ali Düzgün, *Sosyal Teoloji*, Ankara, 1999, s. 95-96.

ilişki devresi ve grup evliliği hiçbir toplumda saptanmadığı halde evrimciler bu devreyi "var" olarak saptamışlardı."[302]

Sosyal Darwinistler, insanlık tarihini vahşilik, barbarlık ve uygarlık devri v.b. sınıflandırmalara ayırmışlar, kendi yaşadıkları dönemi ise uygarlığın zirvesi olarak vasıflandırmışlardır. Örneğin Avustralya yerlilerinde totemizm varsa, bütün ilkel kabilelerde de totemizm dönemi vardır ve bütün kabileler bu dönemi geçirip bir sonraki aşamaya geçmişlerdir.

Sosyal Darwinizm, aklı, toplumun gelişmişliğini hep maddi boyuttan görerek, insanın aklının ve ruhunun dışa yansıyan yönünü ihmal etmiştir. Acaba çok iyi silahlar yapan ve o silahlarla milyonların hayatına kıyan insan mı iyi yoksa basit silahlar yapan, sadece ihtiyacı kadarını avlayan insan mı iyi? İlerleme mitinin dünyayı getirdiği noktadan baktığımızda, bütün insanlığın sonunu getiren bir anlayış mı yoksa bütün insanlığın sürekliliğinden yana olan anlayış mı? Elbette insanlığın yaşamasını sağlayan anlayış daha iyi ve daha güzeldir. Kur'an bu konudaki evrensel ölçüyü veciz bir şekilde şöyle dile getirir. "Nefsini arındıran kurtuluşa ermiş, onu fenalıklara gömen kimse ise (sonsuz hayatta) ziyana uğramıştır."[303] Dolayısıyla Kur'an açısından bakıldığında ileri toplum, maddi ve teknolojik olarak ileri olan değil, tam aksine nefsini arındıran, kötü arzularını yok edip iyiliklere yönelen insanların oluşturduğu erdemli toplumdur.

Evrim temelli toplum anlayışı açısından meseleye baktığımızda ise şunları söyleyebiliriz: Toplumların nasıl varolduğu, geliştiği ve değiştiğini inceleyen sosyoloji, insanların anlayışlarından ayrı düşünülemez. Evrim düşüncesinin sosyolojiye uygulanmasıyla da insanlık tarihi geniş zamanlı bir okuma ile ilkellikten gelişmişliğe doğru bir sıralamanın olduğu gözlenmektedir. Darwinizmin etkilemiş olduğu pozitivizm, marksizm gibi ideolojiler, toplumu evrimci bir bakış açısıyla okumaya tabi tutmuşlardır. Dolayısıyla onlar, ilk insanın bilinçli ve akıllı olduğu tezini hiç dikkate almayan yorumlarda bulunmuşlardır. İslam'a göre ilk insan aynı zamanda ilk peygamber ve kitap sahibidir. Toplumların teknolojik ve bilimsel olarak gelişmesi, geçmişin bilgi ve tecrübe

---

[302] Nephan Saran, *Antropoloji*, İstanbul, 1989, s. 187.
[303] *Şems, 91/8–9.*

birikimi üzere olur. İlk insanı ve insanlık tarihini evrim felsefesi ile okumak ne derece gerçekçidir?[304]

Kur'an'a göre toplumların değişmesi, ortak toplum iradesi olarak vasıflandırabileceğimiz bir durumla gerçekleşebilir. "Gerçekten Allah, kendi nefislerinde olanı değiştirmedikçe, bir toplulukta olanı değiştirmez."[305] Anlaşıldığı üzere Kur'an, toplumun şartlı değişiminden söz eder. Kur'an'ın öngördüğü, toplumların determinist ve fatalist değişimi değil, hür iradelerden oluşmuş toplum bireylerinin istekleri doğrultusunda bir değişimdir.[306]

Sonuç itibariyle Kur'an, sosyal bir evrimden değil, sosyal değişimden söz eder. Spencer, Comte, Marx ve Freud'un aksine toplumların ilk insandan itibaren bazen olumlu bazen de olumsuz değişimler yaşadığına vurgu yapan Kur'an, insanın sorumlu bir varlık olduğunu ve değişimin insanın iradesine bağlı olarak gerçekleştiği vurgular.

Sosyal Darwinizm'in, ***dinin sosyal ihtiyaçların ortaya çıkardığı kurum olduğu*** tezine gelince, bu konuda da kısaca şunları söyleyebiliriz: Dinin kaynağı hususunda evrimci anlatışların etkisiyle çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Freud, Comte ve Marx gibi düşünürler, dinin kaynağını birbirlerine benzer şekilde algılamışlar ve çağlarına uygun izah tarzları geliştirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla onlar, dinin kaynağını, dinlerin kendi beyanları doğrultusunda değil kendi ideolojileri çerçevesinde değerlendirerek dinlere kaynak bulma girişiminde bulunmuşlardır. Kısaca dinlerin kaynağı ve nasıl doğduğu hususunda vahyi ve nübüvveti devre dışı bırakan anlayışlar geliştirmişlerdir.[307]

Din olgusu, sosyal ihtiyaçların ortaya çıkardığı bir olgu olmayıp ilk insandan itibaren var olan ve hatta Kur'an'a göre yaratılışta insanın içine işlenen bir gerçekliği vardır.[308] Dinler tarihçileri de insanın doğuştan dindar ve toplumların tamamında Tanrı inancının olduğu görüşündedirler. İnsan fıtratındaki adalet, hak ve insaf gibi yüce değerler, ondaki din duygusunu doğurup geliştiren en önemli faktörlerdir. Bu faktörler bulunduğu sürece din duygusu da var olmuştur. Sosyal Darwinizm gibi insan fıtratına aykırı akımlar, insandaki bu duyguların doğal yansıması olan din duygusunu yok etmeye çalışmaktadırlar. Yani din duygusu, dış faktörlerle ortaya çıkan sosyolojik bir olgu değil,

---

[304] İzzet Er, *Sosyal Gelişme ve İslam*, İstanbul, 1999, s. 8–16.
[305] *Ra'd, 13/11.*
[306] Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, İstanbul, 2006, s. 187.
[307] Şinasi Gündüz, *a.g.e.*, s. 17-18
[308] *Rum, 29/31.*

insanın iç dinamitlerine bağlı olan fıtri bir duygudur. Ahlak var olduğu sürece din de kaçınılmaz olarak var olacaktır. Dinsiz bir ahlak, pragmatizmin elini güçlendireceğinden insana hiçbir zaman hak ettiği değeri vermeye yetmeyecektir. Hiçbir dünyevi karşılık beklemeden sırf Allah rızası için iyilik yapma duygusu sadece dinle mümkündür. Böyle bir duygu gelişmediği sürece de insan fıtratına uygun bir kişilik oluşturma başarısını göstermek mümkün olmayacaktır.

Kur'an, din duygusunun sosyal ihtiyaçlardan değil, bizzat insanın fıtratından kaynaklandığını bize şöyle açıklamaktadır: "(Ey Muhammed) hakka yönelerek kendini Allah'ın insanlara yaratılışta verdiği dine ver. Zira Allah'ın yaratışında hiçbir değişme yoktur; işte dosdoğru din budur…"[309] Kur'an bu olgunun gerçekliğini, bu duygunun insan fıtratında ne kadar köklü bir biçimde yerleştiğini ise bize şöyle bir örnekle gösterir: "Gemiye bindikleri zaman dini yalnız Allah'a has kılarak Ona yalvarırlar; ama Allah onları karaya çıkararak kurtarınca kendilerine verdiği nimete nankörlük ederek Ona hemen eş koşarlar."[310]

Sosyal Darwinizm'in yıkıcı sonuçlarından birisi de ***kapitalizmin sosyal hayattaki bazı yıpratıcı uygulamalarına etkisidir***. Kapitalizmin doğduğu yer olan İngiltere'de ve günümüzde kapitalizmi iktisadi bir politika olarak benimseyen ülkelerde güç, ekonominin ve maddi harcamanın temel umdesi haline gelmiştir. İnsanın bencilce sadece kendisini düşünmesi, dolayısıyla başkalarını düşünmemesi, toplumsal çalkantılara sebep olmaktadır. Toplumsal çalkantının hâkim olduğu bir toplumda, zenginlerin zenginliğinin gitmesi de kaçınılmazdır. Hâlbuki İslam düşüncesinde, zengin, servetini paylaşarak fakire ve yoksula yanında olduğunu hissettirmesi, fakirin de zengine karşı vefa hissiyle dolması dini bir vecibedir. Ancak böyle bir atmosferde zenginlik ve üretkenlik gerçek değerini bulabilir. Bu durum ise ancak dinlerin ortaya koymuş olduğu infak ahlakıyla mümkün olur. Dinler içerisinde İslam, yardımlaşmayı ve dayanışmayı en çok teşvik ederek kapitalizmin panzehiri olma özelliğine diğerlerine nispetle daha fazla sahip gözükmektedir.

Sosyal Darwinizm'in sosyal hayata uygulanışıyla ortaya çıkan diğer bir yıkıcı eğilim de ***faşizmdir:*** Günümüzde halen etkileri devam eden ideolojik akımlardan birisi de faşizm veya ırkçılıktır. Irkçılık, insanlara doğuştan verilen veya doğduğu çevrenin

---

[309] *Rum, 30/30.*
[310] *Ankebut, 29/65-66.*

etkisiyle geçen unsurların ön plana alınmasıdır. Milletler ve toplumlar, bu düşüncenin etkisiyle kendilerini başka milletlere ve toplumlara dayatmaya hatta onları sömürmeye kalkışabilirler. Bu ideolojide, toplumların birbirlerinden farklı yönleri ve yaratılıştan gelen özellikleri üstünlük vesilesi sayılır. Avrupa'nın teknik yönden gelişmesi bazı düşünürleri onların diğer milletlerden daha üstün oldukları tezini ortaya atmalarına sebep olmuştur. Günümüzde etkisi azalmakla birlikte Avrupa, Amerika, Güney Afrika ve İsrail'de hala ırkçılığın varlığından söz edilebilir.[311]

İslam açısından baktığımızda ırkçılık, toplumların birlik ve beraberliğini bozduğundan, insanların ve toplumların birbirlerine karşı zulmü ve sömürüyü meşrulaştırmasından dolayı yasaklanmıştır. İslam, ırkların köken birliğine atıf yapar ve bütün insanların Hz. Âdem ve Havva'dan olduğunu ifade ederek üstünlüğün anne-baba ve atadan kaynaklanmadığına vurgu yapar: "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkek ile bir kadından yarattık. Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki birbirinizi kolayca tanıyasınız. Şüphesiz, Allah katında en değerliniz O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Allah, bilendir, haberdardır."[312] Bu ayetten anladığımıza göre İslam nazarında insanların üstünlükleri kendi ellerinde olmayan ve doğuştan getirdikleri şeylere dayanmayıp, Allah'a karşı sorumlu tavır ve tutum olan takvaya bağlıdır. Bu bakımdan insanların birbirlerine karşı renkleri, dilleri ve kültürleriyle övünmemeleri gerekir. Peygamberimiz de birçok hadisinde ırkçılığın yanlış olduğunu vurgulamıştır. "Hiçbir Arap'ın Arap olmayana, beyazın da siyaha üstünlüğü yoktur."[313] "Habeşli siyah bir köle başınızda idareci olsa bile ona itaat edeceksiniz."[314] Irk üstünlüğü düşüncesinin temelsizliği başka bir hadiste de şöyle ifade edilir "Hepiniz Âdem'in oğullarısınız, Âdem de topraktan yaratılmıştır. İnsanlar babaları ve dedeleri ile övünmekten vazgeçsinler. Çünkü onlar Allah nazarında küçük bir karıncadan daha değersizdirler"[315] Bu hadislerden de anlaşıldığına göre insanlara ırklarına göre değil, ehliyet ve liyakatlerine göre muamele yapılmalıdır. Kısacası ırkçılık, İslam nazarında insanlık suçlarından bir tanesidir.

---

[311] Ahmet Özalp, *Irk ve Irkçılık*, Ş.İ.A. c. III, s. 351–353.
[312] *Hucurât, 49/13.*
[313] İbn Hanbel, *Müsned,* c. 5, s. 441.
[314] Müslim, *"İmare", 37.*
[315] Tirmizi, *"Tefsir sure*", *49.*

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Kur'an'ın, insanı eşrefi mahlûkat olarak gören temel anlayışı, Sosyal Darvinizm'in yukarıda sıraladığımız ve kısaca kritiğini yaptığımız tüm yıkıcı etkilerine karşı en özlü cevap olarak gözükmektedir.

SONUÇ

Tarih boyunca iman ve inkâr arasındaki fikri gerilim ve münakaşa devam etmiştir. Girişte iman ve inkâr kavramlarına değinilmiş olup iman, insanın bütün hayatını şekillendiren; zihnin, kalbin ve amelin bütününü ilgilendiren bir hususiyettir. Günümüzde Allah'ın varlığını, vahyi ve peygamberliği inkâr eden akımlar ortaya çıkmıştır. Bunların belli başlıları Darwinizm, Freudizm, Bilimsel Materyalizm, Pozitivizm ve Darwinizmin etkisiyle gelişen Sosyal Darwinizm'dir. Giriş Bölümü'nde bu akımlara genel bir bakış yapılmış ve onların anlayışları, ilmilik, akla ve mantığa uygunluk bakımından kritik edilmiştir. Bu akımların temel özelliklerinden birisi, içlerinde evrimci bir anlayışı besliyor veya evrimi destekliyor oluşlarıdır. Darwin'in evrim kuramı, bu düşüncelerin şekillenmesinde ve temellendirilmesinde etkili bir şekilde kullanılmıştır.

Çağdaş inkârcı akımların ortaya çıkmasında, Hıristiyan din adamlarının kimi uygulamalarının büyük etkenlerden birisi olduğu gözükmektedir. Çünkü bu uygulamalar nedeniyle Hıristiyanlık ve Kilise, kendilerinden boşalan yeri ideolojilere bırakmıştır. "Tabiat boşluk kabul etmez" genel kuralı uyarınca, insan mutlaka hayatına anlam katacak bir fikre, bir ideolojiye ya da bir inanca yapışacaktır. Bu bakımdan, insanın hayatını ve benliğini doğru düşünceler şekillendirmeyince, en akıl almaz düşünceler bile insanın belleğinde yanıltıcı bir gerçeklik duygusu oluşturabilir.

Bilimsel materyalizm, her şeyi maddeye indirgeyen ve tüm varlığın maddenin dönüşmüş formundan başka bir şey olmadığını söyleyen bir akımdır. Kısacası o, klasik materyalizmin modern bir versiyonudur. Günümüzde madde ile ilgili araştırmalar neticesinde, atom ve atom altı parçacıklarının keşfiyle, her şeyin madde olmadığı çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu akım, bir zamanlar etkili olsa da bu gün için artık dünya genelinde cazibesini kaybetmiştir.

Bilim metodolojisi diyebileceğimiz bir akım olan pozitivizm, ilk katı şeklinden çok şey kaybetmiş olsa da günümüzde bir kısım çevrelerce kabul gören inkârcı akımlardan biri olma özelliğini sürdürmektedir. Pozitivizm, her şeyi görmeye ve göze indirgeyen bir akım olup gözün görmediği ve deney alanına girmeyen şeyleri inkâra yeltenmiştir. İnsana yeryüzü cenneti vadeden ilim, gelişmesiyle ve insan hayatını kolaylaştırmakla birlikte, ona mutsuzluktan başka bir şey getirmemiştir.

Bilim ve din birbirlerinin zıddı değil birbirlerini tamamlayan unsurlardır. Pozitivizmin, bilimi dine eşitleyen anlayışı temelden yoksundur. Çünkü bilim ve dinin görev alanları birbirinden çok farklıdır. Bilim ve din, hakikatin farklı yüzleri olup insanoğlunun bu ikisi birlikte olmadan dengeli ve ölçülü bir hayat kurması zordur. Bilim olanı ortaya çıkarır ve onu insanın istifadesine sunar. Din ise olanın varoluşsal amaç ve ereğini insana gösterir. Dolayısıyla o, insanın hayatını anlamlandırmasına, onun varoluşsal sorularının cevaplarını bulmasına ve böylece mutlu olmasına katkı sağlar.

Darwin'nin biyolojik evrim teorisinde düşündüğü gibi kendini psikolojinin verilerinden hareketle Tanrının varlığını inkâra adayan Freud'un kurduğu bir akım olan Freudizm ise, din ve Allah inancının insanın korkularının ve otorite karşısındaki bastırılmış duygularının başkalaşmış hali olarak görür. Ona göre bütün dini duygu ve düşünceler, insan zafiyetlerinin eseridir. Onun açısından tabiattan korkan insan, kendinden daha güçlü olan Tanrıyı bulmuştur.

Freud'un din hakkındaki düşüncelerinin pek çok açıdan eleştiriye açık olduğu aşikârdır. Nitekim Jung gibi kendi öğrencileri olmak üzere pek çok kimse tarafından eleştirilmiştir. Sonuçta her şeyin cinselliğe indirgendiği bir düşünce, son derece karmaşık ve çok boyutlu insan hayatını tek bir nedensel ilkeye indirgemesi bakımından tartışmalıdır.

Birinci Bölüm'de ise Kur'an'a ve evrim teorisine göre insanın kökeni ve nasıl ortaya çıktığı ortaya konulmuş ve sonrasında, Kur'an'a ve Darwinizme göre insanın ortaya çıkışı konusu karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Kur'an, insanın kökeni noktasında toprak ve onun değişik görünüm ve şekillerini ifade eden kelimelere çokça atıf yapmaktadır. Kur'an'da insanın topraktan yaratıldığı, ona ilahi nefha üfürüldükten sonra hayat kazandığı ve böylece yeryüzünde insan hayatının başladığı ifade edilmektedir. Kur'an, insanın yaratılışı ile ilgili olarak onun ilk ve anne karnındaki ikinci yaratılışı diyebileceğimiz yaratılış aşamalarına atıf yapar. Bu iki yaratılışta da insanın şeklinin ve yaratılışının tesadüf eseri olmadığı ve Allah tarafından yaratıldığı ifade edilir.

Evrim teorisi veya Darwinizme göre ise her şey, aşama aşama basit canlıdan birleşik ve mürekkep bir canlıya doğru kendi kendine oluşmuştur. Hiçbir şeyin bu oluşumda etkisi olmamış, her şey tesadüf eseri ve gelişi güzel bir şekilde bugünkü düzgün estetik formlarını almıştır. Evrim teorisi de biyoloji ilminin gelişmesiyle

evrimleşerek kendini geliştirmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte ilk canlının nasıl oluştuğu, canlıların sudan karaya nasıl çıktığı, karadaki hayvan dağılışının nasıl olduğu, uçan hayvanlarla yüzen ve karadaki hayvanların niçin kemik yapılarının farklı olduğu, nesli koruyan kromozom yapısının nasıl farklılaştığı, DNA sisteminin nasıl meydana geldiği, mutasyonların genelde zararlı olduğu halde evrimi nasıl gerçekleştirdiği v.b. yüzlerce soru cevap beklemektedir.

Kur'an'daki yaratılışı anlatan ayetler ile evrim nazariyesini karşılaştırdığımızda, evrimin her şeyi tesadüfe havale ettiği, Kur'an'da ise her şeyin bir ölçü ve plana göre Allah tarafından yaratıldığı görülür. Kâinata ve insana baktığımızda her şeyin bir planla yaratıldığını, her şeyde bir ölçünün olduğunu müşahade etmekteyiz. Bu da Kur'an'ın ortaya koyduğu tezin doğru ve hayatın gerçeklerine daha uygun olduğunu göstermektedir. Evrimin öne sürdüğü tesadüf sonucu hayatın oluşma ihtimali ise trilyonda bir ihtimaldir. Dolayısıyla evrim düşüncesi ihtimal hesaplarıyla da imkânsız gözükmektedir.

Bu varsayımsal yaklaşımların aksine Kur'an, öncelikle yaratılış olgusunun bilinçli bir eylem olduğuna dikkat çeker. Bu yüzden insana, maddenin kendi kendisini var edecek bilinçten yoktun olduğunu sık sık hatırlatır. Kur'an'a göre, madde bilinçli olmanın temel gereklerinden olan, akıl, bilgi ve iradeden yoksundur. Bu nedenle Kur'an, insanoğlunun bu gerçeği görebilmesi için göklerin ve yerin yaratılışı konusunda derin bir tefekkürde bulunmasını önerir.

Darwinizmin sosyal olay ve hadiselere uyarlanması olan Sosyal Darwinizm ise, temel düşüncesini güçlü olanın hayatta kalmasıyla temellendirir. Farklı ülkelerde farklı şekilde tezahür eden bu anlayış, her düşünür ve ideolojik anlayışta ayrı bir renk almıştır. Bu bakımdan biz Sosyal Darwinizm'i, yansımaları bakımından okumayı daha uygun bulduk. Onun en tehlikeli ve aşırı yansımalarından birine göre, gücünü kaybeden ve işe yaramayan yaşlılar öldürülmeli, toplum seçilmiş bir ırktan oluşmalıdır. Ancak böyle toplum güçlü olarak kalıp varlığını sürdürebilecektir. Ahlakın temelini dinamitleyen ve gücü ahlak haline getiren bir anlayış, toplumda yerleşik olan ahlak anlayışlarını süpüren, güçlülerin zayıfları ezdiği bir sömürü düzenine dönüşmektedir. Bu durum ne diğer dinler ne de insanı ahlaki bir varlık olarak görüp ona yeryüzünde hak ve adaleti gerçekleştirme görevi yükleyen İslam tarafından kabul edilebilir bir düşünce değildir.

Sosyal Darwinizm, modern toplumların ileri tarihte yaşamış toplulukların geri olduğu tezini kabul etmekle tarihi ve toplumları evrimci bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bu bakış açısı da kendini en üstün görme düşüncesini ve Ben'i hayatın merkezine oturtmaktadır. Sosyal Darwinistlerin, toplumu değerlendirirken evrim temelli bir sosyolojik yaklaşım ve usulden hareket etmelerinden dolayı yanlı ve ideolojik yaklaşımlardan kaçınamadıkları anlaşılmaktadır. Bu yüzden Sosyal Darwinistler, tarihin her devrinde var olan din olgusunu insan ürünü ve onun aczinin tezahürü şeklinde değerlendirmektedirler.

Genel olarak bakıldığında, Sosyal Darwinizmin 19. yüzyılın iki büyük ideolojisi üzerinde de etkilerini görmek mümkündür. Nazi ideolojisinin mimarı A. Hitler'de ve Mussoloni'de Sosyal Darwinist etkiler vardır. Tekelci kapitalizm de aynı şekilde güçlülerin ayakta kaldığı, büyük şirketlerin küçük şirketleri yok ettiği bir ekonomi anlayışıdır. Günümüzde kapitalizmin bu yönü eleştirilerek insancıl kapitalizm geliştirilmeye çalışılmaktadır.

Sosyal Darwinizm'in tüm yıkıcı ve aldatıcı varsayım ve etkileri karşısında Kur'anî öğreti, insanı varlıkların en şereflisi kabul ettiğinden, adalet, can, mal, servet nesil ve din güvenliğinin sağlanması gibi onun bu yüksek konumunu muhafaza edecek evrensel ilkeler getirmiştir. Bu evrensel ilkelerin yanında, Kur'an, hoşgörü, alçakgönüllülük, yetim, yoksul ve fakirleri gözetip koruma, zayıf ve çaresizlere yardımcı olma gibi yüksek ahlâkî değerler vazetmek suretiyle de insanlığın olgunluk yönünde değişimini gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bu bakımdan, Kur'an'ın Sosyal Darwinizm'in evrimsel sürecine alternatif olarak toplumların erdem toplumuna doğru yükseltilmesi bağlamında bir sosyal değişimi öngördüğü söylenebilir. Kısacası Kur'an sosyal Darwinizm'in hayata güç eksenli bakışına karşın gücün adalet, yardımlaşma ve dayanışma ilkeleri çerçevesinde paylaşımcı kullanımını ön plana çıkarmaktadır. Özetle o, güç ile ahlakın birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

AKBULUT, Şemsettin, *Darwin ve Tekâmül Nazariyesi*, Yeni Asya Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 1984.

AKGÜN, Mehmet, *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Elif Yay. Ankara, 2002.

AKSEKİ, Ahmet Hamdi, *İslam Dini (İtikat, İbadet, Ahlak),* D.İ.B. Yay. Ankara, 1964.

AKÖZ Hidayet, *Kur'an'da Allah-Kul İlişkisi*, Seriyye Yayınevi, İstanbul, 2000.

ALTAYTAŞ, Muhammed, *Çağdaş İnkârcılık*, Ensâr Yay. İstanbul, 2007.

ALTINTAŞ, Ramazan, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Pınar Yay. İstanbul, 2007.

ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1998.

Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri, c.I-VI, Milliyet Yay. byy. 1995

AYDIN, Hüseyin, *Yaratılış ve Gayelilik (Teleoloji)*, D.İ.B. Yay. Ankara, 1995.

AYTEN, Ali, *Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri,* İz Yay. İstanbul, 2006.

BAYRAKTAR, Mehmet, *İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi*, Kitabiyat, Ankara, 2003.

BOCHENSKİ, J.M, *Çağdaş Avrupa Felsefesi*, çev. Serdar Rıfat Kırkoğlu, Kabalcı Yay. 2. Bas. İstanbul,1997.

BOLAY, Süleyman Hayri, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Akçağ Yay. Ankara, 1994.

BUCAİLLE, Maurice, *İnsanın Kökeni Nedir?* çev. Ali Ünal, İnsan Yay. İstanbul, 1984.

BOUTROUX, Emile, *Çağdaş Felsefede İlim ve Din*, çev. Hasan Katiboğlu, Milli Eğitim Bakanlığı Yay. İstanbul, 1997.

BUHARİ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, el-*Camiu's-Sahih*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.

BULAÇ, Ali, "*Küfür"* , Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Ankara,1991.

Çağdaş Kavramlar ve Düzenler, İz Yay. İstanbul, 2001.

CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay. İstanbul, 2000.

Etiğe Giriş, Paradigma Yay. İstanbul, 2002.

Metafiziğe Giriş, Paradigma Yay. İstanbul, 2002.

CHİLDE, Gordon, *Toplumsal Evrim*, çev. Cemal Balcı, Alan Yay. İstanbul, 1994.

ÇELEBİ İlyas ve ERDOĞAN Mehmet, *Anahatlarıyla İslam Dini,* Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.

DARWİN, Charles, *Türlerin Kökeni*, çev. Ömer Ünalan, Onur Yay. İstanbul, 1996.

DAWKİNS Richard, *Tanrı Yanılgısı*, çev. Tunç Tuncay Bilgin, Kuzey Yay., 3.Bas. İstanbul, 2007.

DAWSON Christopher.*İlerleme ve Din*, çev. Yusuf Kaplan ve Aylin Doğan, Açılım Kitap, İstanbul, 2003.

DEMİRSOY, Ali, *Kalıtım ve Evrim,* Sosyal Yay. Ankara, 1998.

Yaşamın Temel Kuralları I, Ankara, 1998.

DOĞAN, Atilla, *Sosyal Darwinizm ve Osmanlı Aydınları Üzerindeki Etkileri (1860 – 1914),* (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.

DURALI, Teoman, *Biyoloji Felsefesi*, Akçağ Yay. Ankara, 1993.

DURANT, Will, *Felsefenin Öyküsü,* çev. Ender Gürol, İz Yay. İstanbul, 2002.

DÜZGÜN, Şaban Ali, *Sosyal Teoloji*, Akçağ Yay. Ankara, 1999.

EBU DAVUT, Süleyman bin Eş'as, es-*Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.

EL-BÂR, M. Ali, *Kur'an'ı Kerim ve Modern Tıp'a Göre İnsanın Yaratılışı,* ter. Abdülvehhab ÖZTÜRK, 2. baskı, T. D.V.Yay. Ankara, 2001.

EL-BÛTİ, Saîd Ramazan, *İslam Akaidi*, çev. Mehmet Yolcu ve Hüseyin Altınalan, Madve Yay. 5. bas. İstanbul, 1996.

ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992.

ER-RAZİ, Fahrettin Muhammed b. Ömer, *Tefsirul- Kebîr,* I-XI, Beyrut, 1999.

ER, İzzet, *Sosyal Gelişme ve İslam*, Rağbet Yay. İstanbul, 1999.

ERDEM, Mustafa, *Hz. Âdem,* T.D.V. Yay. Ankara, 1995.

ERDEM, Hüsamettin, *İlkçağ Felsefesi Tarihi,* Konya 1998

ERK, Sarp, *Felsefe Sözlüğü,* Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002.

ERKAL, Mustafa, *Sosyoloji,* İstanbul, 2004.

FLEW, Antony, *Yanılmışım Tanrı Varmış*, çev. Hasan Kaya-Zeynep Ertan, Profil Yay. İstanbul, 2008.

GENÇ, H. Mustafa, *Yaratılış ve Evrim Teorileri*, Beyan Yay. 2. Baskı, İstanbul, 1984.

GÖKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi,* Remzi Yay. 13. Baskı, İstanbul, 2002.

GÖLCÜK, Şerafettin, TOPRAK, Süleyman, *Kelâm,* Tekin Kitabevi, Konya,1998.

GÖLCÜK, Şerafettin, *Din ve Toplum,* Esra Yay. Konya, 2000.

GÜNAY, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay. İstanbul, 2001.

GÜNDÜZ, Şinasi, "*Giriş" Yaşayan Dünya Dinleri*, Editör Şinasi Gündüz, DİB. Yay. Ankara, 2004.

GÜRBÜZ, Ali, *Darwin ve Tekâmül Nazariyesi*, Çiçek Neşriyat, İstanbul, 1980.

GÜROL, Ender, *Sigmund Freud*, İz Yay. İstanbul, 2002.

HAN, Fethullah, *Kur'an ve Kâinat Ayetleri*, çev. Safiye Gülen-Oya Morçay, İnkılap Yay İstanbul, 2000.

HAN, Vahidüddin, *İslam Meydan Okuyor*, çev. Cihat Hafız Reşad, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1980.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Yay. 10. basım, İstanbul, 2001.

HOFSTADTER, Richard, *Sosyal Darwinizm in American Thougt,* Beacon Pres. Boston, 1955.

İBANOĞLU, Fulya, *Herbert Spencer'de Evrim Felsefesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004.

İBN HANBEL, Ahmet, *Müsned*, I-VI, İstanbul, 1992.

İBN MACE, Ebu Abdillah Muhammed Bin Yezit, es-*Sünen,* İstanbul, 1992.

İBNÜ'L-KESİR, Ebu'l-Fidâ, İsmail ed-Dımeşki, *Tefsiru'l Kur'ani'l-Azim*, I-IV, İstanbul 1987.

İBNÜ'L-MANZÛR, *Lisanü'l –Arab*, I-VI, Kahire, ts.

EL-İSFAHANİ, Ragıp, *el-Müfredat fi Garibül-Kuran*, Daru'l-Marife, 2006.

İNCE, Hasan Tahsin, Sosyal Darwinizmin Din Sosyolojisi Açısından İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005.

İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, I-XXXII, T.D.V. Yay. Ankara, 2008.

İZZETBEGOVİÇ, Aliya, *Doğu ve Batı Arasında İslam,* Türk. Salih Şaban, Nehir Yay. İstanbul, 1993.

KARAMAN, Hayrettin-ÇAĞRICI, Mustafa-DÖNMEZ İbrahim Kâfi-GÜMÜŞ, Sadrettin, *Kur'an Yolu,* ı-v, D.İ.B. Yay. Ankara, 2003.

KASABOĞLU, Abdurrahman, *Kur'an'da İman Psikolojisi*, İzci Yayınları, İstanbul, 1998.

KIRCA, Celal, *Kur'an ve İnsan*, Marifet Yay. İstanbul, 1996.

Kur'an ve Fen Bilimleri, Marifet Yay. İstanbul, 1996.

İnkârcı Cereyanlar: Pozitivizm, *"Bilim Felsefesi*" içerisinde, Seha Neşriyat, İstanbul, 1998

KÖSE, Ali, *Freud ve Din*, İz Yay. 2. Bas. İstanbul, 2005.

KURTUBİ, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, el-*Cami- li- ahkami'l-Kur'an,* I-XX, Darü'l- Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 1993.

KUTLUER, İlhan, *İslam Düşüncesinde Akıl*, İslam'a Giriş: Ana Konulara Yeni

Yaklaşımlar içinde, Editör Bünyamin Erul, D.İ.B. Yay. Ankara, 2006.

MALİK B. ENES, *Muvatta,* Çağrı Yay. İstanbul, 1992.

el-MÂTÜRİDÎ, Ebû Mansur, Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi, Ter. Bekir Topaloğlu, İsam Yay. Ankara, 2005

MEVDUDİ, Ebu'l-A'la, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. ı-vıı, , ter. Kurul, İnsan Yay. İstanbul 1995

MİLTON, Richard, *Darwinizmin Mitleri*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yay. İstanbul, 2003.

MORRİS, Henry, *Yaratılış Modeli*, çev. Adem Tatlı ve diğ. M.E.B. Yay.Ankara,1985.

MÜSLİM B. HACCAC, Ebu'l-Hüseyin, es-*Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul,1992.

En-NEDVÎ Ali el-Hasenî, *Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti*, Ter. Mehmet Süslü, Hikmet Yay. İstanbul, ts.

OKUMUŞ Ejder, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yay. 2. Bas. İstanbul, 2006.

PİPES, Richard, *Komünizm'in Kısa Tarihi*, çev. Orhan Düz, Gelenek Yay. İstanbul, 2005.

RİFKİN, Jeremy, *Darwin'in Çöküşü,* çev. Ali Köse, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2000.

SAFA, Peyami, *Sosyalizm, Marksizm, Komünizm*, Ötüken Neşriyat, 5. Baskı, İstanbul, 1990.

SARAN, Nephan, *Antropoloji,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1989.

SCHWARZ, Fred, *Komünistlerin Söylediklerine İnanılabilir mi*? Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Odaları Birliği Yay. Ankara, 1964.

SEZEN, Yümni, *Maddeci Felsefenin Çıkmazları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İstanbul,1996.

SOSYAL BİLİMLER ANSİKLOPEDİSİ, Risale Yay. Ankara, 1991.

ŞAMİL İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, c.I-VI, Şamil Yay. İstanbul, 1996.

ŞİMŞEK, M. Said, *Yaratılış Olayı*, Beyan Yay. İstanbul,1998.

STEFOFF, Rebecca, *Charles Darwin: Evrim Devrimi*, çev. İnci Kalınyazgan, 4. Bas. Tübitak Yay. İstanbul, 2005.

TATLI, Âdem, DİKMEN, Mehmet, *Merak Ettiklerimiz*, Cihan Yay. İstanbul,1996.

TATLI, Âdem, *Evrim ve Yaratılış*, Nesil Yay. İstanbul, 2008.

TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed bin İsa, es-*Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.

TOPALOĞLU, Aydın, "*Ateizm*" Felsefe Ansiklopedisi, Editör Ahmet CEVİZCİ, Etik Yay., C.1, İstanbul, 2003.

Ateizm ve Eleştirisi, D.İ.B. Yay. Ankara, 1998.

TOPALOĞLU, Bekir, *Allah İnancı*, İsam Yay. İstanbul, *2006.*

İslam Kelamcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İsbat-ı Vacib), D.İ.B.Yay. İstanbul, 1998.

ULUTÜRK, Veli, *Kur'an-ı Kerim'de Yaratma Kavramı*, İnsan Yay. İstanbul, 1995.

URAL, Şafak, *Pozitivist Felsefe*, İstanbul, ts.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Felsefeye Giriş I- II,* Ankara1958.

Tarihsel Materyalizme Reddiye, İstanbul Kitabevi, 2. Bas. İstanbul, 1963.

ÜNAL, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar,* Beyan Yay. İstanbul, 1986.

WELSH, Jonathan, *Evrimin İkonları, Bilim mi, Mit mi*? çev. Orhan Düz, Gelenek Yay. İstanbul, 2003.

YAKIT, İsmail, *Kur'an'ı Anlamak,* Ötüken Yay. İstanbul, 2003.

YILDIRIM, Cemal, *Evrim Kuramı ve Bağnazlık*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997.

YILDIZ, Nasır, *Evrim Teorisinin Felsefi Sonuçları*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mayıs, Mersin, 2001.

Zuhayli Vehbe, et-Tefsirü'l-Münir, c. I-XV, çev. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Hamdi Arslan, Halil İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız, Risale Yay. İstanbul, 2004.